

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Gender v kresbě dětí předškolního věku

Aneta Jungbauerová

Katedra psychologie
Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Klusák, CSc.
Studijní program: Psychologie a speciální pedagogika
2013

Charles university in Prague
Faculty of education

Gender in preschoolers drawing

Aneta Jungbauerová

Supervisor: PhDr. Miroslav Klusák, CSc.
Psychology department
Psychology and special education
2013

ABSTRAKT

Bakalářská práce je zaměřena na děti předškolního věku a to, jak skrze své kresby vnímají rozdíly mezi ženami a muži. Ke zkoumání tohoto jevu jsem si vybrala od předškoláků kresby postav žen a kresby postav mužů. Předškoláci jsou pomyslně děleni na několik skupin. Za prvé podle toho, zda se jednalo o dívky či chlapce a za druhé podle jejich bydliště. Následně jsem vybrané kresby předložila posuzovatelům – konkrétně v této práci maminkám a tatínkům. Posuzovatelé hodnotili kresby mužů a žen skrze dotazníky. Jedním z jejich úkolů bylo do dotazníku napsat, jak je kresba muže či ženy podle nich rozpoznatelná, a druhým úkolem to, podle jakých znaků tak soudí. Na tomto empirickém základě je bakalářská práce postavena a z těchto údajů vychází všechny závěry, ke kterým v průběhu práce dospěji. Bude mezi ně patřit například to, zda jsou ve ztvárnění postav zdatnější dívky nebo chlapci, zda na propracovanost kreseb má nějaký vliv bydliště dětí, jaké znaky jsou nejvýraznější u kreseb postav žen a které u kreseb postav mužů či které pohlaví děti namalovaly dle posuzovatelů rozpoznatelněji.

Klíčová slova:

předškolní věk, gender, kresba,

ABSTRACT

My bachelor's degree thesis is focused on children of preschool age and how they – through their drawings - perceive the differences between men and women. For the study of this phenomenon I collected preschool children's drawings of figures of women and men. The preschool children were imaginarily divided into several groups. First according to whether they were either girls or boys and second according to the place of their residence. Further on I submitted the selected drawings to evaluators – in this case to mummies and daddies. They evaluated drawings of men and women through the mediation of questionnaires. One of their tasks was to fill in how, according to them, a drawing of a man or woman is recognizable and the other task was to describe according to what

attributes they judge so. My thesis is based on this empiric fundament and all my conclusions I have made within the course of the work follow from these data. For example I studied if girls or boys are more capable in representation of figures, if the location of children's residence influences somehow the degree of refinement of drawings, what attributes are most noticeable at drawings of women and men or according to evaluators which of genders the children drew in a more recognizable way.

Key words:

Preschool age, gender, drawing

Ráda bych zde vyjádřila své poděkování panu PhDr. Miroslavu Klusákovi, CSc. za jeho odborné vedení, trpělivost, rady a připomínky při mé práci. Další poděkování patří dětem a rodičům, bez jejichž přičinění by se výzkum neuskutečnil a také paní učitelkám, které mi umožnily přístup do mateřských školek.

.....

podpis

OBSAH

ÚVOD	8
1 SBĚR DAT V MATEŘSKÝCH ŠKOLÁCH.....	11
1.1 Pražská školka.....	11
1.2 Vesnická školka	12
1.3 Školka v městyse.....	12
1.4 Městská školka.....	13
2 METODOLOGIE A TVORBA DAT.....	14
2.1 Sběr obrázků	14
2.2 Rozhovory s dětmi	15
2.3 Pozorování dětí ve školce.....	16
2.4 Dotazníky.....	17
3 MEDAILONKY JEDNOTLIVÝCH PŘEDŠKOLÁKŮ	19
4 DĚTMI POUŽÍVANÝ POJEM GENDERU V JEJICH KRESBÁCH	37
4.1 Rozpoznatelnost používaného pojmu genderu	37
4.2 Korelace rozpoznatelnosti používaného pojmu genderu.....	43
4.2.1 Rozpoznatelnost vs. pohlaví rodičů	43
4.2.2 Rozpoznatelnost vs. pohlaví dětí	45
4.2.3 Rozpoznatelnost vs. bydliště dětí.....	48
4.3 Rozpoznávací znaky kreseb.....	52
4.3.1 Rozpoznávací znaky u ženské postavy	71
4.3.2 Rozpoznávací znaky u mužské postavy	71
4.3.3 Znaky u kresby paní z perspektivy maminek vs. tatínků	72
4.3.4 Znaky u kresby pána z perspektivy maminek vs. tatínků.....	73
4.3.5 Znaky vs. pohlaví předškoláků	75
4.3.6 Znaky vs. bydliště předškoláků	80
4.3.7 Proč je dle expertů lépe rozpoznatelná kresba ženské postavy a její ztvárnění dívkami je zdařilejší než ztvárnění od chlapců	86
5 DISKUZE.....	88
ZÁVĚR	93
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	96
SEZNAM TABULEK	97

SEZNAM GRAFŮ.....	98
PŘÍLOHA 1 – OBRÁZKY.....	99

ÚVOD

V dnešní době je pojem gender velmi používán, zkoumán a stále více se dostává do podvědomí lidí. Je skutečností, že v současné době se spousta rozdílů mezi ženami a muži stírá oproti době dřívější. Muži jsou často více zženštilější, než tomu bylo dříve, a někteří o sebe dokonce pečují i více než ženy. Ženy zase naopak, často vidáme oblečené a „vystylované“ tak, že si nejsme jisti, zda se jedná o muže či ženu. Co je „mužské“ a co je „ženské“ se liší pohled od pohledu a kulturu od kultury. Jako u pohlaví rozlišujeme ženské a mužské, tak u genderu se zas rozlišují maskulinní (mužské) znaky a femininní (ženské) znaky. Pohlaví má člověk běžně jedno. Ale genderové znaky může mít jak femininní tak maskulinní, nezávisle na biologickém pohlaví. V bakalářské práci se zaměřím z genderového hlediska právě na to, co je pro muže a ženy typické právě z vizuální stránky. A k tomu mi pomůže několik předškoláčků, kteří mi svůj názor na věc sdělí skrze svou kresbu. Od každého z dětí jsem si vybrala kresbu postavy pána a kresbu postavy paní. Děti nedostávaly žádné instrukce, pouze: „Nakresli mi z jedné strany obrázek paní a z druhé strany obrázek pána.“ Vše ostatní bylo na nich samotných – jaké použijí barvy, zda namalují jako první postavu ženy či postavu muže, zda pro ně bude kresba někdo konkrétní či jen nějaký pán nebo paní apod.

Většina literatury udává rozmezí pro předškolní období od věku 3 let do 6 let. Já se ve své práci tedy zaměřila na pozdější předškolní věk. Můj vzorek dětí je ve věku od 5 do 6 let, jen jeden chlapeček je sedmiletý. Kresba je v tomto věku nepostradatelná. Pokud se kresba u dítěte nevyskytne nebo o ní nemá zájem, něco je v nepořádku. Celá práce je zaměřena na kresbu pána a paní, tedy na kresbu člověka. Předškolní věk dětí, od kterých jsem si kresbu vybírala, nebyl vybrán náhodně. Protože právě až v tomto věku dokáže dítě namalovat kompletní postavu se všemi náležitostmi (myšleno tím trup, ruce, vlasy apod.), které má kresba postavy mít. A jsou další důvody, proč se moje práce zaměřila právě na toto období v lidském životě. V těchto letech je dítě výrazně antropocentrické, tedy zaměřené na vše, co se týká ostatních lidí. Tudíž jeho spontánní kresby nejčastěji ztvárňují právě člověka. Zároveň kolem pátého, šestého roku kresba dětí přestává být tolik spontánní. „Výtvarné činnosti představují jeden ze způsobů, jimiž si dítě osvojuje okolní skutečnost. Jejich prostřednictvím si zároveň ujasňuje souvislosti a vztahy mezi věcmi a lidmi, popřípadě i mezi lidmi navzájem. Výtvarný projev nikdy není jen popisem vnějšího vzhledu věcí, vždy obsahuje i moment jejich hodnocení a citového vztahu k nim“ (Uždil, 1983, str.10). Dítě

má své kresby promyšlené, naplánované a díky dalšímu pokroku v jemné motorice zase o něco zdařilejší, co se týče detailů. „Celkově dětskou kresbu charakterizuje výtvarná schematičnost. Dítě neznázorňuje věci v jejich skutečné podobě, nýbrž zachycuje pouze jejich typické vlastnosti. Tuto typičnost si ovšem určuje podle svých subjektivních představ. Ve svém výtvarném projevu není dítě předškolního věku realistou. Neklade váhu na shodu kresleného objektu se skutečností, ani nedovede kreslit podle předlohy. Kreslí téměř výlučně podle paměti“ (Klivar, Polcar, 1987, str. 4). Právě díky uvedeným důvodům si myslím, že volba tohoto věku nám prozradí přesně to, podle čeho předškolní děti usuzují na rozdíly mezi pohlavími. Bude to podle vlasů, které svým kresbám nakreslí? Nebo podle dětí záleží na tom, že je muž vyšší než žena? Či je pro ně rozhodujícím znakem oblečení, které muži a ženy nosí? A odpovědi na tyto otázky nám sdělí posuzovatelé, kterými jsou rodiče. Deseti maminkám a deseti tatínkům se do rukou dostanou všechny vybrané kresby od dětí a oni je skrze dotazníky posoudí. Budou rozhodovat o tom, zda je každá konkrétní kresba rozpoznatelná a následně heslovitě doplní podle čeho tak rozhodli. Hlavní otázkou, která bude prostupovat celou práci tedy je: Co jsem se o dětmi používaném pojmu gender v jejich kresbách dozvěděla díky rodičům?

Práce je psána jako příběh. To znamená, že čtenář se bude při jejím čtení postupně dozvídat vše, na co jsem přicházela ve stejném sledu i já během výzkumu. Nejprve se mnou tedy navštíví všechny čtyři školky, kde jsem začala se sběrem svých prvotních, základních a stěžejních dat, tedy obrázků od dětí. Kapitola č. 2 čtenáře obeznámí s metodologií práce. S tím, jakými způsoby mám v plánu data získat, jak s nimi dále pracovat a podobně. Následně ho seznámím s dětmi, které jsou v tomto výzkumu nejdůležitější, protože právě od nich přichází materiál, který je předmětem celé práce. Každému z nich je věnována malá část textu, aby se čtenář lépe vžil do děje celého „příběhu“ bakalářské práce. Po této části už je na řadě analýza získaných dat. Jako první větší kapitolka je ta, která se soustředí na rozpoznatelnost kreseb dle rodičů. Ztvárnily děti pohlaví tak, aby ho posuzovatelé označili jako pro ně rozpoznatelné? Na základě toho se pak čtenář dozví i to, zda se na výsledku rozpoznatelnosti poznamenalo, jestli byl posuzovatelem tatínek či maminka, dále jestli nebylo náhodou rozhodující, zda kresby jsou od dívek nebo od chlapců a také se pokusíme zjistit, zda je rozdíl mezi kresbami podle toho, jestli je maloval dítě z Prahy, města, městysu či z vesnice.

Druhá větší kapitola je zaměřená na již konkrétní uvedené odpovědi od rodičů, podle kterých se právě rozhodli, jak označit kresbu – jestli za rozpoznatelnou či nikoli. Zjistíme, podle jakých znaků usuzovali experti na rozpoznatelnost ženské kresby a podle čeho na rozpoznatelnost kresby mužské. A pak je opět součástí i této kapitoly pohled na to, jaký je rozdíl, korelace povšimnutých znaků mezi tím, zda kresbu malovaly dívky nebo chlapci. A také se čtenář dozví, jestli je rozdíl, co se týče použitých znaků, pokud je dítě pražské, vesnické, městské či je z městysu.

Poslední částí práce bude diskuze s odbornou literaturou. Většina tohoto textu bude zaměřena hlavně na dva autory, jejichž jména jsou, co se týče kresby postavy, jedna z nejnějnějších. Bude se jednat o Ellen Winnerovou a Dale B. Harrise.

Takže, tato práce má tedy hlavně ukázat, podle čeho děti předškolního věku rozlišují pohlaví žen a mužů. Co je pro ně hlavním rozpoznávacím znakem či znaky, které si vybaví, když je jim zadán úkol, ať svou představu muže a ženy namalují? A na tento závěr se napojí další. Třeba které pohlaví, zda dívky nebo chlapci, zvládne namalovat své kresby dle posuzovatelů propracovaněji, resp. podle jejich posouzení rozpoznatelněji? Bude záležet na bydlišti dětí? Budou v posuzování kreseb citlivější maminky nebo tatínkové? Na tyto a další otázky se budu snažit ve své práci odpovědět.

1 SBĚR DAT V MATEŘSKÝCH ŠKOLÁCH

Pro svůj sběr dat jsem potřebovala sehnat mateřskou školu, kde si vyberu od předškoláků obrázky, budu tam moci chodit na pozorování a v mých představách bylo i to, že paní učitelky zde budou přístupné mým případným doplňujícím otázkám. Školičky jsem nakonec bez velkých problémů našla. Píšu „školičky“, neboť jsem musela pro potřebný počet kreseb, navštěvovat čtyři. Shodou náhod je každá školka jiná, v jiném městě (vesnici) a dokonce i jedna funguje na odlišném principu výchovy.

1.1 Pražská školka

První v pořadí byla pražská školka. Je zaměřená na pohyb, jejím cílem je, aby se zde děti vyběhaly, vyskákaly a tím si vypěstovaly lásku k pohybu. Zakladatelky chtěly, aby se tady děti cítily jako doma a oni jim k tomu pomáhaly tolerantním způsobem, při kterém na děti nikdo nekřičí. Paní učitelky se zde snaží o provázení dětí jejich každodenními zážitky a pomáhají jim porozumět dějům kolem sebe. Do školky dochází několik odborníků, popřípadě jsou odborníci z řad paní učitelek, třeba na výuku cizích jazyků, logopedka, muzikanti a podobně. Školka chce prostě dětem otevřít co největší možnosti. Pokud se dítě nechce do jakékoli aktivity zapojit, nemusí. Personálu je zde dost, takže když se vyskytne nějaké takové odmítnutí činnosti, není problém, aby se jedna z paní učitelek věnovala klidně i jednotlivci. Tato školka je zatím otevřená jen pár let, ale myslím, že je na velmi dobré cestě.

Takže zde jsem si vybrala obrázky od šesti předškoláků. Paní ředitelka i paní učitelky byly velmi laskavé, milé a stále se ptaly, jestli je vše v pořádku a dostávám od dětí to, co potřebuji. Pokaždé, než jsem s dítětem odešla do místnosti, kde byl „klid“ a kde jsme spolu mohli dát dohromady všechny potřebné materiály, mi některá z paní učitelek o dítěti pověděla několik informací. Zda je stydlivější nebo naopak, jestli je v kresbě šikovné a podobně. Ale s žádným z dětí nebyl sebemenší problém. Všechny byly upovídané, veselé a splnily to, co jsem po nich požadovala. Myslím, že atmosféra celé školy dost pomohla tomu, že děti byly tak moc šikovné a bezprostřední. Vzhledem k tomu, že se jednalo o první školičku, kde jsem svá data sbírala, moje představy o přístupu paní učitelek i dětí ke mně byly nastaveny docela vysoko. Ale ani později jsem z ostatních nebyla zklamaná.

1.2 Vesnická školka

Ve druhé školce jsem byla na vesnici v jihočeském kraji. Vesnička má něco málo přes 200 obyvatel a do základní školy už musí děti dojíždět do vedlejší větší vesnice. Školka je malinká, není ani rozdělená na třídy, děti dělají aktivity pohromadě. Jsou zde dvě paní učitelky, ale zvládají vše perfektně. Zde se žádné zvláštní přístupy k dětem neprovozují. Co jsem odpozorovala, tak paní učitelky zde mají k dětičkám bližší vztah. Asi je to dané tím, že ve třídě je méně dětí a navíc nejsou oddělené třídy, takže není výjimkou, když starší děti předškoláci, pomáhají paní učitelkám s mladšími. Mívají pak pocit, že jsou „důležitější“ a rádi se tím pochlubí. A podle mého názoru je to i výhoda pro ně samé. Mají pocit zodpovědnosti, i když samozřejmě nijak závratné, ale i tak. Když paní učitelka přijde a dítě, které jí pomohlo, pochválí před ostatními, je to pro něj odměna. Sama jsem zde toho byla několikrát svědkem. A překvapilo mě, že mladší děti s tímto nemají problém. Poslechnou prostě staršího spolužáka, protože to tak je zaběhlé. Školka funguje už několik desítek let a stále se její systém osvědčuje a prostředí zvelebují. Opět zde nebyl žádný problém s přístupem jak paní učitelek, tak dětí. Děti se mnou chodily „úkol“ dělat rády. Dokonce se i dohadovaly, které z nich půjde dřív, takže tím byla má práce s nimi pak usnadněna. Z této malinké školičky jsem si odnesla 4 obrázky a myslím, že všechny čtyři jsou velmi pěkné a zajímavé.

1.3 Školka v městyse

A třetí školka se nachází v městyse, která má necelých 1500 obyvatel. Také funguje už velmi dlouho. Ale je znatelně větší než školka předešlá. Je už rozdělená na třídy podle věku a paní učitelek je také více. Nicméně má velmi podobný nádech jako školka před ní. Je zde velmi domácí prostředí a vztah dětí a učitelek by se dal jedním slovem také nejlépe popsat jako mateřský. Maminky s paní učitelkami se většinou znají už delší dobu, takže to jen podporuje domácí atmosféru a dobré vztahy. Když jsem do této školky dorazila poprvé, jedna z paní učitelek už měla napsaný seznam, koho všeho si můžu vzít na malování obrázků. Zde jsem měla asi nejlépe poskytnuté místo pro sběr materiálu. Myslím tím danou chvíli, kdy jsem s dětmi malovala a povídala si. Byli jsme v naprostém klidu v úplně jiné části školky, která je opravdu veliká a nebylo slyšet nic jiného než náš rozhovor a tahy pastelkami. A nakonec i zde jsem měla štěstí a vše proběhlo podle mých představ a cílů. Obrázky jsem zde sice získala jen tři, ale i tak jsem za ně byla velmi ráda,

protože děti, od kterých je mám, byly moc šikovné a opět reagovaly způsobem, u kterého jsem se jak zasmála, tak byla překvapená.

1.4 Městská školka

Čtvrtá, poslední, mnou navštěvovaná školka se nachází ve městě, které má necelých 9000 obyvatel. Byla otevřená asi měsíc před tím, než jsem zde začala sbírat materiály. Takže je v plném rozjezdu. Nicméně je také rozdělená na několik tříd podle věku a vše je laděné tak, že se děti dostávají do kontaktu s přírodou a informacemi o ní. Kromě jiných, samozřejmě. Školka dříve fungovala i před tím, ale nyní dostala novou paní ředitelku, která s pomocí nových i „starých“ paní učitelek, které si zde udržela, školku zcela zrekonstruovala a dala jí nový nádech a atmosféru. Vztahy mezi rodiči a učitelkami není tak blízký jako ve dvou předešlých školkách, ale třeba to bude otázkou času. I když se jedná už o znatelně větší město. Zde jsem vybrala 8 obrázků.

2 METODOLOGIE A TVORBA DAT

„Z terminologického hlediska nazýváme celý proces získávání dat termínem tvorba dat. Použití tohoto termínu není náhodné a má podtrhnout fakt, že při uplatnění metod pro získávání kvalitativních dat se výzkumník přímo podílí na tom, jak kvalitní data získá a ovlivňuje jejich vznik.“ (Richardson et al., 1996 in Miovský, 2010).

Ve své práci jsem pro sběr a tvorbu dat používala jak kvalitativní, tak i kvantitativní metody. Nejdříve jsem potřebovala získat kresby od dětí předškolního věku. To je v podstatě základ, na kterém je postavena celá práce. Děti, které mi kresby namalovaly, jsem posléze ve školce pozorovala a zaměřila se na určité situace, které mi o nich prozradí ještě o něco více, než to, co mi řekly samy v rozhovoru, který jsem vedla s každým z nich. Když jsem měla dokončené ve školkách vše, co jsem měla v plánu, další postup byl ten, že jsem kresby dala zhodnotit posuzovatelům a to formou dotazníku, kde odpovídali jak na uzavřené otázky, s možností výběru z „ano“, „ne“ a „nevím“, tak na otevřené, kde měli několika slovy odůvodnit svou předchozí odpověď.

Všechny použité metody se vzájemně doplňují a závěry práce jsou usuzovány z nich všech.

2.1 Sběr obrázků

První metoda, kterou jsem pro svou tvorbu dat použila, byla kvalitativní a jednalo se o sběr obrázků od předškolních dětí. Výběr dětí, jejich pohlaví a věk byl víceméně náhodný a záleželo vždy na tom, v jaké školce jsem byla a jaké konkrétní děti předškolního věku tuto školku navštěvovaly. Paní učitelky ze všech školek mi vždy byly velmi nápomocné a snažily se mi můj sběr usnadnit. Výzkumný vzorek předškolních dětí není rodově a věkově úplně vyvážený. Není v něm stejně chlapců a dívek, ale chlapců je přesně třetina. To znamená, že dívek je čtrnáct a chlapců sedm. Věk dětí se pohybuje od pěti do sedmi let. Pětiletých dětí je jedenáct, šestiletých devět a sedmiletý je jen jeden chlapec, který měl odklad. Nebylo to sice záměrem, ale věřím, že i tak je výzkumný vzorek dětí dostatečný. Můj původní záměr byl vysbírat si obrázky od osmnácti až dvaceti dětí. Nakonec mám kresbu postav od dvaceti jedna dětí.

A nyní, co jsem po dětech požadovala. Od každého jsem chtěla nakreslit postavu ženy a postavu muže. Přesně mé zadání znělo: *„Namaluj mi na jednu stranu papíru postavu paní a na druhou postavu pána. Máš před sebou několik barviček, tak si vyber, jaké chceš a namaluj mi ty obrázky tak, jak nejlépe zvládneš.“* Pokud měly děti během kreslení jakékoli

dotazy týkající se způsobu jejich kreslení, nechávala jsem vše na nich. U žádného z dětí nebyl, co se týče malování, nijaký větší problém a od všech předškoláků jsem dostala kresbu paní i pána.

Všechny mnou vybrané obrázky od předškoláků najdete v příloze.

2.2 Rozhovory s dětmi

Během doby, co děti malovaly postavu ženy a muže jsem s nimi vedla řízený polostrukturovaný rozhovor, neboli částečně standardizovaný rozhovor. Měla jsem předem připravené otázky, na které jsem chtěla od všech dětí znát odpověď, ale bylo mi jasné, že s dětmi předškolního věku budu muset mluvit spíše kamarádkým způsobem a pořadí otázek se bude během rozhovoru proměňovat. Všechna interview byla provedena individuálně a vždy v klidném místě školky, kde jsme pro sebe s jednotlivcem měli prázdnou místnost bez štěbetání ostatních dětí. Každý rozhovor měl vždy trochu jiný směr a jinou dynamiku. A jak už jsem psala výše, ve výzkumném vzorku jsem měla více děvčat a rozhovory s nimi byly o malinko snazší. S chlapci nebyl většinou žádný větší problém a odpovědi, které jsem požadovala, jsem od nich také dostala, ale děvčata byla více upovídáná a spontánnější. Většina dívek mi odpověděla na mou primární otázku a dost často jsme společně navázaly na nějakou další, sekundární, která se týkala stejného tématu, ale byla už pouze doplňující. Chlapci působili, že se více stydí. I když samozřejmě ne všichni. Rozhovory jsem si registrovala v jejich samotném průběhu, ale šlo většinou o poznámky, které jsem si po odchodu dítěte doplnila. A co bylo tedy mým jádrem interview. Od každého dítěte jsem chtěla vědět:

- 1. Zda se kamarádí raději s kluky či holkami? A z jakého důvodu?*
- 2. Má sourozence? Případně jakého pohlaví a jestli staršího či mladšího?*
- 3. Je rádo, že je dívkou nebo chlapcem? Měnilo by? Má to v něčem opačné pohlaví jednodušší?*
- 4. Kdo je na obrázcích, které mi dítě maluje? A doplňující otázky ke kresbám, např. proč si vybralo dítě konkrétní barvy nebo zda má nějaký důvod to, že postava muže je nižší než postava ženy apod.*

Odpovědi dětí na první otázku jsem mohla srovnávat s výsledky pozorování, kde jsem se právě hlavně na toto zaměřovala a sledovala situace a reakce dětí ve styku s oběma

pohlavími. To, jak jejich tvrzení souhlasilo s tím, jak se chovaly, jsem zapsala k medailonkům jednotlivých dětí. Ostatně stejně, jako všechny odpovědi na zbylé otázky.

2.3 Pozorování dětí ve školce

Pozorování je nejpřirozenější diagnostická metoda. V psychologických výzkumech je zřejmě i tou nejstarší. Pro samotné pozorování vlastně nic nepotřebujeme. Případně tužku a papír, abychom si mohli dělat poznámky toho, co vidíme. Opět se ale nejedná o metodu dokonalou. I přesto, že je pozorování nejpřirozenější metodou, která nejméně ovlivňuje obvyklé chování člověka, i přesto osobnost pozorovatele ovlivňuje situaci, kterou pozoruje. Pozorovaní jsou si vědomi toho, že je zde ještě někdo, kdo je sleduje a jejich chování se tím ovlivní. I když u dětí předškolního věku asi o žádné výrazné ovlivnění jejich chování nepůjde. Ale i přesto musíme s touto skutečností počítat a brát ji na zřetel. Rozhovory s dětmi mi přiblížili každé dítě zvlášť. Pozorování jsem do tvorby dat zařadila, abych zjistila hlavně to, jak se děti chovají v kolektivu mezi ostatními dětmi. Většinou souhlasilo tvrzení dětí a jejich chování. Někdy se však stalo, že mi na sebe předškolák prozradil něco, co však nakonec asi nebyla úplně pravda. Moje pozorování probíhalo v průběhu návštěv do mateřské školy. Většinou jsem nestíhala zvládnout rozhovor a kresbu se všemi předškoláky ze školky v jednom dni, a proto jsem téměř všechny školky navštívila několikrát. Vždy jsem si vyhradila určitý čas na samostatnou práci s dětmi a poté se věnovala pozorování. U některých dětí předcházelo pozorování jejich samostatnému rozhovoru a u některých zase naopak. Ale data z obou metod byly u všech dětí získány stejným způsobem a zjišťovala jsem předem daná hlediska, která nemohla být ovlivněna mým vhladem nebo naopak neobeznámeností. Mé vnímání dětí bylo záměrné a plánovité na určité typy reakcí a na určité situace. Výsledky tedy touto skutečností ovlivněny nejsou. Mé pozorování směřovalo především k sociálnímu chování dětí. Jsou děti vůdčí osobností, či naopak nejraději sedí někde v koutku samy? Jak se dokážou prosadit v celém kolektivu dětí a jak jsou u ostatních dětí oblíbené? Prostě jejich sociální postavení. Ale hlavním záměrem celého pozorování bylo zjistit, jak se děti chovají k dětem stejného a opačného pohlaví. Dělají rozdíl, když se baví s chlapcem nebo dívkou? Hrají si častěji s dívkami nebo chlapci? Dělá jim problém bavit se s dětmi opačného pohlaví, naopak, nebo je jim to jedno? Jaký typ her si vybírají? Převažují maskulinní nebo femininní? A tak podobně. Mé pozorování bylo tedy řízené předem daným schématem a věci, které se netýkaly genderové tematiky, jsem neregistrovala, protože nebyly podstatné pro můj účel. Stejně jako u

rozhovorů s dětmi, jsou mé postřehy z pozorování zahrnuty v medailoncích jednotlivých dětí, tedy v následující kapitole.

2.4 Dotazníky

Následující postup poté, co jsem měla všech 21 kreseb od předškoláků vybraných, bylo předložit je posuzovatelům. U této metody jsem již nepracovala s dětmi, ale s dospělými. Za posuzovatele jsem se rozhodla vybrat maminky a tatínky, jakéhokoli věku a nehledě na to, zda jsou svobodní, rozvedení či ve sňatku, protože každý z nich viděl, nebo vidí, kresbu svých dětí v průběhu let a určitě i vnímali či vnímají, její vývoj. Kritérium tedy znělo „maminka“ nebo „tatínek“. Moji posuzovatelé se nedají řadit k úplným nováčkům, co se týče pozorování dětské kresby, ale ani k odborníkům přes ni. Nicméně, v mém výzkumu mají úlohu expertů a jejich pohled na kresby bude velmi důležitý. V posouzení kresby jsem měla v plánu zjistit, zda rodiče rozpoznají z kreseb mužských a ženských postav, která je která. A následně podle čeho tak usoudili. Pro tento cíl jsem si tedy vybrala metodu dotazníků. Dotazník vypadal takto:

Tabulka 1: Vzorový dotazník

M 1	určitě žena	proč?	určitě muž	proč?
obrázek 1				
obrázek 2				
obrázek 3				
obrázek 4				
obrázek 5				
obrázek 6				
obrázek 7				
obrázek 8				
obrázek 9				
obrázek 10				
obrázek 11				
obrázek 12				
obrázek 13				
obrázek 14				
obrázek 15				
obrázek 16				
obrázek 17				
obrázek 18				
obrázek 20				
obrázek 21				

Tuto metodu pro posouzení obrázků jsem vybrala nejen proto, že pro respondenty bylo vyplnění dotazníku asi nejrychlejším splněním mého požadavku posoudit všech 42 obrázků (vždy dva obrázky - žena a muž, od 21 dětí), ale i proto, že já sama jsem následně dotazníky od posuzovatelů vyhodnocovala a nespornou výhodou této metody je její

přehlednost. Mé zadání znělo: „*Máte před sebou na každém listu dvě kresby. Je to vždy muž a žena. Do dotazníku mi doplňte, zda jde žena nebo muž jednoznačně poznat a v každém případě mi za Vaši odpověď heslovitě napište, podle čeho tak soudíte. Odpověď může tedy znít ANO, NE nebo NEVÍM. Kdybyste měl/a jakoukoli otázku, tak se ptejte i v průběhu Vašeho posuzování.*“ Ovšem vzhledem k tomu, že jsem skrz dotazníky nepožadovala nijak rozsáhlé odpovědi, ale jen několikáslovné vyjádření se ke každé kresbě, potřebovala jsem posuzovatelů více. V úvahu také musíme brát to, že jde o metodu kvantitativní, tudíž počet respondentů je vyžadován větší, abych měla výsledky lépe ověřitelné. Takže výsledný počet rodičů byl dvacet. Deset maminek a deset tatínků. S žádným z nich nebyl problém. Při vyhodnocování jsem narážela na odpovědi, které jsou nevyužitelné nebo, pro můj účel, ne úplně vyhovující, ale drtivá většina dat v dotaznících byla podle mých představ a účel splnily tak, jak jsem měla v plánu. Ale veškeré odpovědi jsou i tak vypsány níže.

Výsledky dotazníků jsem chtěla zaznamenat způsobem, který bude pro čtenáře nejpřehlednější. A proto jsem si pro tento účel zvolila tabulky. Tabulek je několik a tedy znázorňují i několik pohledů a informací od respondentů o kresbách. Následně jsem se na výsledky dotazníků podívala z několika možných perspektiv. Jak tabulky vypadají a k jakým závěrům jsem skrze ně došla, uvidíte v dalších kapitolách.

3 MEDAILONKY JEDNOTLIVÝCH PŘEDŠKOLÁKŮ

1. Eliška P. – Praha (6 let)

Elišce je šest let, při našem rozhovoru hned podotkla, že ji bude za chvíli sedm. Ale datum narození nevěděla. Je jedináček. Za dobu navštěvování její školky jsem zpozorovala, že Eliška je spíše klidný typ. Pokud se někde něco děje, tak jen otočí hlavu od své činnosti, ale v zápatí pokračuje dál. Její oblečení bylo vždy jasně holčičí. Ani jednou jsem ji neviděla v něčem jiném než šatičkách a punčocháčích se sponou nebo čelenkou ve vlasech. Tak mi i odůvodnila to, že by nechtěla být klukem, protože by nemohla nosit sukně. S kluky se extra nebavila. Pokud chtěla někomu něco sdělit, šla za paní učitelkou nebo holčičkou, která u ní byla nejbliže. Když jsem se ptala, jestli se raději kamarádí s kluky nebo holkami, řekla jednoznačně a bez přemýšlení, že s holkami. Z důvodu, že kluci pořád zlobí.

Když malovala svůj obrázek, tak jako první malovala ženu. Při kresbě muže si stále přetáčela papír a vypadalo to, že kontroluje svůj první výtvar s druhým. Na otázku, proč stále přetáčí papír, mi odvětila, že chce, aby ten pán měl vše, co namalovala i u paní. Celkově obrázky působí tak, že na ženě si dala Eliška více záležet. Je na ni více detailů (řasy, šaty s puntíky, boty s podpatky), má více propracované a symetričtější horní končetiny, ale hlavně délka jejího kreslení trvala zřetelně déle. Nicméně obě postavy jsou namalované velmi pěkně a Eliška u posuzovatelů se svými výtvarnými díly dopadla nejlépe, jak mohla. Postavy jsou obě neznámé.

2. Adam Š. – Praha (5 let)

Jen co jsem Adámkovi sdělila, co po něm chci, tak se mě ptal, jestli si může vzít červenou pastelku. Kterou mimochodem u svých obrázků vůbec nepoužil. Odpověděla jsem, že může použít úplně všechny pastelky, když bude chtít a samozřejmě i červenou. Náš rozhovor tedy začal tématem o barvách:

já: „Máš rád červenou barvu?“

A: „Jo.“

já: „A které máš ještě rád?“

A: „Já mám rád všechny barvy.“

já: „Tak proč si se mě ptal zrovna na červenou?“

A: „Nevim. Mě napadla...“

A v tomto duchu probíhal celý náš rozhovor. Nedokázala jsem s Adámekem vést dialog, který by na sebe nějak navazoval nebo aby Adámek začal o nějaké věci hovořit, aniž bych se ho na ní konkrétně nezeptala. Ale potřebné jsem zjistila. Má dvě sestry, starší a mladší. Ve školce se prý raději kamarádí s kluky, protože hrají hry, které ho baví víc než holčičí. Několikrát jsem ho ale viděla, jak hraje hry s dívkami. Nešlo o úplně holčičí hry (jako třeba hry s panenkami, v kuchyňce nebo na princezny), ale například o takové, že Adámek dostal roli žraloka, dívky byly mořské panny a on je musel chytat. Což je ve své podstatě maskulinní role, ale ostatní chlapci se hry nezúčastnili a hráli si opodál. Ale právě i zde se ukázalo, že Adámek není moc průrazný. Pokud zrovna při této hře dívku, mořskou pannu, polapil, a dívka mu vysvětlila, že takhle nemůže, protože neměl chytit jí, ale někoho jiného, Adámek se jen podíval po ostatních, ale nic neodvětil a začal tedy chytat někoho jiného s tím, že chycená mořská panna hrála dál. A na otázku, zda je rád, že je chlapcem, pokýval hlavou. Což mi muselo stačit. Jak jsem psala výše, ve hře s ostatními je nevýrazný, spíše se nechá vést zbytkem a asi mu to vyhovuje.

Při malování svých obrázků mlčel a vždycky se na mě jen chvilkami podíval, jestli sleduji, co maluje. První maloval paní, o které řekl, že neví, kdo to je a druhá postava je tatínek. Obě postavy jsou namalovány velmi jednoduše. Ženská postava má namalovanou hlavu, na kterou se rovnou napojují šaty, takže kresba ženy nemá krk, ale nelze říct, zda Adámek vytvořil díky šatům ženě trup. Na rozdíl od mužské postavy, kterou tvoří hlava, z ní vyrůstající nohy a z nich ruce. Kresba muže je opět bez krku a tady prokazatelně i bez trupu.

3. *Dominika N. – Praha (5 let)*

Dominika je velmi asertivní. Co se týče jejího postavení ve skupině dětí, je evidentně vůdčí typ. Možná to i souvisí s tím, že nemá sourozence. Dominice je 5 let, má dlouhé vlasy a vždy je oblečená do typicky holčičího oblečení, většinou růžové barvy. Ve vlasech má vždy nějakou ozdobu a kdykoli jde kolem okna nebo zrcadla, tak kontroluje svůj vzhled. Kamarádí se jen s holčičkami, jak mi potvrdila i v rozhovoru. Prý proto, že kluci jsou hloupí. Když jsem se Dominičky ptala, zda by nechtěla být kluk, její pohled byl skoro až uražený. Prý to určitě nikdy, je ráda, že je holka. Nejvíce se přátelí s holčičkou (Sofie H.), která má ve školce svou mladší sestřičku. Jejich hry se většinou ubírají tím směrem, že právě mladší sestra její kamarádky je jejich dcera a ony se o ni starají jako maminky. Někdy jsou jejich hry možná moc vyhrocené, jelikož Dominika i Sofinka patří k vůdčím

typům dětí a jako rovnocenným maminkám jim to někdy neklape. Avšak většinou se domluví a ve hře pokračovaly každý den, co jsem je pozorovala.

Při malování obrázku Dominika stále povídala. O sobě, o kamarádkách, o mamince a tatínkovi, o tom, co má ráda a nerada. Takže s ní nebyl sebemenší problém. Její postava muže, kterého ztvárňuje jako prvního, představuje atleta a postava ženy je uklízečka. Atleta malovala proto, že tatínek byl dřív atlet a uklízečku mi nezdůvodnila.

4. Adéla Ch. – Praha (6 let)

Adélka je velmi upovídaná. Její maminka je jednou z paní učitelek v její školce, jen je teď na mateřské, takže ve školce je hodně málo. Ale Adél tím nezískává žádné výhody nebo nevýhody. Myslím, že je na svůj nízký věk dost časově vytížená. Dělá gymnastiku, hraje na klavír a zpívá. Na všechny tyto kroužky dochází přes týden a všechny ji moc baví. Říká, že na všechno chodí ráda a že tím dělá mamince radost. Až bude velká, chtěla by být kadeřnicí, malířkou nebo dětskou doktorkou. „*Maminka mě nechá být tím, čím budu chtít.*“ Když si ve školce hraje, většinou je postavena do takové role, že se o někoho stará. Má dva sourozence, dva mladší brášky. Pomáhá prý mamince se o ně starat, aby toho neměla moc.

já: „Kamarádíš se raději s kluky nebo holkami?“

A: „Já se kamarádím se všema, když mě nezloběj.“

já: „A tebe ve školce někdo zlobí?“

A: „Adam. Ten zlobí pořád. A pořád někoho kouše, to se mi nelíbí. To třeba holky nedělaj.“

já: „Aha. Tak to by se mi asi taky nelíbilo. Adélko, a kdyby sis mohla vybrat, jestli budeš holka nebo kluk, co by sis vybrala?“

A: „Já jsem ráda tak, jak jsem. Ale už se těším do školy.“

já: „Jo? Na co se nejvíc těšíš?“

A: „Jakou budu mít paní učitelku. Doufám, že bude hezká a hodná. Chci dostávat samé jedničky.“

Adélka tímto způsobem měnila témata při celém rozhovoru a vždy odpovídala několika větami, při nichž právě často začala nové téma hovoru. Říkala vše, co ji napadá, takže jsem měla docela usnadněný přístup k ní.

Při malování měla jasno. Namaluje mi maminku a tatínka, abych věděla, jak vypadají.

První začala hned malovat postavu ženy. „*Maminka má patku přes oko a má světlý i tmavý*

vlasý. “ Malovala moc hezky a velmi pečlivě. Poctivě si počítala, kolik namalovala prstů u ruky, tahy pastelek měla pomalé a její výraz byl velmi zainteresovaný. Postava muže je znatelně vyšší než postava ženy. Na tom si dávala Adélka také záležet.

já: „Chceš, aby byl tatínek na obrázku vyšší než maminka?“

A: „Jo. Táta je vyšší než moje máma. Má to tak být, protože se k sobě pak hodí.“

Já: „A jinak by se k sobě nehodili? Kdyby byl pán menší než paní?“

A: „Moc ne. Táta nosí hodně roláky.“

Já: „Tak mu ho tady taky namaluješ?“

A: „Jo. Mojí mámě je třicet a vypadá na dvacet.“

Já: „A co taťka?“

A: „Ten vypadá taky o trošku mladší.“

Na papíře je namalováno, mimo postav, i okolí. Když jsem na konci Adélce děkovala za obrázky a pochválila ji, že se jí moc povedly, tak se usmála, mávla rukou a řekla, že ji maminka učí takhle malovat už od tří.

5. Sofie H. – Praha (5 let)

Sofinka je asertivní mladá slečna a je jí pět let. Sama zdůraznila, že pět a půl. Ve školce má ještě mladší sestřičku, na kterou nedá dopustit. Kdykoli se začíná hrát nějaká hra nebo se pracuje na společném úkolu, Sofinka hledá svou sestřičku a chce být v „týmu“ právě s ní. Nejvíce kamarádí s Dominikou F., se kterou tráví velkou část času stráveného ve školce. Buďto se starají společně o mladší sestru Sofinky nebo si hrají na princezny, zpěvačky, herečky apod. Jejich hry jsou vždy výrazně femininní. Sofie má jednu vlastnost, která se nedá přehlédnout. Vždy musí být ve všem první a nejlepší. Pokud to tak není, bylo podle ní něco určitě špatně a hra by měla začít znovu od začátku nebo obrázky by měly být vyhozeny a začít malovat znovu. Když jsem se ptala, s kým se kamarádí raději, jestli s kluky nebo holkami, bez rozmýšlení odpověděla, že s holkami. A pak podotkla: *„Jednoho kluka mám ale docela ráda, a víš co? On mě miluje. Já jeho mám sice ráda, ale nemiluju ho.“* Klukem by v žádném případě být nechtěla, je ráda, že je holčičkou. *„Jsem ráda, že jsem holčičkou, ale někdy, když mě zlobí ségra, tak bych radši neměla sourozence.“*

Jako první obrázek začala malovat pána.

já: „Kdo bude ten namalovaný pán?“

S: „Nikdy jsem ho neviděla, prostě je to nějaký pán. Paní bude asi taky neznámá. A oba budou venčit svoje psi. Může mít ten pán kšiltovku?“

Sofinka si dávala na obrázku hodně záležet. Říkala, že chce, aby se mi ten obrázek líbil. Přemýšlela, na kterou stranu namalovat sluníčko, jak vysoký bude kopec, po kterém se pán s pejskem prochází, a když se stalo, že vybarvila obláčky modrou barvou, ptala se, jestli by mohla začít znovu, když to pokazila. Odpověděla jsem, že to nevádí, ale pokud chce, tak může začít znovu. Jenže obrázek byl skoro hotov, tak se rozhodla, že nechá obláčky tak, jak jsou, a začne malovat paní. Asi dvakrát se mě Sofinka ptala, zda se budou obrázky nějak řadit podle toho, jaký bude nejhorší. A vždycky smutně dodala, že někdo namaluje určitě ještě hezčí než ona. Na každou otázku měla odpověď, např.:

já: „Proč je ten pán o tolik menší než ta paní, Sofínko?“

S: „Pánové mají krátké nohy a ano, pod tou sukni u těch paní... já vlastně nevím. Prostě to tak maluju.“

já: „Dobře. A tu paní tedy taky neznáš nebo je to nějaká známá?“

S: „Neznám. Ale moje paní je doma a odpočívá.“

Po domalování paní se při pohledu na ní zarazila a se smutným výrazem mi řekla, že má jednu ruku kratší. Ale než jsem stihla zareagovat, vymyslela, že jednu ruku má ohnutou. A vše bylo zas v pořádku. Při jejím malování mi připadalo, že víc záležet si dává na psech než na postavách. Ale spíše to bylo tím, že postavy maluje častěji a byla si v jejich ztvárnění více jistá.

6. Viky I. – Praha (5 let)

Viky je pět let a opět je to holčička v každém směru. Její oblečení je vždy výrazně femininní, to znamená sukýnku, halenku nebo růžové tričko a ve vlasech mašle, sponky apod. Vždy si hraje jen s holkami, a pokud se přiblíží kluk, Viky odchází nebo ho pošle pryč, že tam být nemůže.

já: „Kamarádíš se raději s kluky nebo holkami?“

V: „Jen s holkama. S klukama mě to vůbec nebaví.“

já: „Jako?“

V: „Jsou divní. Pořád si hrajou s autama a mlátí se.“

já: „Takže si ráda, že si holčička? Nechtěla by si být někdy kluk?“

V: „Jsem ráda, že jsem holka. Kdybych byla kluk, tak bych nemohla mít žádný culík. Mám ráda dlouhý vlasy.“

Viky v rozhovoru hodně mluvila o své mladší sestře. Ptala se mě, zda budu ještě ve školce, až ji přijde maminka vyzvednout. Prý abych si mohla její sestřičku prohlédnout. „Ale

pochovat si ji asi nebudeš moct. To já totiž taky moc nemůžu. Jen když sedím, víš. Aby mi prý neupadla a něco se jí nestalo.“

Jako první maluje Viky paní. Je to paní, která jde nakupovat. Ale nezná ji. Na postavě si dává záležet a evidentně ji malování baví. Pečlivě si vybírá pastelky, tahy má pomalé a výraz soustředěný. Na rozdíl od malování druhé postavy pána. Pořád se při jeho malování někam otáčela a povídala vše možné, jen ne nic o obrázku. Přitom postava pána působí propracovaněji.

V: „Můj pán bude myslivec.“

Já: „Proč?“

V: „Protože bude mít pistol.“

Já: „Aha. A co dělá tvůj tatínek? Je myslivec?“

V: „Ne, ale má pistol, víš.“

Obě její kresby jsou velmi povedené a v hodnocení posuzovatelů uspěla Viky nejlépe, jak mohla.

7. Nela D. – měštys (6 let)

Šestiletá Nelinka je velmi upovídané děvčátko. Je jednou z holčiček, která by raději byla kluk. Její oblečení bylo vždy spíše maskulinní. Nikdy jsem ji neviděla v sukýnce. Na otázku, co na sobě nosí ráda za oblečení, odpovídá: *„Mně je to jedno. Ale nemám ráda sukně. Jsou nepohodlný. A mám ráda zelený oblečení. To se mi líbí.“* Nela má krátké vlasy „na ježka“ a na první pohled jsou jediným jejím femininním znakem malé nenápadné náušničky v uších. Vždy si hraje mezi kluky. S auty, legem, jezdí na dětské motorce apod. S holkami čas ve školce netráví. Téměř to působí i tak, že ostatní děvčata Nelinku moc nevnímají jako dívku. Vždy je mezi chlapci. Ve školce má Nela vyřizovací funkci. Většinou, když chtěly paní učitelky třeba vzkázat něco paní kuchařkám či paní uklízečkám, byla první vybrána Nelinka, aby za dotyčnými doběhla a vzkaz vyřídila. Když jsme si spolu povídaly o škole, tak první, co zmínila, bylo, že se docela těší, ale musí sedět buďto s Ondrou nebo se Standou. Jinak tam prý nepůjde. U malování stále vypráví. Až bude jednou velická, chce být jako tatínek. Tatínek je truhlář a dost často jí bere s sebou do dílny. Když přijde ze školky, tak zbytek dne tráví se svým bratrancem, s kterým hraje fotbal nebo jezdí na kole. Až bude chodit do školy, tak bude prý hrát fotbal, tatínek už ji přihlásil.

já: „S kým raději kamarádíš, Nelinko? S kluky nebo holkami?“

N: „S klukama.“

já: „Proč?“

N: „Nevím.“

já: „A jsi ráda, že si holčička?“

N: „Nejsem. Radši bych byla kluk.“

já: „A proč? Myslíš, že kluci to mají v něčem lepší?“

N: „Nevím.“

I rozhovory s Nelinkou byly spíše jako s chlapečkem. Hrozně často používala slovo „nevím“ a „mně je to jedno“. Ostatní holčičky většinou měly na vše odpověď nebo chtěly věci vysvětlovat. Nelinka, jako kluci, byla spíše pasivní a věci, které nevěděla, tak přiznala a neřešila. Má jednu mladší sestru, ale vůbec o ní se mnou nemluvila. Jen když jsem se jí zeptala, zda má sestřičku nebo bratříčka, tak odpověděla, že má mladší sestřičku a že jí rodiče koupili barbie. „*To mě vůbec nebaví hrát si s barbie.*“ Více jsme se o její sestřičce nebavily.

Jako první postavu maluje pána. Nejdříve tvrdí, že na obrázku není nikdo známý. Po chvíli ale říká, že to bude tatínek. Postava pána velmi propracovaná, veselá, plná barev. Když začíná malovat paní, tak hned od začátku ví, že to bude maminka. Obě postavy jsou si na první pohled dost podobné.

8. Daniela R. – městys (5 let)

Ještě než si pětiletá Danielka sedla, tak se hned ptala, zda můžou být její postavy maminka a tatínek. Ptala jsem se, jak ví, že bude malovat dvě postavy. Danielka si vše zjistila předem od dětí, které se mnou již malovaly. Je to velmi upovídaná dívenka a moc milá. Celý čas, co jsme spolu o samotě strávily, Danielka zaplňovala příběhy. Ať už vymýšlela příběh k postavě, kterou malovala nebo prostě vyprávěla pohádku. Bylo to zvláštní, ale ne divné. Vše probíhalo velmi přirozeně. Její chování mezi vrstevníky bylo dost podobné. Stále si s někým povídala a většinou vyprávěla nějaké příběhy. Evidentně si raději hrála s ostatními holčičkami. Při rozhovoru mi to odůvodnila tak, že se s kluky moc nekamarádí, protože zlobí. Holky jsou prý hodnější a víc si s nimi povídá. Je ráda, že je holkou. Pokud nevyprávěla příběh, vyprávěla mi o svých sourozencích. Má staršího bratra a starší sestru, ale nebydlí s nimi, protože to nejsou děti jejího tatínka.

Její příběh k prvnímu obrázku zněl: „*Tatka je na procházce, mamka taky. A oni se pak potkají. Tatka půjde se psem a mamka se mnou.*“ První kresba tedy znázorňovala pána.

Já: „Děláš tatkovu na procházce moc hezké počasí. Ten se má.“

D: „No, protože ho mám ráda.“

Na druhém obrázku nakonec postava ženy neznázorňuje maminku, ale princeznu.

„Namaluju princeznu, jo? To umím. A bude mít kolem nějaké kytičky. Ale tolik zas ne. Ona si totiž už všechny vzala do království, tak tam zbyly jen dvě. Asi namaluju tulipán a růži, ty mám nejradši.“ Při její kresbě princezny jsme se dlouho bavily o pohádkách. Některé, které jsem řekla, že neznám, mi Danielka začala vyprávět. Téměř nikdy se nedostala do konce, ale vždy měla radost, že může něco vyprávět.

Já: „Máš ráda princezny?“

D: „Jo. Nejradši mám tu z tý pohádky... tý... Čertova nevěsta.“

Čas strávený s Danielkou byl moc příjemný.

9. Daneček M. – městys (5 let)

S Danečkem bylo docela těžké komunikovat. Jeho odpovědi byly jednoslovné nebo žádné. Asi se styděl nebo se mnou prostě nechtěl mluvit. Jeho komunikace ve školce s ostatními byla dost podobná. Většinu dne mlčel a všimla jsem si, že mluví, jen když je s někým opravdu o samotě a to skoro šeptem. Jeho nejčastější výplní času ve školce bylo to, že jezdil s ostatními chlapci, někdy i sám, po takovém koberci, kde jsou znázorněny silnice, křižovatky apod. Celkově je Daneček hodně zaměřený na auta. Když děti malovaly, co chtěly, Dan téměř vždy maloval auta nebo traktory. Když se jde ven na zahradu a děti si vybírají hračky, s kterými si chtějí hrát, Daneček si vždy vybírá něco s kolečky (auto, tatra, motorku) a jezdí s tím po hřišti. Sám mi odpověděl v podstatě jen na jednu, pro mě, důležitou otázku a to, že se kamarádí jen s kluky. Ale na otázku „Proč?“ už jsem dostala jen odpověď „Protože.“ To, zda má Daneček sourozence, jsem od něj nezjistila. Ale od paní učitelky vím, že je jedináček.

O jeho kresbách jsem se toho také moc nedozvěděla. Jako první začal malovat postavu pána, což bylo asi to poslední, co mi při kreslení pověděl. Když jsem se zeptala, jestli bude ten pán, co maluje někdo, koho zná, tak jen zakroutil hlavou. A u paní to bylo stejné. Takže pán i paní jsou neznámí. Ač jsem Danečkovi říkala, že může na obrázky použít jakékoli barvy, vybral si modrou a pouze s ní namaloval obrázek ženy i muže. Obě kresby jsou dost podobné a není mezi nimi téměř žádný rozdíl. Jen postava pána je větší. Ale nezjistila jsem, zda to byl Danův úmysl či je to jen náhoda a skrz kresbu ženy a muže nediferencuje. Jeho postavy byly jedny z nejhůř rozpoznatelných z celého výzkumného vzorku.

10. David K. – vesnice (5 let)

Davídek je velmi milý, upovídaný a hodný kluk. Na druhou stranu živel, který ale nic neničí. Doma je jedináčkem. U ostatních dětí ve školce, stejně jako u paní učitelek, je oblíbený a jeho pozice ve školce je postavená dost vysoko. Mezi kluky a holkami nedělá při svých činnostech rozdíly. Dokáže si hrát celý den s traktory, auty a legem, ale někdy jsem ho viděla i v kuchyňce s děvčaty nebo v domečku na zahradě, kde se „vařil čaj“ a podobně. Když jsem se ho při rozhovoru ptala, zda se kamarádí raději s kluky nebo holkami, tak odvětil, že mu to je jedno, že jsou všichni stejní. Načeš na další otázku, zda je rád, že je kluk, odpověděl, že holkou by být nechtěl. Má rád spravedlnost a nerad se hádá. Když jsme spolu byli o samotě, tak docela dlouho povídal o tom, že si rád hraje s elektřinou. Což mě za začátku trochu vyděsilo, ale Davídek mi pak vysvětlil, že třeba vyměňuje žárovky v baterkách apod.

D: „Viš, dávám tam třeba ty čtyřvoltový nebo půlvoltový a zapojuju to. Někdy to svítí někdy ne.“

Já: „Tak to jo. A až budeš veliký, tak by si chtěl být třeba elektrikářem?“

D: „Jo, to chci. Električka je sranda.“

Jeho styl malování byl dost zvláštní. Jako první maloval paní, bez určení kdo přesně to bude. Ale začal ji malovat tak, že nejdříve namaloval pět prstů u nohy, k tomu nohu, pak druhých pět prstů u nohy, opět nohu, následoval trup, ruce a až nakonec namaloval hlavu. Pána maloval už běžným způsobem, tedy začal hlavou a na ni napojil. Pán už nebyl neznámý.

já: „A ten pán, co maluješ. Toho znáš nebo bude neznámý?“

D: „Ten pán je táta tý dcery, co je na druhý straně.“

Jeho postavy si jsou celkem podobné. Ale nejvíc je na nich zajímavé to, že každá má na hrudi namalované srdce.

11. Barborka V. – vesnice (5 let)

Barborka je na svůj věk velmi svědomitá a pečlivá. Nemá žádné sourozence. Její role ve školce je vyřizovací. Pokud potřebuje paní učitelka s něčím pomoci, Barborka vždy jako první vyletí a pomůže. Dokonce jsem si všimla, že i ostatní děti na ní hodně dají: Martínek a Violka přišli oba naráz k jedné hračce, figurce Spidermana, a nemohli se dohodnout, který z nich si ji vezme. Chvíli se dohadovali a pak Violka zakřičela: „*Baru, at' mi Martin toho Spidermana dá!*“ Barborka se zvedla z koberce, na kterém oblékala panenku, a šla k nim. Stoupla si před ně, založila si ruce na prsa a řekla: „*Co vy dva tady zas děláte?*“ Načež se oba dva začali překřikovat, kdo má hračku získat. Barborka protočila oči a ptala se dál: „*A kdo k tomu Spidermanovi přišel první?*“ S tím začalo další překřikování, takže Barunčin postup nic nevyřešil. Ona to ale nevzdala. „*Ticho! Dobře. Tak nejdřív si vezme Spidermana Violka, protože to je holka a pak ho dá za chvíli tobě, Martine. Jo?*“ Čekala jsem, co se bude dít, ale Martínek i Violka rozsudek Barborky uposlechli a Spiderman byl Violky.

Takových podobných situací jsem u Barborky viděla více. Je evidentní, že Barča si při nich hraje na paní učitelku, maminku či vychovatelku. A i když je to na jednu stranu komické, sledovat pětiletou dívku, jak se snaží chovat jako dospělý člověk s autoritou, musím uznat, že její reakce byly většinou velmi chytré a problém vyřešila.

Mezi chlapci a dívkami nedělá rozdíl, kamarádí se všemi. Rozdíl mezi nimi vidí v tom, že holky mají dlouhé vlasy. Jinak nic. Většinou hraje hry, které jsou spíše holčičí. Hraje si s panenkami, v kuchyňce apod. Několikrát jsem ji i viděla jezdit v dětském autíčku. Ale na otázku zda je ráda, že je holka, si byla odpovědí jistá. Je ráda, že je holkou, klukem by být nechtěla. Při našem rozhovoru byla velmi upovídaná.

Já: „Barunko, co nejradši děláš?“

B: „Jsem na počítači a hraju hry. Jednou jsem omylem zapnula hru, tu takovou, víš, s tím medvídkem. No a já nejdřív vůbec nevěděla, co mám dělat. Ale teď už to vim. Ono to je hrozně jednoduchý. Jsem to učila i taťku a to já jsem se to naučila úplně sama.“

Já: „Tak to si šikulka. A hraješ na počítači často?“

B: „Moc ne. Maminka říká, že to není dobrý, abych tam byla moc často. Tak jen někdy.“

Já: „To má maminka asi pravdu.“

B: „Já vim. Mamka je chytrá. Až budu velká, tak budu jako ona.“

Já: „A až budeš velká, Barunko. Čím by si chtěla být?“

B: „To nevim. To je ještě čas. Ale Natálka chce být kadeřnicí, to já nechci, fuj, fuj fuj!“

Jako první začala malovat postavu paní. Bude to teta, protože si na ni zrovna vzpomněla. A při jejím malování mi vyprávěla, jak byla s ní, strejdou, mamkou a tatškou na výletě v Chorvatsku a jak to bylo „žůžo.“ Její pán představuje strejdu Káju. *„Bude na sobě mít pyžamo. On totiž rád spí, víš. Jednou když u nás byli, tak chodil v pyžamu celý den, to byla legrace.“* Když Barunka domalovala oba obrázky, tak se ptala, jestli mi může namalovat ještě něco. Seděly jsme spolu docela dlouho a vyprávěla mi vše možné.

12. Jůlinka H. – vesnice (5 let)

Jůlinka je pětiletá vietnamská holčička, která je velmi tichá a nenápadná. Skoro vůbec nemluví a na otázky většinou reaguje jen úsměvem. Paní učitelky o ní ale tvrdí, že je velmi učenlivá a že třeba na besídkách patří k těm šikovnějším dětem. Na mě tak vůbec nepůsobila. Možná jí vadila přítomnost nového, cizího člověka. V kolektivu neměla problém. Děti ji mají rády. Jůlinka si ale hrála jen s holkami. Na kluky většinou jen s úsměvem hleděla a smála se, když prováděli nějakou vylomeninu. Vždy byla celá v růžovém a ve svých dlouhých hnědých vláskách měla vždy nějakou ozdobu. Má jednu mladší sestřičku.

Když jsme spolu šly malovat obrázky, tak bylo vidět, že se velmi stydí. Stále se otáčela na paní učitelku, jakoby hledala potvrzení, že je dobrá volba se mnou odejít mimo dohled. Ale vše nakonec proběhlo jako u ostatních. Až na to, že si se mnou Jůlinka nepovídala. Když jsem se na něco zeptala, tak se na mě buď podívala a usmála se nebo přiblížila hlavu k papíru a začala se jakoby více soustředit. Takže náš rozhovor plodný nebyl. Jediné, na co mi odpověděla, bylo, že její namalovaný muž, kterého malovala jako prvního, je táta a namalovaná žena je máma. Jůlinkiny kresby jsou jedny z těch, že ač jsou oba obrázky velmi jednoduše namalované a velmi podobné, tak pokud víme, že jeden z nich je žena a druhý muž, téměř nikdo nemá problém to podle těchto kreseb poznat. A také podle toho dopadlo ohodnocení Jůlinkiných kreseb posuzovateli. Všichni bez výjimky rozpoznali kresbu ženy a muže.

13. Ema J. – vesnice (6 let)

Ema je ve školce jen nárazově, když je na prázdninách u babičky. Jinak bydlí s rodiči ve Francii. Děti ji ale znají a s nikým nemá problém. Je kamarádká a veselá. Ve školce mívá ještě o rok mladšího brášku, s kterým si docela často hraje ve společenství chlapců. Pokud

její bratříček nedorazí, tak si kluků většinou ani nevšímá. Při rozhovoru mi říkala, že se raději kamarádí s holkami, ale že kluci jsou taky „dobří“. Až bude veliká, nechtěla by být chlap, protože chlapy musí chodit do práce.

Já: „A co tak nejraději děláš, Emi?“

E: „Nejradši si hraju. S kamarádama.“

Já: „Aha. A co hraješ nejraději?“

E: „No, třeba na rodinu, s panenkama, na policajty. A tak.“

Já: „Takže si hraješ ráda s kluky i holkami.“

E: „Jo, mi to nevadí.“

Já: „A co by si chtěla dělat, až budeš veliká, víš?“

E: „Ani ne. Možná nic. Jako mamka, asi budu taky doma.“

Během kresby pána, toho maluje jako prvního, říká, že jde na karneval a protože rád spí, tak půjde v pyžamu. A že v něm stejně chodí celé dny, takže se ani nemusel převlékat.

Vždy vymyslela nějaký podobný příběh a začala se smát svým představám. Namalovaná paní jde také na karneval a ta se převlékla za princeznu. Ptala jsem se, co mají znamenat ty čáry kolem obou postav. „Jsou oba totiž v hradu.“ Ale zdůvodnění, proč jsou zrovna v hradu, jsem nedostala. Prý neví, jen tak.

14. Kačenka M. – město (6 let)

Kačenka je vždy slečna v růžovém. Růžové oblečení, boty i doplňky ve vlasech. Asi nikdy jsem ji neviděla v jiné barvě. Nicméně se ve školce častěji bavila a hrála si s kluky. I při rozhovoru mi říkala, že má raději kluky, protože jsou lepší.

Já: „A proč ti přijdou kluci lepší, Kačí?“

K.: „Je s nima sranda.“

Já: „S holkama sranda není.“

K.: „No... ne.“

Já: „A to by si chtěla být raději kluk než holčička?“

K.: „Néé, to ne.“

Já: „A proč by si tedy chtěla zůstat raději holčičkou?“

K.: „To nevím.“

Má staršího bratra a dost často o něm mluví. Má ho za vzor. Možná i proto se kamarádí více s kluky a jejich zábava ji více baví, když je na podobný styl zabavení nejspíše zvyklá

od milovaného brášky. Nejvíce ji prý baví uklízet a úplně nejradši uklízí klec Sisince – to je jejich králík.

Jako první maluje paní. Nezná ji a ani o ní nijak nemluví. Prostě maluje a povídáme si o jiných věcech. Většinou o jejím bratrovi nebo o ostatních dětech ve školce. U malování pána to bylo stejné. Také jde o neznámou postavu a také neměla potřebu se k němu vyjadřovat.

15. Milánek S. – město (5 let)

Milánek je tichý chlapeček, kterého si v kolektivu pořádně ani nevšimnete. Vždy sedí někde v hloučku dětí a potichu se věnuje své vybrané činnosti. Nahlas se projevuje, jen když křičí i všechny ostatní děti, jinak je opravdu velmi tichý a nenápadný. Milánek má dvě starší sestry, ale mluvit o nich nechtěl. Možná proto mu nedělá problém bavit se i s holkami, ale když si měl vybrat, kam si třeba sednout nebo podobně, vždy zvolil místo vedle chlapce. Jeho hry byly také téměř vždy maskulinní. Milánek se mnou nechtěl moc komunikovat, opět patřil k dětem, které se velmi styděly. Paní učitelky mi poradily, že když si se mnou nebude chtít Milánek povídat, tak ať se začnu bavit o fotbale a on „se chytí“. Zafungovalo to. Stačilo se zeptat: „*A co Milánku nejraději děláš?*“ načež Milánek: „*Nejradši hraji fotbal. Ten je nejlepší. Víš, jak se hraje fotbal?*“ a rozhovor začal. Sice jsme se už téměř nedostali k žádnému jinému tématu, ale na všechny otázky, které mě zajímaly, jsem odpověď dostala.

Já: „Kamarádíš se raději s kluky nebo holkami?“

M: „S klukama, protože jsou lepší ve fotbale.“

Já: „Jsi rád, že jsi chlapec?“

M: „Jo, to jsem, protože můžu hrát fotbal.“

A tak dále. Jestli z Milánka nebude jednou velký fotbalista, tak nevím.

Postava muže má znázorňovat Milánkova kamaráda z fotbalu, toho maluje jako prvního v pořadí. Postava ženy je neznámá.

16. Karolínka K. – město (6 let)

Karolínka je prima holčička, i když opět docela nemluvná. Když je v kolektivu, baví se hlavně s jednou holčičkou, Kačenkou, o které mluví i při našem rozhovoru. Ať se děje cokoli, tyto holčičky byly vždy u sebe. Na procházkách, při společných hrách, při malování sedí vedle sebe apod. Když jsem se Karolínky ptala, s čím si nejraději hraje, tak

její odpověď byla, že s Kačenkou a s panenkami. O chlapcích se ani nechtěla bavit. Tvrdí o nich, že jsou divní, že se radši baví s holkami. Takže moje další otázka, zda je ráda, že je holčičkou, byla víceméně zbytečná a odpověď očekávatelná - Karolínka je ráda, že je holčičkou. Když byla Karolínka ve skupině s ostatními dětmi, s kluky se opravdu nebavila. Vždy jim jen stroze odvětila, pokud se jí nějaký chlapec třeba na něco ptal, ale více nic. Karolínka prostě zatím o kluky nejeví zájem. Má dva sourozence, staršího bratra a starší sestru.

Při malování začala jako první malovat „holku“, kterou ale nezná. Při její kresbě mi říkala, že jí namaluje modré šaty, protože ona sama má ráda růžovou, takže ty by malovala sobě. Když začala malovat postavu pána, bylo evidentní, že pán bude o dost menší než postava ženy vedle něj. Neurčila, koho má postava pána představovat. Ptala jsem se Karolínky, proč je ten pán menší než ta „holka“. Kája se jen zasmála, ale pokrčila rameny a malovala dál. Oba její obrázky jsou ztvárněny velmi pěkně a Karolínka přesvědčila všechny posuzovatele, která z jejích kreseb je paní a která je pán.

17. Filip G. – město (7 let)

Filípek je živý a upovídaný chlapec. Ve svém chování docela spontánní. Nemá žádné sourozence, ale říkal, že by chtěl ještě bráchu. Při hraní ve školce mu je jedno, jestli si hraje s chlapcem nebo dívkou, hlavně, že se směje a baví se. Když jsem se ho v našem rozhovoru ptala, zda se raději kamarádí s kluky nebo holkami, tak mi řekl, že může s oběma a ukázal na mě ukazováčkem a prostředníčkem na ruce písmeno V (=peace). Nevím, zda věděl, co to znamená, ale tento posunek mi přišel v tu chvíli velmi příhodný a vtipný. Když jsem mu položila otázku, zda je rád, že je chlapec a jestli by nechtěl být někdy dívka, díval se na mě dost nechápavě, ale po chvíli řekl, že je rád, že je chlapcem. V jeho školce byl k dispozici počítač, který je občas dětmi využíván. Třeba když školka už končí a některé děti čekají na své rodiče déle než ostatní, tak mohou čas trávit právě u počítače, kde jsou, mimo jiné, hry pro děti. Ale myslím, že tento počítač je určen právě k tomuto využití. Všechny hry, co jsem viděla děti na počítači hrát, byly nějakým způsobem poučné, ale zábavné. A to Filípek bavilo. Několikrát říkal: „*Jsem domluvený s maminkou, že pro mě dneska přijde dýl. Chci jít na počítač, víš...*“ Rád se o počítačích i bavil a velkou část našeho rozhovoru mi říkal, jaké hry má nejraději, v jakých je dobrý a které hraje často. „*Když přijedu ke strejdovi, tak tam hraju auta. Ty mám asi nejradši.*“ Rozhovor s ním byl živý a zajímavý.

Jako první začal malovat paní, u které hned od začátku věděl, že to bude maminka. U malování nahlas říkal, že mamince namaluje červené šaty, protože má ráda červenou a že vlasy bude mít světlé s trochou fialové, protože to tak mívá. Naproti tomu, u postavy pána byl Filípek nemluvný. Ani si neurčil, koho má pán znázorňovat. Poté, co vytvořil pánovi na papíře brýle a vousy, ptala jsem se znovu. Ale stále stál za tím, že ho nezná.

18. Alena B. – město (6 let)

Šestiletá Alenka je velmi šikovná. Ať se to týká malování, modelování či společných her, téměř vždy vynikne. Všimla jsem si také, že je velmi umanutá. Pokud se dělo ve třídě něco, co zrovna Alence nevyhovovalo, dala na sobě dost znát, že se jí to nelíbí. Nemluvila potom buď s paní učitelkou, nebo vůbec s nikým. Bavila se vždy jen s těmi dětmi, s kterými ona sama chtěla. Pokud za ní přišel někdo ve chvíli, kdy se zrovna nechtěla s dotyčným sama od sebe bavit, prostě mu řekla, ať jde pryč, že si s ním teď povídat či hrát nechce. Je v rodině jedináčkem, což možná toto sebestředné reagování malinko vysvětluje. Ale i přes toto občasné odmítavé chování ji vrstevníci tolerovali a ve skupině byla brána spíše jako vůdčí osobnost. Svůj čas trávila evidentně raději s dívkami: „*Radši si hraju s holkama, protože s nima si můžu hrát v kuchyňce a s panenčkama.*“ Kluci mají prý divné hry a klukem by nechtěla být proto, že by jí nebavilo si s nimi hrát. Vždy na sobě měla něco růžového. Ať už kalhoty, tričko, mikinu nebo alespoň sponu ve vlasech. Při rozhovoru jsem se na oblíbenou barvu ptala a dostalo se mi potvrzení: „*Mám nejradši růžovou, ta je nejhezčí. ... Nejradši nosim růžové šaty.*“ Rozhovor s Alenkou nebyl neúspěšný, ale čekala jsem u ní, že bude více upovídána. Jen odpovídala na mé otázky, bez toho, aniž by se rozpovídala sama od sebe jako většina dívek.

Jako první kresbu začala malovat postavu pána, který je cizí. Po chvíli ale dodala, že tomu klukovi, co maluje, je osm. Proč zrovna osm? To jsem nezjistila. Postava paní znázorňuje tetu Markétu, protože jí má Alenka ráda a bydlí kousek od nich. Po celou dobu malování se usmívala, ale žádné komentáře ke svým kresbám neměla. Bez rozmýšlení si vybírala barvy pastelky a její tahy byli jisté. Jako jediná namalovala u kresby paní ženě náušnice.

19. Natálka J. – město (6 let)

Natálka je docela zajímavý človíček. Na jednu stranu je velmi citlivá, milá. Několikrát jsem ji viděla mazlit se s paní učitelkou nebo hladit po hlavě kamaráda či kamarádku. Na

druhou stranu dovede být někdy, až bych řekla, zlá nebo zákeřná. Ve skupině se bavila spíše s kluky. S holkami neměla problém, spíš na mě působilo, že ony s ní. Ve školce má Natálka ještě mladší sestřičku, o které jsem se dozvěděla skoro až na úplném konci mého pozorování. Vůbec se k sobě nechovaly blíže nebo alespoň jinak než k ostatním ze skupiny. Při našem soukromém povídání mi Natálka pověděla, že se kamarádí s kluky i holkami, protože jsou „úplně stejní“. Několikrát to zopakovala a ještě potvrdila tím, když mi odpovídala na otázku, zda je ráda dívkou nebo jestli by nechtěla být chlapcem.

Já: „Takže ty nevidíš rozdíl mezi kluky a holkami?“

N: „Ne, jsou úplně stejní.“

Já: „A kdyby sis mohla vybrat, jestli zůstaneš holčičkou nebo by si byla mohla být chlapečkem. Co by sis vybrala?“

N: „Mně je to jedno. Dyť jsou všichni stejní.“

Po celou dobu našeho rozhovoru na mě koukala dost podezřívavým pohledem, z kterého jasně vyplývalo, že jsem někdo nový a že mi nevěří. Když vyprávěla nějakou historku, většina jejího vyprávění a komunikace bylo o tatínkovi. Kontrolovala, jestli ji poslouchám, a když jsem se podívala někam jinam, tak do mě šťouchla a upozornila mě, že mi zrovna něco říká. Její styl mluvení byl takový útočný. Říkala mi, že má několik sourozenců. Možná proto byla její mluva tak důrazná až, jak jsem psala, útočná. Neměla jsem s našeho rozhovoru, resp. času stráveného s Natálkou, dobrý pocit. Když jsme skončily a přišly jsme zpět mezi ostatní děti, tak její chování ke mně začalo být velmi přátelské a milé.

Začátek jejího malování byl docela zdlouhavý. Nejdříve si velmi dlouho vybírala pastelku. Když měla vybráno, tak říkala, že začne malovat paní, ale poté, co přiložila pastelku k papíru, tak ji zase zvedla a smutně řekla, že to asi nezvládne namalovat. Odvětila jsem, ať si s tím neděla starosti a prostě to nějak zkusí, že je určitě šikovná. Usmála se a začala s malováním. Namalovaná paní je cizí. O samotném malování se při něm bavit nechce. Jediný její komentář byl, že své paní vybarví šaty fialově, protože má tu barvu ráda. Poté, co byla postava ženy domalována, se Naty začala zvedat ze židličky. Přičemž jsem ji zastavila, že bych od ní ještě chtěla jeden obrázek, toho pána. Zatvářila se velmi mrzutě, ale posadila se zpátky a opět začala vybírat pastelku. Opět říkala, že to určitě nezvládne, ale zase zabralo povzbuzení z mé strany a začala malovat i postavu pána. Celou dobu přetáčela papír a kontrolovala svůj výtvar s tím předešlým. Při malování mužské postavy stále mluví o tatínkovi, ale ten obrázek on není. Říká, že to je „nikdo“ a směje se.

20. Adrian Š. – město (6 let)

Adrian je velmi tichý chlapec. Nikdy jsem ho neviděla zlobit nebo mluvit hlasitě. Vždy spíš jen pozoruje dění kolem sebe a chvílkami se zúčastňuje společných her. Ve skupince předškoláků byli dva chlapci romského původu. Jedním z nich je právě Adrian a druhý je Pavel (medailonek č. 21). Většinu času tráví spolu. Ne, že by je ostatní děti nějak odmítaly, chovaly se k nim přirozeně a naprosto stejně jako k ostatním. Spíše jsem měla ten pocit, že chlapci se sami stavěli do odstrčené role a od dětí se distancují. Takže jeho chování ve skupině se dalo pozorovat jen zřídka. Když už ale ve skupině byl, neviděla jsem ho dělat nějaké velké rozdíly mezi chlapci a dívkami, choval se k nim podobně. Při hře si vybíral výhradně maskulinní typy her a pokud si hrál s někým jiným než s Pavlíkem, tak jsem ho viděla jediné s kluky. Nedokázala jsem z Adriana při rozhovoru dostat, zda má ještě bratra nebo sestru. Paní učitelky mi poté říkaly, že má sourozenců několik, mladší i starší. Ale nevěděly, zda sestry nebo bratry.

Naše povídání při kreslení vycházelo především z mé strany. Adriánek většinou jednoslovně odpovídal nebo jen přikyvoval nebo se usmíval. Evidentně se velmi styděl a chtěl mít celý proces co nejrychleji za sebou. Pořád se usmíval a mezi malováním se otáčel a nahlížel do dveří, co dělají ostatní děti ve vedlejší místnosti. Jako první postavu maloval pána, který je cizí. Paní je také neznámá. Jeho obě namalované postavy vypadají dost podobně.

Já: „Máš ty postavy muže a ženy dost podobné. Proč?“

A: jen pokrčí rameny a usmívá se.

Já: „Vidíš mezi kluky a holkami nějaký rozdíl?“

A: jen se usmívá.

Já: „Nebo ti přijdou holky i kluci stejní?“

A: „Jo.“

A takto v podstatě probíhala celá naše konverzace.

21. Pavel K. – město (5 let)

Pavlík se ve skupině chová dost podobně jako Adrian, což už jsem psala výše. Tedy, chvílkami se zúčastňuje her, ale většinou jen pozoruje aktivity ostatních. Je docela živý, ale dost často si energii vybíjí sám. Například začne sám běhat, sám jezdit na dětské motorce apod. Je tedy spíše samotářský. Když už se ale zapojí do skupiny, nerozmýšlí se, zda se baví s klukem nebo dívkou. Působí, že mu to je jedno. Což mi ale vyvrátil v našem

rozhovoru, kdy mi řekl, že se baví jen s kluky. Prý proto, že holky jsou moc „*ukřičený*“. Pavlík má tři starší sestry, ale bavit se o nich nechtěl, neodpověděl mi ani na otázku, jak se jmenují.

Při malování toho Pavel moc nenamluvil. Co ale bylo zajímavé, když začal malovat postavu paní, která je opět cizí, tak namaloval hlavu a pod ní něco, co jsem tiše odhadovala na krk, ale Pavlík řekl: „Srdce.“ A poté vždy, když namaloval další část postavy, tak jednoslovně komentoval, o co se jedná. Působilo to tak, že se ujišťuje, aby namaloval všechny části, které má postava mít. Při kresbě pána už byla kresba mnohem rychlejší a bez jakéhokoli komentáře. A opět šlo o cizího muže. Pavlíkovi kresby dopadly v hodnocení posuzovatelů nejhůře ze všech.

4 DĚTMI POUŽÍVANÝ POJEM GENDERU V JEJICH KRESBÁCH

Zjišťovat, jaký pojem genderu děti používaly ve svých kresbách, jsem se tedy nakonec rozhodla s pomocí 20 rodičů v roli expertů na dětskou kresbu. To první, na co byli rodiče tázáni v mnou použitém dotazníku, bylo, *zda jde žena nebo muž jednoznačně poznat* – přičemž odpovědi měly být formulované jen stručným *Ano, Ne* či *Nevím*. To, zda se ten či onen rodič třeba ve svém *jednoznačném* rozpoznání pohlaví některého z 21 obrázků nemýlí, jsem již nezjišťovala. To první, co jsem se od rodičů o dětmi používaném pojmu genderu v kresbách dozvěděla, tedy bylo, jak je to s jeho *rozpoznatelností*.

4.1 Rozpoznatelnost používaného pojmu genderu

Odpovědi rodičů jsem zpracovala do tří tabulek. Tabulka č. 2 prezentuje souhrnně odpovědi za maminky, tabulka č. 3 odpovědi za tatínky a tabulka č. 4 prezentuje odpovědi maminek i tatínků – tedy rodičů dohromady.

Tabulka 2 Rozpoznatelnost genderu z perspektivy maminek

M	pohlaví	umístění školky	určitě žena	určitě muž	? Žena	? Muž	ropoznatelnost ženy	ropoznatelnost muže	celková ropoznatelnost
1.	D	Praha	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
2.	CH	Praha	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
3.	D	Praha	10	9	0	1	100 %	90 %	95 %
4.	D	Praha	10	6	0	4	100 %	60 %	80 %
5.	D	Praha	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
6.	D	Praha	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
7.	D	městys	6	8	4	2	60 %	80 %	70 %
8.	D	městys	10	2	0	8	100 %	20 %	60 %
9.	CH	městys	3	4	7	6	30 %	40 %	35 %
10.	CH	vesnice	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
11.	D	vesnice	10	5	0	5	100 %	50 %	75 %
12.	D	vesnice	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
13.	D	vesnice	8	5	2	5	80 %	50 %	65 %
14.	D	město	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
15.	CH	město	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
16.	D	město	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
17.	CH	město	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
18.	D	město	10	10	0	0	100 %	100%	100 %
19.	D	město	10	3	0	7	100 %	30 %	65 %
20.	CH	město	3	4	7	6	30 %	40 %	35 %
21.	CH	město	1	0	9	10	10 %	0 %	5 %

Tabulka 3 Rozpoznatelnost genderu z perspektivy tatinků

T	pohlaví	umístění školky	určitě žena	určitě muž	? Žena	? Muž	ropoznatelnost ženy	ropoznatelnost muže	celková ropoznatelnost
1.	D	Praha	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
2.	CH	Praha	10	4	0	6	100 %	40 %	70 %
3.	D	Praha	9	7	1	3	90 %	70 %	80 %
4.	D	Praha	9	8	1	2	90 %	80 %	85 %
5.	D	Praha	10	9	0	1	100 %	90 %	95 %
6.	D	Praha	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
7.	D	městys	0	5	10	5	0 %	50 %	25 %
8.	D	městys	10	6	0	4	100 %	60 %	80 %
9.	CH	městys	2	3	8	7	20 %	30 %	25 %
10.	CH	vesnice	9	10	1	0	90 %	100 %	95 %
11.	D	vesnice	10	2	0	8	100 %	20 %	60 %
12.	D	vesnice	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
13.	D	vesnice	7	3	3	7	70 %	30 %	50 %
14.	D	město	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
15.	CH	město	9	9	1	1	90 %	90 %	90 %
16.	D	město	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
17.	CH	město	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
18.	D	město	10	10	0	0	100 %	100 %	100 %
19.	D	město	9	1	1	9	90 %	10 %	50 %
20.	CH	město	10	4	0	6	100 %	40 %	70 %
21.	CH	město	9	1	1	9	90 %	10 %	50 %

Tabulka 4 Rozpoznatelnost genderu z perspektivy rodičů

	pohlaví	umístění školky	určitě žena	určitě muž	? Žena	? Muž	ropoznatelnost ženy	ropoznatelnost muže	celková ropoznatelnost
1.	D	Praha	20	20	0	0	100 %	100 %	100 %
2.	CH	Praha	20	14	0	6	100 %	70 %	85 %
3.	D	Praha	19	16	1	4	95 %	80 %	88 %
4.	D	Praha	19	14	1	6	95 %	70 %	83 %
5.	D	Praha	20	19	0	1	100 %	95 %	98 %
6.	D	Praha	20	20	0	0	100 %	100 %	100 %
7.	D	městys	6	13	14	7	30 %	65 %	48 %
8.	D	městys	20	8	0	12	100 %	40 %	70 %
9.	CH	městys	5	7	15	13	25 %	35 %	30 %
10.	CH	vesnice	19	20	1	0	95 %	100 %	98 %
11.	D	vesnice	20	7	0	13	100 %	35 %	68 %
12.	D	vesnice	20	20	0	0	100 %	100 %	100 %
13.	D	vesnice	15	8	5	12	75 %	40 %	58 %
14.	D	město	20	20	0	0	100 %	100 %	100 %
15.	CH	město	19	19	1	1	95 %	95 %	95 %
16.	D	město	20	20	0	0	100 %	100 %	100 %
17.	CH	město	20	20	0	0	100 %	100 %	100 %
18.	D	město	20	20	0	0	100 %	100 %	100 %
19.	D	město	19	4	1	16	95 %	20 %	58 %
20.	CH	město	13	8	7	12	65 %	40 %	53 %
21.	CH	město	10	1	10	19	50 %	5 %	28 %

Všechny tři tabulky jsou konstruované shodně. Pořadová čísla psaná v prvním sloupci, svisle (1. – 21.), jsou čísla obrázků, resp. předškoláků. Ve druhém sloupci je zaznamenáno, zda obrázek malovala dívka či chlapec (D-dívka, CH-chlapec), a ve třetím, to, z jaké školičky dítě je, jestli z pražské, městské, vesnické nebo ze školky v městyse. Poté jsou vyčleněny čtyři sloupce na záznam odpovědí týkajících se rozpoznatelnosti kresby ženy a kresby muže v absolutních počtech. Pokud byla odpověď posuzovatele „ano“ (tzn. Ano, tato kresba znázorňuje ženu/muže), bod se připisoval pod sloupec „určitě žena“ a přesně to samé u sloupce „určitě muž“. Pokud ale byla odpověď v dotazníku „ne“ nebo „nevím“, bod se přiřítá ke sloupci s otazníkem, opět podle pohlaví. Poslední tři sloupce prezentují rozpoznatelnost (kladné odpovědi) procentuálně, nejdříve jen kresby ženy, poté kresby muže a naposled rozpoznatelnost celkovou.

Jak dopadla rozpoznatelnost dětmi používaného pojmu genderu v jejich kresbách z perspektivy rodičů? V souhrnu ani v jednom případě nebyla nulová a u 33 % dětí byla stoprocentní. Těch, jejichž pojem genderu v kresbě nebyl rozpoznatelný pro 100 % rodičů, ale přece jen byl rozpoznatelný pro více jak 66 % z nich – bylo dalších 38 % dětí. Těch dětí, jejichž pojem genderu byl naopak rozpoznatelný jen pro méně jak 33 % rodičů – bylo necelých 10 %. A zbývajících 19 % dětí použilo pojem genderu, který byl rozpoznatelný sice pro méně jak 66 % rodičů, ale více jak pro 33 % – reálně od těch 48 % do 58 % rodičů.

Mohu zformulovat **závěr**, že všechny mnou sledované děti z perspektivy rodičů ve své kresbě použily rozpoznatelný pojem genderu, avšak rozpoznatelný v nějaké míře, a v této míře byly mezi dětmi výrazné rozdíly.

Zformulovaný závěr vypovídá o rozpoznatelnosti pojmu genderu v souhrnné platnosti. Nabízí se pak otázka, jak je to s rozpoznatelností pojmu genderu ženy, jak je to s rozpoznatelností pojmu genderu muže a jak je to s jejich vzájemným poměrem. V případě pojmu ženy byla rozpoznatelnost stoprocentní u 52 % dětí; v případě pojmu muže u 38 % dětí. Těch, jejichž pojem ženy nebyl rozpoznatelný pro 100 % rodičů, ale přece jen byl rozpoznatelný pro více jak 66 % z nich – bylo dalších 29 % dětí; v případě pojmu muže to bylo dalších 24 %. Těch dětí, jejichž pojem ženy byl naopak rozpoznatelný jen pro méně jak 33 % rodičů – bylo necelých 10 %; v případě pojmu muže tomu bylo stejně. Avšak v

případě pojmu ženy bylo těch zbývajících dětí, které použily pojem genderu rozpoznatelný sice pro méně jak 66 % rodičů, ale více jak pro 33 % (reálně od těch 50 % do 65 % rodičů) – necelých 10 %; zatímco v případě pojmu muže jich bylo 29 % (reálně s rozpoznatelností pro 35 % až 65 % rodičů). V souhrnu za celou skupinu dětí pak lze rozpoznatelnost pojmu ženy či muže vyjádřit vždy pomocí jednoho čísla (a to ze sum za sloupce „určitě žena“ a „určitě muž“, jejichž maxima mohly dosáhnout $21 \times 20 = 420$): rozpoznatelnost pojmu ženy byla 87 %; pojmu muže 71 %.

V té míře rozdílu mezi rozpoznatelností pojmu ženy a pojmu muže ovšem mezi dětmi byly nemalé rozdíly. Pojmy muže a ženy stejné rozpoznatelnosti použilo 33 % dětí. Dalších 52 % dětí použilo pojem muže hůře rozpoznatelný, než pojem ženy – a to s rozpětím rozdílu v rozpoznatelnosti pro 5 % až 75 % rodičů. Na druhé straně 14 % dětí použilo pojem muže lépe rozpoznatelný, než pojem ženy – a to s rozpětím rozdílu v rozpoznatelnosti pro 5 % až 35 % rodičů.

Mohu tedy zformulovat **závěr**, že více jak polovina dětí použila pojem genderu muže hůře rozpoznatelný, než pojem genderu ženy, byť v různé míře. Proč tomu tak je, mohu zatím jen spekulovat. Snad proto, že se v naší společnosti ženskost na rozdíl od mužskosti vyjadřuje více v tom co je viditelné? Snad proto, že v naší společnosti se ženy od mužů odlišují více druhy viditelných znaků (krom třeba délky vlasů a druhem oděvu i módními doplňky jako náušnice apod.)? Snad proto, že konkrétní podoby těch společně používaných druhů znaků jsou ty ženské lépe čitelné a tedy i zobrazitelné; anebo více rozšířené a ustálené (třeba náušnice vs. kravaty či manžetové knoflíčky)? Odpovědi budu hledat v těch heslovitých komentářích, které jsem od rodičů žádala otázkou, podle čeho soudí, že se jedná o obrázek ženy či muže.

Dříve, než budu spěchat k rozboru toho, co jsem se z odpovědí rodičů dozvěděla o *znacích*, na jejichž základě byl dětmi používaný pojem genderu rozpoznatelný, mohla bych zkusit ještě prozkoumat, co všechno se mohu dozvědět o korelacích rozpoznatelnosti pojmu genderu v kresbách s pohlavím rodičů, s pohlavím dětí a s místem jejich bydliště – všechny tyto informace jsou totiž obsažené ve výše uvedených tabulkách.

4.2 Korelace rozpoznatelnosti používaného pojmu genderu

4.2.1 Rozpoznatelnost vs. pohlaví rodičů

Začnu tedy korelací rozpoznatelností obrázků s pohlavím rodičů. Jak se odlišují maminky od tatínků při spoluúčasti na konstrukci rozpoznatelnosti dětmi používaného pojmu gender ve svých kresbách? A jak se odlišují maminky od tatínků při rozpoznatelnosti odděleně u kreseb ženy a kreseb muže?

To jak byli maminky a tatínkové v rozpoznatelnosti jak u kresby ženy a muže, tak u obou kreseb dohromady, úspěšnější, jsem procentuálně shrnula do Tabulky č. 5.

Tabulka 5 Korelace rozpoznatelnosti genderu s perspektivou maminek vs. tatínků

rozpznatelnost pro X% rodičů	100 %	99%–66%	65%–34%	33%–1%	0 %
kresba ženy pro maminky	76 %	5 %	5 %	14 %	0 %
kresba ženy pro tatínky	57 %	33 %	0 %	5 %	5 %
kresba muže pro maminky	52 %	9,5 %	24 %	9,5 %	5 %
kresba muže pro tatínky	38 %	19 %	19 %	24 %	0 %
obě kresby pro maminky	52 %	19 %	24 %	5 %	0 %
obě kresby pro tatínky	33 %	38 %	19 %	10 %	0 %

Jak se tedy odlišují maminky od tatínků, co se týče rozpoznatelnosti obou kreseb? Více jak polovina dětí dokázala maminky přesvědčit na 100 % jak kresbou ženy, tak kresbou pána. Na rozdíl od tatínků, kteří v tomto případě (tedy rozeznat obě kresby na 100 %) nepřesáhli hranici 33 %. Ani u maminek a ani u tatínků se ani jednou nestalo, že by některý z nich nedokázal rozeznat alespoň jednu z obou kreseb. Pod hranicí rozpoznatelnosti 100 %, ale ne méně než 66 % se pohybovalo 19 % kreseb dle maminek a 38 % z pohledu tatínků. U maminek to bylo reálně od 70 % do 95 % a u tatínků stejně tak. Pod hranicí rozpoznatelnosti 66 %, ale ne méně než 34 % se pohybovalo 24 % kreseb z pohledu maminek (od 35 % do 65 %) a z pohledu tatínků 19 % kreseb (od 50 % do 60 %). A zbývá nám poslední kategorie, která zahrnuje ty kresby, které neměly u rodičů vyšší úspěšnost než 33 %. Ale jak jsem psala výše, nestalo se, že by nějaký rodič nedokázal rozpoznat

alespoň jednu z obou kreseb. Takže pod hranicí rozpoznatelnosti 33 % je dle maminek 5 % obrázků a podle názoru tatínků 10 %.

Závěrem tedy lze říci, že maminky při spoluúčasti na konstrukci rozpoznatelnosti dětmi používaného pojmu gender v jejich kresbách dokázaly vícekrát než tatínkové obě kresby rozeznat na 100 %. Ale když se podíváme na výsledky s tolerancí, že jako úspěch budeme brát to, že byly kresby rozpoznány dvěma třetinami rodičů, tak zjistíme, že maminky a tatínkové na tom jsou stejně. Když tedy sečteme rozpoznatelnost kresby na 100 % a na 99 % - 66 %, zjistíme, že co se týče rozpoznání obou kreseb, bylo u maminek a tatínků úspěšných 71 % z kreseb.

Další otázkou tedy je, jak se odlišovali maminky a tatínkové u kreseb žen a kreseb mužů zvláště. V rozpoznání kresby ženy na 100 % dosáhlo 76 % kreseb přesvědčit maminky a tatínky 57 %. U kresby muže a jeho rozpoznatelnosti na 100 % tomu tak bylo u 52 % kreseb žen z pohledu maminek a 38 % z pohledu tatínků. Do rozpoznatelnosti vyšší než 66 %, ale nižší než 100 % u kresby ženy spadá 5 % dle maminek (jedna s 80 %) a 33 % dle tatínků (šest kreseb bylo tatínky ohodnoceno na 90 % a jedna na 70 %). V této hranici, tedy 99 %-66 %, ale u kresby muže se pohybuje 9,5 % z nich podle maminek a 19 % podle tatínků. Jedna z kreseb ženy - dle maminek, se svou rozpoznatelností 60 % spadá do hranice vyšší jak 34 %, ale nižší než 66 %. Podle tatínků v tomto rozhraní není ani jedna. U kresby muže tomu bylo v tomto rozpětí jinak – 24 % dle citlivosti maminek a 19 % podle tatínků s tím, že u všech posuzovatelů reálně od 40 % do 60 %. Přes hranici rozpoznatelnosti 33 % u kresby ženy se nedostalo 14 % kreseb skrz hodnocení maminek (reálně dvakrát 30 % a jedenkrát 10 %) a jedna kresba skrze tatínky, čímž tedy u kreseb žen vytvořila mezi odpověďmi od tatínků rozpoznatelnost 5 % v hranici 33 %-1 %. U kresby muže se ve stejné procentuální hranici pohybovalo 9,5 % z kreseb podle názoru maminek a 24 % podle názoru tatínků. Dostávám se k poslední kategorii rozpoznatelnosti, která je 0 %. Což tedy znamená, že by kresba ženy, či kresba muže, nebyla identifikována ani u jednoho z posuzovatelů. Procenta jsou v této kategorii velmi nízká, ale dvakrát bylo dosaženo hodnoty 5 %. Takže, u nakreslené ženy nebyla rozpoznatelnost 0 % u maminek ani jedna, ale u tatínků byla 5 %, to znamená, že u jedné kresby ženské postavy odpověděli všichni tatínkové *Ne* nebo *Nevím*. V případě kresby muže se hodnoty přehodily a maminky

jednu z mužských postav označily jako nerozpoznatelnou, takže rozpoznatelnost 0 % u kresby muže byla u maminek 5 % a u tatínků 0 %.

Závěr mé druhé otázky z této subkapitoly bude z předešlého pohledu na korelaci dost podobný, tedy maminky byly sice úspěšnější, co se týče rozpoznání kreseb, jak ženských, tak mužských, na 100 %, ale pokud se podíváme na většinovou úspěšnost, tedy zahrneme hranici 99 %-66 %, zjistíme, že po sečtení těchto dvou procentuálních výsledků (myslím tím výsledky, co spadají do kolonek 100 % a 99 %-66 %) mají dokonce tatínci u kresby ženy vyšší procento rozpoznatelnosti než maminky (tatínkové rozpoznali v tomto většinovém pojetí 90 % ženských kreseb a maminky 81 %). U kresby muže sice už tatínkové nad maminkami s citlivostí pro rozpoznatelnost nevedou, ale rozdíl mezi nimi je velmi malý – maminky zhodnotily, že do rozmezí nad 66 % spadá 61,5 % mužských kreseb a tatínkové sem zařadili 57 % z nich.

4.2.2 Rozpoznatelnost vs. pohlaví dětí

Další souvislost budu hledat mezi rozpoznatelností kreseb a jejich tvořiteli, tedy předškoláky a to z té perspektivy, jakého jsou pohlaví. První otázka tedy zní, jak se odlišují dívky od chlapců v rozpoznatelnosti jimi používaného pojmu gender? A druhou otázkou je, zda se odlišují dívky od chlapců ve ztvárňování ženské vs. mužské postavy? Vzhledem k tomu, že v mém výzkumném vzorku je třikrát více dívek než chlapců, rozhodla jsem se, že výsledky jednotlivých skupin (v tomto případě tedy dívek a chlapců) rozdělím a udělám procentuální průměr, podle kterého jasně poznáme, zda byly v přesvědčování svými kresbami úspěšnější dívky či chlapci. Vytvořila jsem tabulky, kde můžeme odděleně vidět výsledky rozpoznatelnosti obrázků od dívek a chlapců.

Tabulka 6 Rozpoznatelnost kreseb od dívek

	pohlaví	celková rozpoznatelnost
1.	D	100%
6.	D	100%
12.	D	100%
14.	D	100%
16.	D	100%
18.	D	100%
5.	D	98%
3.	D	88%
4.	D	83%
8.	D	70%
11.	D	68%
13.	D	58%
19.	D	58%
7.	D	48%

Tabulka 7 Rozpoznatelnost kreseb od chlapců

	pohlaví	celková rozpoznatelnost
17.	CH	100%
10.	CH	98%
15.	CH	95%
2.	CH	85%
20.	CH	53%
9.	CH	30%
21.	CH	28%

Procenta v tabulkách č. 6 a č. 7 vyjadřují již celkovou rozpoznatelnost obou kreseb od dívek a chlapců, jak kresby ženy, tak kresby pána a jsou seřazeny od té nejvyšší (resp. nejúspěšnější) rozpoznatelnosti k té nejnižší. Čísla psaná v prvním sloupci svisle, jsou pořadová čísla předškoláků (či obrázků).

V tabulkách vidíme, že rozpoznatelnosti 100 % dosáhlo 42 % dívek a 14 % chlapců. 36 % dívek je nad hranicí 66 % a u chlapců 43 %. Přes 66 %, ale ne níže než 33 %, se dostalo 21 % dívek a 14 % chlapců. A pod hranici 33 % se už umístilo jen 29 % chlapců a žádná dívka. Průměrnou hodnotu pro dívky a chlapce vypočteme právě z těchto výsledků rozpoznatelnosti jejich obrázků. Pro dívky je tedy procentuální průměr rozpoznatelnosti jejich kresby skrz posuzovatele 83 % a pro chlapce 70 %.

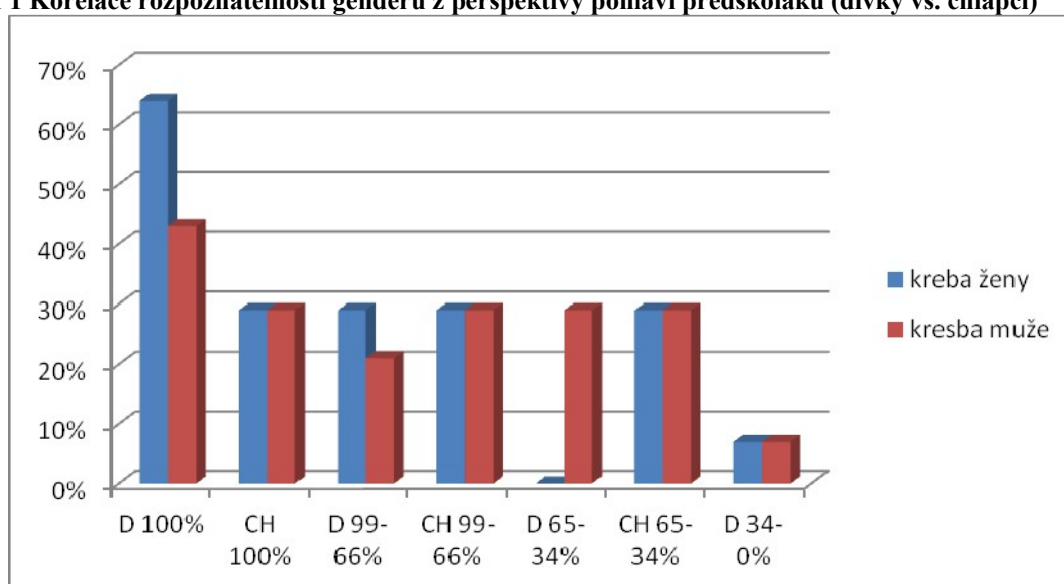
Odpověď na první otázku neboli první **závěr** je, že dívky jsou celkově v rozpoznatelnosti jimi použitého pojmu gender úspěšnější než chlapci.

Dále jsem vytvořila tabulku souhrnnou pro dívky i chlapce, v které můžeme vidět výsledky rozpoznatelnosti jejich kreseb, ale už rozdělené do předem určených procentuálních hranic. Z této tabulky vychází i graf, který je pod ní.

Tabulka 8 Korelace rozpoznatelnosti genderu z perspektivy pohlaví předškoláků (dívky vs. chlapci)

rozpoznatelnost	kresba ženy	kresba muže
D 100%	64%	43%
CH 100%	29%	29%
D 99-66%	29%	21%
CH 99-66%	29%	29%
D 65-34%	0%	29%
CH 65-34%	29%	29%
D 34-0%	7%	7%
CH 34-0%	14%	14%

Graf 1 Korelace rozpoznatelnosti genderu z perspektivy pohlaví předškoláků (dívky vs. chlapci)

Z tabulky č. 8 a Grafu č. 1, lze dojít k **závěru**, že dívky byly jak ve ztvárnění ženské, tak mužské postavy podle expertů, zdatnější než chlapci. Ale pokud se na tuto korelaci podíváme opět z pohledu většinového, jako jsem to udělala v předešlé kapitole, zjistíme ještě další zajímavý fakt. To, že dívky ztvárňovaly dle posuzovatelů kresby lépe, stále platí, ale zajímavé je, že mnohem větší rozdíl je u kresby ženy, než u kresby muže. A to ne nepatrný. V rozmezí 100 %-66 % se v případě kresby ženy pohybovalo 93 % obrázků, které malovaly dívky, z kreseb od chlapců je v tomto rozmezí pouhých 58 % jejich kreseb ženy. A co se týče kreseb mužské postavy, výsledky předškoláků rozdělených podle pohlaví jsou si o poznání blíže – z kreseb od dívek je v tom samém rozmezí 64 % a od chlapců 58 %.

Má tento fakt nějaké opodstatnění? V kapitole 4.1 o Rozpoznatelnosti používaného pojmu gender, jsem už došla k závěru, že kresba ženy se posuzovatelům rozpoznávala snáz. Teď jsem k tomuto předešlému zjištění ještě přišla na to, že dívky takovému

výsledky asi značně pomohly. Proč tomu tak je? Proč jsou dívky ve ztvárnění ženské postavy o tolik úspěšnější než chlapci a v případě kresby mužské postavy jsou výsledky srovnatelné? Na tyto otázky se pokusím najít odpovědi dále v kapitole o uvedených znacích od expertů, kterými zdůvodňovali to, podle čeho rozpoznávali kresby žen a mužů.

4.2.3 Rozpoznatelnost vs. bydliště dětí

Stejně jako u porovnávání mezi dívkami a chlapci, počet dětí v těchto skupinách (Praha, městys, vesnice a město) také není stejný.

Ke každé školce jsem vytvořila tabulku, v které jsou zaznamenány výsledky rozpoznatelnosti kreseb jednotlivých dětí, nehledě na jejich pohlaví. Výsledky jsou udávány opět v procentech a seřazeny od nejvyšší rozpoznatelnosti po tu nejnižší.

Tabulka 9 Pražská školka

umístění školky	celková rozpoznatelnost
Praha	100 %
Praha	100 %
Praha	98 %
Praha	88 %
Praha	85 %
Praha	83 %
průměr	92 %

V Praze jsem získala kresby od šesti předškoláků. Jejich výsledky u posuzovatelů byly velmi dobré, ani jedno z dětí nemělo menší rozpoznatelnost než 80 %. Dvě z těchto šesti dětí přesvědčilo úplně všechny rodiče a tím dosáhly stoprocentní úspěšnosti.

Tabulka 10 Školka v městysě

umístění školky	celková rozpoznatelnost
městys	70 %
městys	48 %
městys	30 %
průměr	49 %

V městysě jsem vybrala pouze tři kresby, resp. tři kresby pána a tři kresby paní. A jejich rozpoznatelnost byla ze skupiny nejslabší. Dvě děti nedokázaly přesvědčit ani polovinu posuzovatelů a jedno dítě dosáhlo sedmdesátiprocentní úspěšnosti. Celkově dosáhli předškoláci z městysu nejhorších výsledků.

Tabulka 11 Vesnická školka

umístění školky	celková rozpoznatelnost
vesnice	100 %
vesnice	98 %
vesnice	68 %
vesnice	58 %
průměr	81 %

Na vesnici jsem pracovala se čtyřmi dětmi. Jejich úspěšnost je o poznání silnější než ve skupině před nimi. Jedno z nich přesvědčilo svými kresbami všechny posuzovatele, druhému se nepodařilo zapůsobit pouze na jednoho experta a zbylé dvě děti přesvědčily vždy více jak polovinu rodičů. A tím pádem se dostaly děti z vesnice na druhé místo, v pořadí za „Pražáky“.

Tabulka 12 Městská školka

umístění školky	celková rozpoznatelnost
město	100 %
město	100 %
město	100 %
město	100 %
město	95 %
město	58 %
město	53 %
město	28 %
průměr	79 %

Poslední skupina jsou předškoláci z města. Jich mám ve výzkumném vzorku osm. Přesně polovina z nich nakreslila podle posuzovatelů stoprocentně rozpoznatelné kresby. Kresby od jednoho dítěte nepřesvědčily dva rodiče ze všech z posuzovatelů, dvě děti přesvědčily více jak polovinu a jedno nedosáhlo ani třicetiprocentní úspěšnosti.

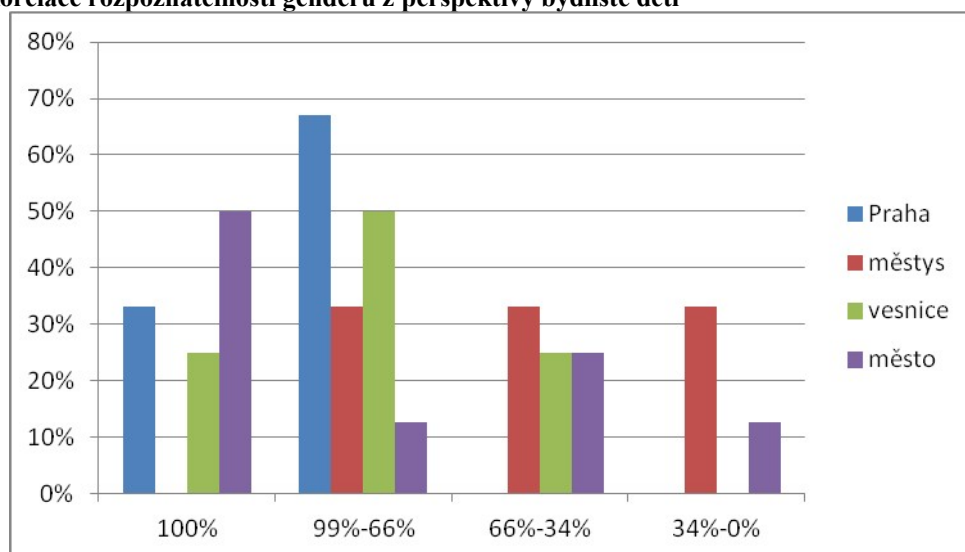
V těchto čtyřech tabulkách je u každé z nich vypočten i průměr z celkové rozpoznatelnosti kreseb. Dle těchto průměrů můžeme porovnat, která ze školek dopadla v rozpoznatelnosti pojmu gender dle expertů nejlépe a naopak. Z této perspektivy tedy nejlépe dopadla školka pražská, která v průměru dosáhla rozpoznatelnosti na 92 %. Po ní se umístila školka vesnická, která má průměr 81 % a těsně pod ní je školka z města s rozpoznatelností 79 %. Jako poslední z těchto čtyř školiček skončila v této perspektivě školka v městyse, protože její průměr rozpoznatelnosti byl 49 %.

Abychom viděli výsledky jednotlivých školek také pohromadě a podrobněji, zařadím další tabulku, v které můžeme porovnat výsledky rozpoznatelnosti kreseb, opět rozřazené do určeného procentuálního rozhraní. A opět přidám graf, kde jsou výsledky rozpoznatelnosti kreseb dle bydliště též dobře viditelné.

Tabulka 13 Korelace rozpoznatelnosti genderu z perspektivy bydliště dětí

rozpoznatelnost dle bydliště dětí	100 %	99 %-66%	66%-34%	34 %-0 %
Praha	33 %	67 %	0 %	0 %
městys	0 %	33 %	33 %	33 %
vesnice	25 %	50 %	25 %	0 %
město	50 %	12,50 %	25 %	12,50 %

Graf 2 Korelace rozpoznatelnosti genderu z perspektivy bydliště dětí

I z této tabulky a grafu lze jednoduše vyčíst, že děti z pražské školky byly ve ztvárňování kreseb ženské a mužské postavy podle expertů zdatnějšími.

Závěrem této subkapitoly tedy je, že nejlépe dokázaly rozpoznatelnost pojmu gender ve svých kresbách znázornit děti z Prahy. Předškoláci z města a vesnice na tom byly dle expertů na rozpoznatelnost hodně podobně, ale přece jen byly děti z vesnice hodnoceny o maličko lépe. Nejméně rozpoznatelné kresby vytvořili podle expertů předškoláci z městysu.

4.3 Rozpoznávací znaky kreseb

Nyní se již zaměřím na druhý úkol, či zadání, které jsem svým expertům na kresbu, tedy rodičům, uložila a tedy, *podle čeho soudili, že se jedná o kresbu muže či ženy*. Ještě jednou napíši celé zadání, které jsem svým posuzovatelům řekla před tím, než začali kresby předškoláků hodnotit: „*Máte před sebou na každém listu dvě kresby. Je to vždy muž a žena. Do dotazníku mi doplňte, zda jde žena nebo muž jednoznačně poznat a v každém případě mi za Vaši odpověď heslovitě napište, podle čeho tak soudíte. Odpověď může tedy znít ANO, NE nebo NEVÍM. Kdybyste měl/a jakoukoli otázku, tak se ptejte i v průběhu Vašeho posuzování.*“ A nyní se tedy zaměříme na část zadání, které se týká oněch *heslovitých odpovědí*.

Skrze uváděné znaky se zaměřím na už známé korelace mezi určitými skupinami. Jakých znaků si všímali u kreseb žen a mužů maminky a jakých tatínkové? Byl rozdíl, co se týče ztvárňování znaků, mezi kresbami od dívek a od chlapců? A najdeme nějaké odlišnosti v kresbách od pražských dětí, městských, vesnických nebo dětí z městyso?

V této kapitole se chci také pokusit objasnit důvody na dvě výše uvedená zjištění. V jedné z předchozích kapitol, jsem přišla na fakt, že ženská kresba byla pro posuzovatele rozpoznatelnější. Uvedla jsem několik návrhů, proč tomu tak je, možná díky délce vlasů, druhu oděvu či módním doplňkům. A dalším zjištěním bylo, že dívky byly ve ztvárňování kresby ženské postavy velmi úspěšné na rozdíl od chlapců, kdežto u kresby muže byly výsledky mezi dětmi (rozdělených podle pohlaví) velmi podobné.

Pro přehlednost všech zaznamenaných heslovitých komentářů od expertů jsem každému předškolákovi vytvořila jeho vlastní tabulky, v kterých jsou zaznamenány všechny reakce na jeho kresbu pána i paní a to od maminek i od tatínků odděleně. A následně dvě shrnující tabulky, ve kterých se nachází opět všechny komentáře k obrázkům, ve všech zněních, která experti použili, jejich výsledný počet v absolutních číslech i procentech.

Podle jakých znaků rozpoznávaly maminky kresbu ženy:

obrázek 1 - Eliška P.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/šaty/má sukni/šaty/šaty/šaty/šaty
vlasý	vlasý/vlasý/
doplňky	klobouček/dámský klobouček/
boty	boty/boty s podpatky/
barvy	barva šatů/barva šatů/
ostatní	řasy/dokonale vyjádřené, jasné/řasy/ženské znaky/

obrázek 2 - Adam Š.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	šaty/sukně/šaty/šaty/
vlasý	delší vlasý/vlasý/delší vlasý/
doplňky	vlečka/
barvy	světlé barvy/světlé barvy/rozdíl barev/
identita	zlatovláska
ostatní	podle obličeje/když porovnávám/

obrázek 3 - Dominika N.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
vlasý	dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/podle vlasů/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý
ostatní	ženské znaky/dívčí rysy/celkově žena/

obrázek 4 - Adéla Ch.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	oblečení/
vlasý	dámský střih vlasů/vlasý/vlasý/vlasý/delší vlasý/
doplňky	květinka/květina/kytka/květina na svetru
boty	výrazné boty/
barvy	červené tričko/
postava	menší postava/štíhlý pas/
ostatní	celkový pojem jasný/obě působí jako ženy/

obrázek 5 - Sofie H.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	šaty/dlouhé šaty/má sukni/šaty/šaty/
vlasý	dlouhé vlasý/
doplňky	korunka/korunka/korunka
boty	podpatky/
identita	princezna/je to princezna/princezna/princezna/princezna/ princezna/princezna/princezna

obrázek 6 - Viky I.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/šaty/sukně/sukně/šaty
vlasý	dlouhé vlasý/
doplňky	korunka na hlavě/kabelka/kabelka, korunka/má kabelku/nákupní taška, korunka/korunka, kabelka/kabelka/kabelka
identita	princezna/
ostatní	naprosto ženské znaky/

obrázek 7 - Nela D.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
boty	podpatky/černé střevičky?/podle bot/podpatky/boty s podpatky/černé boty na podpatku/černé boty/
barvy	růžová barva/růžová a červená barva/
postava	drobná postava/
ostatní	"ne" - oba působí jako muži/výstředně/

obrázek 8 - Daniela R.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/šaty/má sukni/oblečení/šaty/šaty/žluté šaty/ ve žlutých šatech/
vlasý	dlouhé vlasý/vlasý/
doplňky	korunka/korunka/korunka/korunka/koruna/
identita	princezna/princezna/princezna/

obrázek 9 - Daneček M.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
postava	je menší/
ostatní	"nevím" - nepoznám/připadá mi tak/jasně/"ne" - oba muži/

obrázek 10 - David K.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
vlasý	vlasý/delší vlasý/podle vlasů/vlasý/delší vlasý/delší vlasý/delší vlasý/
barvy	veselé barvy/červené kalhoty/červené kalhoty/jasnější barvy/červená barva/ženské barvy/červení barva/
postava	je drobnější/
ostatní	dětské vidění/je veselejší/

obrázek 11 - Barborka V.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	podle oblečení/šaty/šaty/šaty/ta v modrých šatech/modré šaty/
vlasý	dívčí účes/
ostatní	tvářičky/obě ženy/obě ženy/moderní/

obrázek 12 - Jůlinka H.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	delší sukně/
vlasý	delší vlasý/vlasý/podle vlasů - dlouhé/dlouhé vlasý/vlasý/podle vlasů/dlouhé vlasý/delší vlasý/podle vlasů
postava	menší postava/
ostatní	když porovnávám

obrázek 13 - Ema J.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	má šaty/podle šatů/šaty/dlouhé šaty/červené šaty
vlasý	vlasý - hlavní znak/dlouhé vlasý/
doplňky	červená koruna
barvy	červená barva/
identita	princezna/
ostatní	obě působí jako ženy/oba červení a stejné vlasý/

obrázek 14 - Kačenka M.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	dámské oblečení/sukně/sukně/dlouhé šaty/šaty/podle oblečení/sukně/sukně/sukně
vlasý	delší vlasý/dlouhé vlasý/vlasý/vlasý/vlasý/vlasý
doplňky	punčochy/punčochy/
barvy	hodně barev/
ostatní	dívka/

obrázek 15 - Milánek S.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	sukně/sukně/sukně/sukýnka/sukně/oblečení
vlasý	delší vlasý/vlasý /typicky ženské vlasý
barvy	červené vlasý/dívčí barvy/červené vlasý/
postava	podle postavy/
ostatní	moderní typ ženy/

obrázek 16 - Karolínka K.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/šaty/podle oblečení/šaty/šaty/šaty
vlasý	vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/vlasý
boty	boty/podpatky/podpatky/podpatky/podpatky
identita	tanečnice/matka jako silnější osobnost
ostatní	dívka

obrázek 17 - Filip G.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/šaty/sukně/podle oblečení/šaty/červené šaty/
vlasý	dlouhé vlasý
botý	botý/podpatky/podpatky/botý/podpatky/podpatky/podpatky/botý
barvy	červená barva/
postava	ňadra/prsa
ostatní	celkově/

obrázek 18 - Alena B.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	dámské oblečení/ženské oblečení/sukně/sukýnka/šaty/ podle oblečení/sukně/šaty/sukně
doplňky	náušnice/náušnice/náušnice/náušnice/
botý	podpatky/podpatky/podpatky/
barvy	červená, růžová/
identita	maminka/

obrázek 19 - Natálka J.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
oblečení	šaty/má šaty/šaty/sukně/podle sukně/šaty/šaty/šaty/ fialové šaty/fialové šaty/

obrázek 20 - Adrian Š.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
postava	drobnější postava/"nevím" - možná menší postava/podle postavy
ostatní	tuším/"nevím" - nepoznám/"ne" - nevypadá jako žena

obrázek 21 - Pavel K.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu ženy:
ostatní	domyslím si/"nevím" - nepoznám

Podle jakých znaků rozpoznávaly maminky kresbu muže:

obrázek 1 - Eliška P.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	kalhoty/
doplňky	klobouk, kravata/klobouk, kravata/kravata/kravata/cylindr, kravata/klobouk, kravata/kravata/kravata/kravata, pánský klobouk/
ostatní	dokonale vyjádřené - jasné/

obrázek 2 - Adam Š.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	černý oblek/
vlasý	vlasý - "ježek"/
barvy	kontrast - tmavé barvy/tmavé barvy/tmavé barvy/dle barev/ tmavá barva/tmavá barva/černá barva/
ostatní	hádám/tuším/

obrázek 3 - Dominika N.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	klučičí oblečení/
vlasý	krátké vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/krátší vlasý/
identita	sportovec/
postava	postava/mužská postava/
ostatní	když vím, že na druhé straně je dívka/

obrázek 4 - Adéla Ch.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	modré tričko/oblečení/
postava	je větší a mohutnější/velká a mohutná mužská postava/velká ramena
ostatní	/zřetelně rozlišitelné/"ne" - ženské rysy/

obrázek 5 - Sofie H.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	klučičí oblečení/klučičí oblečení/stylové pánské oblečení/
doplňky	čepice/podle čepice/čepice/pánská čepice/
identita	Honza z pohádky/
postava	svaly/svaly/ramena/
ostatní	krásný kluk/

obrázek 6 - Viky I.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	pánské oblečení/mužské oblečení/kalhoty/pánské oblečení/
doplňky	klobouk/klobouk/podle kloboučku/hůl/klobouk/hůl/
identita	myslivec/myslivec/asi myslivec/
ostatní	zajímavý typ/mužské prvky/

obrázek 7 - Nela D.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	svetr/pánský oblek - pyžamo/
vlasý	pánský účes/podle vlasů/vlasý - ježek/
postava	mohutná postava/ten barevnější je větší - mužský/ pán je větší - ten barevnější/ten barevný je větší/
ostatní	zajímavý typ/

obrázek 8 - Daniela R.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
vlasý	krátké vlasý/
barvy	tmavé barvy/
ostatní	"ne" - vypadá jako žena/"ne" - připadá mi jako žena/ jasně rozeznatelné/"ne" - vypadá jako žena/ ne" - spíše ženské rysy a prvky/"ne" - vypadá jako žena - oblečení/

obrázek 9 - Daneček M.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
vlasý	podle vlasů/
postava	je vyšší/
ostatní	"nevím" - nepoznám/jasně/oba muži/
	mužně působí ten s vybarvenýma očima/

obrázek 10 - David K.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
vlasý	vlasý/vlasý/kratší vlasý/
barvy	klučičí barvy/modré oblečení/celý modrý - klučičí barva/tmavé barvy/modré oblečení/modré (mužské) oblečení/modrá barva/
postava	silné tělo/podle postavy/je větší/
ostatní	dětské vidění/vážnější/

obrázek 11 - Barborka V.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	kalhoty/kalhoty/podle svetru/
vlasý	pánský účes/
postava	mohutnější tělo/
ostatní	"ne" - vypadá spíše jako žena/jen při posouzení s druhou stranou/"ne" - obě ženy/"ne" - vypadá jako žena/"ne" - působí spíše jako žena

obrázek 12 - Jůlinka H.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
vlasý	podle vlasů/kratší vlasý/krátké vlasý/podle vlasů/vlasý/ méně vlasů než žena/krátké vlasý/krátké vlasý/
postava	vyšší postava/větší hlava/

obrázek 13 - Ema J.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	možná ten s kalhoty/podle obleku/kostičkované pyžamo, kalhoty/
vlasý	určující jsou vlasý/
identita	princ/
ostatní	"nevím" - vypadá jako muž i žena/když porovnám se ženou/"ne" - obě působí jako ženy/

obrázek 14 - Kačenka M.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	kalhoty/kalhoty/kalhoty/kalhoty/kalhoty/oblečení/klučičí oblečení/ pánské oblečení/
vlasý	vlasý/krátké vlasý/účes/krátké vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/
ostatní	typický kluk/chlapec

obrázek 15 - Milánek S.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	kalhoty/kalhoty/kalhoty/kalhoty/
vlasý	vlasý jako kluk/pánský střih vlasů/
barvy	modré vlasý/modré vlasý/klučičí barvy/modré vlasý/modré vlasý/
postava	mohutná postava/větší hlava/
ostatní	typický kluk/ moderní muž/

obrázek 16 - Karolínka K.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	klučičí oblečení/klučičí oblečení/klučičí oblečení/kalhoty/ pánské oblečení/
vlasý	krátké vlasý/
identita	otec v pozadí - slaboch?/
postava	podle postavy/hraná postava/velká ramena/
ostatní	celkově vypadá jako muž/kluk/

obrázek 17 - Filip G.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
vlasý	vlasý/
barvy	černá barva/
postava	silná postava/podle postavy/mohutná postava/
ostatní	vousy/vousy/vousy/celkový dojem/vousy/vousy/vousy/vousy/ vousy/

obrázek 18 - Alena B.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	klučičí oblečení/kalhoty/klučičí oblečení/mušské oblečení/ mušské oblečení/
vlasý	krátké vlasý/krátké vlasý/ježura/krátké vlasý/krátké vlasý/
barvy	zelená/
identita	taťínek/
ostatní	typický kluk/mušské rysy/

obrázek 19 - Natálka J.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
oblečení	bez šatů/
vlasý	krátké vlasý
ostatní	"ne" - nedá se poznat, pouze v porovnání s druhou stranou/tuším/"ne" -hlavonožec s prsty/"nevím" - může být vlastně oboje/

obrázek 20 - Adrian Š.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
postava	podle postavy/"nevím" - možná mohutnější postava/širší hrudník/
ostatní	vypadá to, že má nakreslený pohlavní orgán/"nevím" - nepoznám/tuším

obrázek 21 - Pavel K.	z čeho usuzovaly maminky na kresbu muže:
ostatní	"nevím" - nepoznám/

Podle jakých znaků rozpoznávali tatínkové kresbu ženy:

obrázek 1 - Eliška P.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/má sukni/šaty/šaty/
vlasý	dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/vlasý/
barvy	červená barva/červená barva/červená barva/červená čepička/

obrázek 2 - Adam Š.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	má šaty/šaty/má šaty/
vlasý	dlouhé blond vlasý/dlouhé vlasý, jinak bych nevěděl/světlé vlasý/ dlouhé vlasý/má dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/vlasý/
barvy	namalovaná pusa/

obrázek 3 - Dominika N.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
vlasý	dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/"nevím" - dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/vlasý/má dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/
postava	štíhlá postava/

obrázek 4 - Adéla Ch.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
vlasý	dlouhé vlasý/"nevím" - jsou si podobné, ale podle těch vlasů/ dlouhé vlasý/podle vlasů/vlasý přes oko/ženské vlasý/
postava	celkově menší postava/štíhlá postava/štíhlá postava/
ostatní	nevím/ženský obličej/

obrázek 5 - Sofie H.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	dlouhé šaty/šaty/šaty/má sukni/šaty/šaty/
vlasý	dlouhé vlasý/
barva	má fialové oblečení/
identita	vzhled princezny/královna/princezna/

obrázek 6 - Viky I.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/má sukni/sukně/sukně/
vlasý	dlouhé blond vlasý/dlouhé vlasý/světlé vlasý/
doplňky	kabelka/kabelka, koruna/má kabelku/kabelka, korunka/má kabelku/ kabelka/kabelka/
identita	opět princezna/

obrázek 7 - Nela D.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
vlasý	"ne" - ježka na hlavě/
boty	"nevím" - černé boty mají podpatky/"ne" - ženské podpatky, jinak nerozlišitelné
ostatní	"ne" - oba muži/"ne" - oba muži/"ne" - spíš oba muži/"ne" - vypadá jak muž/

obrázek 8 - Daniela R.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/má sukni/má sukni/žluté šaty/žluté šaty/šaty - žluté/
doplňky	na hlavě koruna/korunka/korunka/korunka/korunka/
barvy	žlutá barva
identita	princezna/královna/

obrázek 9 - Daneček M.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
ostatní	"ne" - nevím/"ne" - postavy jsou téměř totožné/"ne" - oba muži/ nevím/má hysterickou tvář/

obrázek 10 - David K.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
vlasý	delší vlasý/delší vlasý/delší vlasý/dlouhé vlasý/má dlouhé vlasý/ vlasý - delší/delší vlasý/
barvy	veselé barvy/barevné oblečení/červené kalhoty/červené kalhoty
ostatní	"ne" - žádný extra typický rys ženy/

obrázek 11 - Barborka V.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	sukně/šaty/šaty/šaty/má sukni/modré šaty/modré šaty/ dlouhé modré šaty/obě postavy mají dlouhé šaty
vlasý	louché vlasý
barvy	červené vlasý/ta v modrém/ červené tváře/

obrázek 12 - Jůlinka H.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
vlasý	delší vlasý/oba obrázky se liší jen délkou vlasů/vlasý/delší vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/vlasý/má dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/ dlouhé vlasý/

obrázek 13 - Ema J.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	dlouhé šaty/dlouhé šaty/sukně/má sukni/ paní v pyžamu - červené s kostkami/
vlasý	vlasý/hnědé vlasý/
doplňky	spíš ta s kloboučkem/
postava	"ne" - má silné tělo/
ostatní	"nevím" - obě ženy/působí jako žena/

obrázek 14 - Kačenka M.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	šaty/sukně/sukně/sukně/sukně/sukně/ženské oblečení/
vlasý	vlasý - dlouhé/dlouhé vlasý/vlasý/vlasý/má dlouhé vlasý/ dlouhé vlasý/
doplňky	punčochy/punčochy/
ostatní	ženská tvář/

obrázek 15 - Milánek S.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	sukně/sukně/má sukni/sukně/asi sukně/
vlasý	vlasý/vlasý/
barvy	červené vlasý/červené vlasý/barevné oblečení/holčičí barvy/ červené vlasý/červené vlasý/
ostatní	"ne" - nevim/

obrázek 16 - Karolínka K.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	sukně/šaty/sukně/šaty/šaty/šaty/šaty/
vlasý	dlouhé vlasý/vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/vlasý/
doplňky	pásek
boty	boty s podpatkem/podpatky/podpatky/střevíce/má střevíce/boty/ podpatky/

obrázek 17 - Filip G.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/dlouhé šaty/šaty/šaty/šaty a výstřih/červené šaty/
vlasý	dlouhé vlasý/dlouhé vlasý/
boty	podpatky/střevíce/
postava	štíhlá postava/má prsa/

obrázek 18 - Alena B.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	šaty/šaty/holčičí oblečení/sukně/sukně/sukně/
doplňky	náušnice/náušnice/náušnice/náušnice/má náušnice/náušnice/ náušnice/
boty	boty s podpatkem/podpatky/podpatky/
barvy	holčičí barvy/růžové tričko/

obrázek 19 - Natálka J.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
oblečení	sukně/šaty/sukně/šaty/sukně/šaty/fialové šaty/ fialové šaty/velké fialové šaty/

obrázek 20 - Adrian Š.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
vlasý	"nevím" - ta s vlasama
postava	"ne" - ženě nahrává užší postava, jinak nerozpoznatelné/"ne" - postava muže
ostatní	"ne" - nevim/ne - oba muži/

obrázek 21 - Pavel K.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu ženy:
ostatní	"ne" - nevim/"ne" - neidentifikovatelné pohlaví, žádné znaky/"ne" - netuším/vypadá žensky

Podle jakých znaků rozpoznávali tatínkové kresbu muže:

obrázek 1 - Eliška P.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	klučičí oblečení/
doplňky	klobouk/klobouk, kravata/kravata/klobouk, kravata/kravata/ má kravatu/má kravatu/klobouk, kravata/kravata/
barvy	modrá barva/

obrázek 2 - Adam Š.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
vlasý	krátké vlasý/má krátké vlasý/
barvy	černá barva/ten černý/je černý, na rozdíl od žluté ženy/
ostatní	"ne" - zcela nerozpoznatelné/

obrázek 3 - Dominika N.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
vlasý	krátké vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/
barvy	"nevím" - ten v modrém/modré oblečení/modré oblečení/
postava	velké ruce/

obrázek 4 - Adéla Ch.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
vlasý	krátké vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/
barvy	klučičí barvy/
postava	větší ramena/je velký/větší ramena/
ostatní	nevím/"nevím" - postava spíš ženská, ale ten zelený asi/

obrázek 5 - Sofie H.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	klučičí oblečení/má trenky/mušské oblečení/mušské oblečení/
doplňky	čepice/čepice/
identita	golfista/
postava	svaly, je to jasný muž/má svaly/
ostatní	"ne" - žádný extra výrazný znak muže, matoucí velká ústa/

obrázek 6 - Viký I.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	klučičí styl oblečení/mušské oblečení/
doplňky	klobouk, hůl/klobouk/má valášku/má sekýru/klobouk/
identita	myslivec/myslivec - mužské povolání/myslivec/asi myslivec/

obrázek 7 - Nela D.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	má na sobě dres/
vlasý	krátké vlasý/"ne" - krátké vlasý, zbytek nerozlišitelný
barvy	ten vícebarevný možná víc muž/
postava	je tlustý/
ostatní	oba muži /"nevím" - nevím, který z nich/"nevím" - oba muži/

obrázek 8 - Daniela R.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
vlasý	krátké vlasý/má krátké vlasý/
barvy	tmavé oblečení/modré oblečení/tmavá barva/tmavé oblečení/
ostatní	"ne" - krátké vlasý v rozporu se šaty/"nevím" - spíš to je taky holka/"nevím" - může to být i žena/

obrázek 9 - Daneček M.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
ostatní	nevím/"ne" - postavy jsou téměř totožné/oba/nevím/"nevím" - spíš oba muži

obrázek 10 - David K.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
vlasý	vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/vlasý/krátké vlasý/
barvy	modrá barva oblečení/klučičí barvy/klučičí barva šatů/
postava	silné tělo/silná postava/je tlustý/

obrázek 11 - Barborka V.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	spíš klučičí oblečení/
barvy	tmavá barva/"ne" - vypadá jak žena s červenými vlasý/"ne" - namalované tváře
ostatní	"ne" - obě postavy vzhledu ženy /"ne" - obě ženy/"ne" - vypadá jak žena/

obrázek 12 - Jůlinka H.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
vlasý	krátké vlasý/na základě délky vlasů/vlasý/má na hlavě ježka/krátké vlasý/krátké vlasý/vlasý/má krátké vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/

obrázek 13 - Ema J.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	"ne" - má dlouhé šaty/"ne" - pološaty/
vlasý	vlasý/"ne" - zavádějící dlouhé vlasý
identita	černokněžník/černokněžník s kloboukem/
ostatní	"ne" - obě ženy/

obrázek 14 - Kačenka M.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	dlouhé kalhoty/klučičí oblečení/klučičí oblečení/klučičí oblečení/ mužské oblečení/
vlasý	krátké vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/vlasý/
barvy	modrá barva/
postava	postava/postava/větší ramena
ostatní	roztomilý kluk/

obrázek 15 - Milánek S.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	klučičí oblečení/klučičí oblečení/
vlasý	krátké vlasý/čiro/má čiro/klučičí vlasý/
barvy	"nevím" - světlá barva/modré vlasý, více mužských barev/ modré vlasý/modré vlasý/modré vlasý/
ostatní	nevím/

obrázek 16 – Karolína K.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	kalhoty/kalhoty/kalhoty/klučičí oblečení/klučičí oblečení/ mužské oblečení/mušské oblečení/
vlasý	krátké vlasý/krátké vlasý/má krátké vlasý/
ostatní	nevím/tenisky

obrázek 17 - Filip G.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	kalhoty/
vlasý	krátké vlasý/
doplňky	brýle/brýle/
ostatní	vousy/vousy/vousy/vousy/má vousy/vousy/má vousy/vousy/vousy/

obrázek 18 - Alena B.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
oblečení	kalhoty/klučičí oblečení/klučičí oblečení/mušské oblečení/
vlasý	krátké vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/krátké vlasý/má krátké vlasý/ krátké vlasý/krátké vlasý/
barvy	ten zelený/zelené oblečení/zelená barva oblečení/
postava	postava/

obrázek 19 - Natálka J.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
vlasý	krátké vlasý/
barvy	černé vlasý/
ostatní	nevím/"ne" - neidentifikovatelné pohlaví/"ne" - nepoznala bych/"ne" - typická žena/

obrázek 20 - Adrian Š.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
vlasý	vlasý/holohlavý/vlasý/
postava	"ne" - možná tlustší postava, jiné znaky nejsou/
ostatní	"ne" - nevím/oba muži/

obrázek 21 - Pavel K.	z čeho usuzovali tatínkové na kresbu muže:
doplňky	lepenka přes oko/
ostatní	"ne" - nevím/"ne" - opět nerozpoznatelné/

Všechny předešlé tabulky jsou vytvořeny shodně. Jsou rozděleny do, pomyslných, čtyř skupin, podle toho zda se jedná o, za prvé, kresbu ženy či kresbu muže a za druhé, zda kresbu ženy či kresbu muže posuzovali maminky anebo tatínkové. V tabulkách tedy nalezneme veškeré odpovědi, které jsem od expertů dostala, ať už byly vysvětlením (reakcí) na jejich předchozí odpověď *ANO (tedy je, jedná se o kresbu ženy/muže)* nebo *NE/NEVÍM (nejedná se o kresbu ženy/muže a nebo to nevím)*.

Následující jsou tedy tabulky shrnující, které jsou ukazatelem toho, jaké znaky se vyskytovaly v hodnocení expertů na kresby. Vypsala jsem všechna znění, která experti použili. Ale pokud byla odpověď naprosto stejná, neopakovala jsem ji (jako v předešlých tabulkách pro jednotlivce, kde jsou tedy všechna vyjádření, i když často naprosto stejná). Tabulka č. 14 je zaměřena na znaky kresby ženské postavy. Znaky jsou rozděleny do osmi kategorií – oblečení, vlasy, doplňky, barvy, postava, identita, boty a ostatní.

Tabulka č. 15, v které jsou znaky kresby mužské postavy, má stejné kategorie s tou výjimkou, že zde chybí kategorie zaměřená na boty a to z toho důvodu, že pouze jediný posuzovatel zmínil znak bot u mužské kresby („*tenisky*“). Z tohoto důvodu jsem do souhrnné tabulky pro znaky kresby muže nezaváděla kategorii *boty*, protože by v ní byly pouze „*tenisky*“. Tento znak je tedy uveden v kategorii *ostatní*.

Výsledná čísla ve sloupcích M, T (=maminky a tatínkové) a celkem (=maminky a tatínkové dohromady) jsou celkovým součtem použitých hesel v odpovědích expertů, už i těch opakujících se. A dále pod každým číslem je v závorce procentuálně vyjádřeno, jak často se na konkrétní znaky u kreseb žen a mužů poukazovalo – odděleně u maminek, tatínků a pak tedy dohromady.

Celkem 100 % je pro mě vždy součet všech kategorií, kromě *ostatní*. A to z toho důvodu, že tato skupina obsahuje všechny odpovědi, s kterými jsem si nevěděla rady nebo jsem je nemohla zařadit do žádné již vytvořené skupiny a zavádět novou by vzhledem k malému výskytu znaků nemělo smysl. Tím pádem je ale kategorie *ostatní* docela obsáhlá, což by ovlivňovalo ostatní výsledná čísla, díky kterým bych se dále ráda dostala k nějakým výsledkům.

V rubrice *ostatní* jsou tedy uvedeny ty znaky, jak už jsem psala, s kterými jsem si nevěděla rady. Buďto zde uvedené heslovité odpovědi od posuzovatelů znamenaly, že si posuzující si nebyl jist a napsal např. „*obě ženy*“, „*vypadá jako muž i žena*“, „*může být vlastně oboje*“ atd. nebo jen potvrzují svou odpověď *ANO* („*jasně vyjádřené*“, „*celkový pojem*

jasný“, „*zřetelně rozlišitelné*“, ...) či doplňují své rozhodnutí *NE* („*netuším*“, „*nepoznám*“, „*neidentifikovatelné pohlaví*“, ...). Ale i přesto, že jsem tuto kategorii zavedla pro lehčí třídění znaků, i tak jsem narážela na odpovědi od expertů, u kterých jsem si nebyla jistá, kam je přiřadit. Jedním z případů byl například uvedený znak u kresby ženské postavy „*dívka*“, podle mého úsudku by se tato odpověď dala zařadit jak do kategorie *identita* tak do kategorie *ostatní* – kam jsem ji nakonec přiřadila. Nebo stejně tak heslovitá odpověď „*moderní typ ženy*“. U kresby mužské postav jsem se zase, mimo jiné, rozhodovala u odpovědi „*ten barevnější je větší*“. Zařadit tuto odpověď k barvám nebo k postavě? Nakonec je přiřazena k postavě, protože jsem použití slova *barevnější* pochopila jako odkazující k tomu, co bylo pro posuzovatele nejspíše hlavní, tedy, že je postava *větší*, a proto je podle posuzovatele kresba muž. Nebo „*ne*“ – *krátké vlasy v rozporu se šaty*“ - tu jsem nechala v rubrice *ostatní*, posuzovatel si všiml i vlasů a šatů a uvedl je obě tak, že je mezi sebou provázal, takže jejich rozdělení do jedné nebo druhé kategorie (*oblečení* nebo *vlasy*) by nebylo spravedlivé vůči druhé skupině. A stejně jako u kresby ženské postavy se objevily od posuzovatelů odpovědi u mužských kreseb typu „*roztomilý kluk*“, „*typický kluk*“ – obě jsou také zařazeny do rubriky *ostatní*. Stejně jako u „*dívka*“ či „*moderní typ ženy*“, chápu tyto odpovědi jako potvrzení úsudku ANO (ano, je to žena, dívka či kluk), než že by posuzovatel určoval kresbě její identitu.

Tabulka 14 shrnující znaky pro rozpoznatelnost kresby ženy:

	ŽENSKÁ POSTAVA	M	T	celkem
oblečení	šaty/má sukni/sukně/oblečení/dlouhé šaty/žluté šaty/ve žlutých šatech/ podle oblečení/modré šaty/ta v modrých šatech/má šaty/podle šatů/ červené šaty/sukýnka/dámské oblečení/ženské oblečení/podle sukně/ modré šaty/dlouhé modré šaty/šaty - žluté/ paní v pyžamu - červené s kostkami/asi sukně/ holčičí oblečení/ fialové šaty	94 (35 %)	78 (37 %)	172 (36 %)
vlasý	vlasý/dlouhé vlasý/delší vlasý/podle vlasů/dámský střih vlasů/dívčí účes/ podle vlasů - dlouhé/vlasý - hlavní znak/ dlouhé blond vlasý/dlouhé vlasý, jinak bych nevěděl/světlé vlasý/ má dlouhé vlasý/vlasý přes oko/ženské vlasý/vlasý - delší/ oba obrázky se liší jen délkou vlasů/má dlouhé vlasý/hnědé vlasý/typicky ženské vlasý/stejně vlasý	58 (22 %)	64 (31 %)	122 (26 %)
doplňky	klobouček/dámský klobouček/vlečka/květinka/květina/ kytka/květina na svetrú/korunka/kabelka/klobouk/ náušnice/korunka na hlavě/ nákupní taška/má kabelku/koruna/červená koruna/punčochy/ červená čepička/na hlavě koruna/spíš ta s kloboučkem/pásek	30 (11 %)	24 (11 %)	54 (11 %)
barvy	barva šatů/světlé barvy/rozdíl barev/červené tričko/růžová barva/ červená barva/červené kalhoty/jasnější barvy/veselé barvy/ hodně barev/červené vlasý/dívčí barvy/má fialové oblečení/žlutá barva/ barevné oblečení/ta v modrém/holčičí barvy/růžové tričko/ namalovaná pusa/červené tváře/oba červení	26 (10 %)	19 (9 %)	45 (9 %)
postava	menší postava/štíhlý pas/drobná postava/je menší/je drobnější/ podle postavy/ňadra/prsa/štíhlá postava/má prsa	11 (4 %)	6 (3 %)	17 (4 %)
identita	zlatovláska/princezna/tanečnice/matka jako silnější osobnost/maminka/ královna/vzhled princezny	18 (7 %)	6 (3 %)	24 (5 %)
boty	boty/boty s podpatky/výrazné boty/podpatky/černé střevičky?/ podle bot/černé boty na podpatku/černé boty/střevíce/má střevíce/"ne" – ženské podpatky, jinak nerozlišitelné	28 (11 %)	12 (6%)	40 (8 %)
ostatní	nevím/ženský obličej/"ne" – oba muži /"ne" – spíš oba muži/"ne" – vypadá jak muž/"ne" – postavy jsou téměř totožné/má histerickou tvář/"ne" – žádný extra typický rys ženy/"nevím" – obě ženy/působí jako žena/ženská tvář/"ne" – neidentifikovatelné pohlaví, žádné znaky/"ne" – netuším/vypadá žensky/řasy/dokonale vyjádřené, jasné/ženské znaky/podle obličeje/když porovnávám/dívčí rysy/celkově žena/celkový pojem jasný/obě působí jako ženy/naprosto ženské znaky/výstředně/připadá mi tak/dětské vidění/je veselejší/tvářičky/obě ženy/moderní/moderní typ ženy/celkově/tuším/domyslím si/"nevím" – nepoznám/"ne" – nevypadá jako žena/dívka	29	26	55

Tabulka 15 shrnující znaky pro rozpoznatelnost kresby muže:

	MUŽSKÁ POSTAVA	M	T	celkem
oblečení	kalhoty/černý oblek/klučičí oblečení/oblečení /svetr/ stylové pánské oblečení/pánské oblečení/mužské oblečení/ podle svetry/pánský oblek - pyžamo/možná ten s kalhoty/podle obleku/ kostičkované pyžamo/bez šatů/má trenky/klučičí styl oblečení/ má na sobě dres/spíš klučičí oblečení/dlouhé kalhoty/“ne“ - pološaty	44 (26%)	28 (20%)	72 (23%)
vlasý	krátké vlasý/ježura/vlasý/vlasý jako kluk/pánský střih vlasů/účes/ vlasý - ježek/určující jsou vlasý/podle vlasů/kratší vlasý/ méně vlasů než žena/pánský účes/pánský účes/má krátké vlasý/ na základě délky vlasů/má na hlavě ježka/čiro/má čiro/holohlavý/“ne“ – krátké vlasý, zbytek nerozlišitelný/“ne“ – zavádějící dlouhé vlasý	41 (24%)	51 (36%)	92 (29 %)
doplňky	klobouk/kravata/cylindr/pánský klobouk/podle čepice/čepice/ pánská čepice/podle kloboučku/hůl/má kravatu/má valašku/ má sekýru/brýle/lepenka přes oko	20 (12%)	18 (13%)	38 (12 %)
barvy	kontrast - tmavé barvy/tmavé barvy/dle barev/černá barva/klučičí barvy/ modré oblečení/celý modrý - klučičí barva/modrá barva/modré vlasý/ černé vlasý/ten zelený/zelené oblečení/zelená barva oblečení/ klučičí barva šatů/modrá barva oblečení/tmavé oblečení/ ten vícebarevný možná víc muž/ten černý/ je černý, na rozdíl od žluté ženy/“nevím“ – postava spíš ženská, ale ten zelený asi/“ne“ – namalované tváře/modré tričko/více mužských barev	24 (15%)	25 (17%)	49 (16 %)
postava	je větší a mohutnější/velká a mohutná mužská postava/větší ramena/ ten barevnější je větší - mužský/pán je větší - ten barevnější/ je vyšší/silné tělo/podle postavy/je větší/mohutnější tělo/ramena/ vyšší postava/větší hlava/hraná postava/silná postava/velká ramena/širší hrudník/ je velký/má svaly/svaly, je to jasný muž/je tlustý/mohutná postava/ten barevnější je větší	31 (18%)	13 (9%)	44 (14 %)
identita	sportovec /Honza z pohádky/myslivec/asi myslivec/princ /tatínek/myslivec – mužské povolání/golfista/černokněžník /černokněžník s kloboukem/ otec v pozadí – slaboch?	8 (5 %)	7 (5 %)	15 (5 %)
ostatní	dokonalé vyjádřené – jasné/hádám/tuším/když vím, že na druhé straně je dívka/zřetelně rozlišitelné/“ne“ – ženské rysy/zajímavý typ/mužské prvky /“ne“ – vypadá jako žena/jasně rozeznatelné/“ne“ – spíše ženské rysy a prvky/“nevím“ – nepoznám/oba muži/mužně působí ten s vybarvenýma očima/dětské vidění/vážnější/jen při posouzení s druhou stranou/“ne“ – obě ženy/“nevím“ – vypadá jako muž i žena/když porovnam se ženou/typický kluk/celkově vypadá jako muž/vousy/mužské rysy/“ne“ – nedá se poznat, pouze v porovnání s druhou stranou/“ne“ – hlavonožec s prsty/moderní muž /“nevím“ – může být vlastně oboje/vypadá to, že má nakreslený pohlavní orgán/“ne“ – zcela nerozpoznatelné /“ne“ – žádný extra výrazný znak muže, matoucí velká ústa/oba muži /“ne“ – krátké vlasý v rozporu se šaty/“nevím“ – spíš to je taky holka/“nevím“ – může to být i žena/“ne“ – postavy jsou téměř totožné/oba/nevím/tenisky/“ne“ – obě postavy vzhledu ženy/“ne“ – neidentifikovatelné pohlaví/“ne“ – nepoznal bych/“ne“ – typická žena /kluk/roztomilý kluk/krásný kluk/chlapec	54	42	96

4.3.1 Rozpoznávací znaky u ženské postavy

Jak vidíme v Tabulce č. 14, u kresby ženské postavy jednoznačně vedly znaky týkající se oblečení, které měly postavy namalované (*šaty, sukně, ženské oblečení, ...*). Z celku 100 %, který je tedy tvořen všemi kategoriemi kromě kategorie *ostatní* zabírají odpovědi, které se týkají oblečení 36 %. Odpovědi druhé v pořadí jsou ty, které se týkají toho, jaké mají kresby žen namalované vlasy (*dlouhé vlasy, vlasy přes oko, ženské vlasy, ...*). Tento znak byl též velmi častý a získal z celku 100 % více jak jednu čtvrtinu – tedy 26 %. Na dalším, třetím, místě se umístily znaky týkající se doplňků kreseb žen (*koruna, klobouček, květina na svetr, ...*), které získaly 11 %. Na čtvrtém místě s 9 % jsou odpovědi zaměřené na barvy, které předškoláci v kresbách použili. Když posuzovatelé odkazovali u kreseb žen na odstíny, zmiňovali „světlé barvy“, „veselejší barvy“ na rozdíl od kreseb mužských postav, kde poukazovali na „tmavé barvy“. O procento méně, tedy 8 %, získaly odpovědi týkající se obutí žen. Jak jsem psala výše, tato kategorie u kreseb mužské postavy vůbec není, a přitom u žen je její výskyt poměrně nezanedbatelný. Předposlední místo zabírají heslovité odpovědi, které kresby žen určily za někoho určitého (*zlatovláska, tanečnice, princezna, ...*) a z celku získaly 5 %. Nejméně se posuzovatelé zaměřili u ženských kreseb na znaky poukazující na její postavu – 4 %.

4.3.2 Rozpoznávací znaky u mužské postavy

Výsledná čísla byla u mužských postav o poznání nižší. Je to způsobené jak tím, že ke kresbě ženy měli posuzovatelé komentářů více, tak tím, že hodně znaků je zařazeno v rubrice *ostatní*, protože spoustu z uvedených odpovědí od posuzovatelů bylo ojedinělých. Na rozdíl od ženské kresby je pořadí nejpoužívanějších znaků posuzovateli jiné. U mužské kresby se na prvním místě umístily znaky týkající se jejich vlasů (*krátké vlasy, pánský účes, vlasy – ježek, ...*) a jejich procentuální hodnota z celku je 29 %. Oblečení se u kresby ženy umístilo s 36 % na prvním místě, u kresby muže získaly znaky odkazující na oblečení 23 % z celku a jsou tedy po odpovědích zaměřené na vlasy na druhém místě. Kromě častosti odkazování se na znaky týkající se oblečení je mezi kresbou muže vs. kresbou ženy, co se týče tohoto znaku ještě jeden rozdíl. U ženské kresby posuzovatelé konkrétně zmiňují, že žena má nakreslenou „sukni“, „šaty“, „dlouhé šaty“ či „fialové šaty“, na

rozdíl od kreseb pána, kde experti častěji napsali souhrnně „*klučičí oblečení*“, „*mužské oblečení*“, „*klučičí styl oblečení*“ apod. Dále se experti u mužské kresby zaměřovali na použité barvy (*tmavé bravy, klučičí barvy, modrá barva oblečení, ...*) a tento druh odpovědi získal 16 %. Oproti kresbě ženy se u mužské kresby posuzovatelé zaměřovali více na jeho postavu, tento znak získal 14 %. Tím, že u kresby pána je o kategorii méně, dostala se skupina odpovědí se zaměřením na doplňky na podobnou procentuální hodnotu – 12 %, jako u ženské kresby – 11 %, i když její četnost byla nižší. Na posledním místě je dle expertů u mužské kresby identita s 5 % z celku.

4.3.3 Znaky u kresby paní z perspektivy maminek vs. tatínků

U rozpoznání kresby ženy jednoznačně vedly znaky, které se týkaly jejího oblečení. Posuzovatelé především zmiňovali, že má na sobě sukni, šaty nebo prostě napsali „*podle oblečení*“. Tento znak zaujímal mezi ostatními uváděnými znaky 35 % z odpovědí maminek a 37 % z odpovědí tatínků. Na druhém místě si posuzovatelé nejčastěji všimli a zmiňovali upravenost či délku vlasů u nakreslených žen. Většinou šlo o zdůvodnění „*má delší vlasy*“. Když se například podíváme na obrázek č. 12 od Jůlinky H., její kresba dosáhla celkové rozpoznatelnosti 100 % a to se experti rozhodovali téměř výhradně na základě nakreslených vlasů. Tatínkové se rozhodovali pouze na základě vlasů. A procentuálně se tento znak u maminek objevil u 22 % odpovědí a u tatínků dokonce v 31 % z jejich odpovědí. Tatínkové jsou tedy, co se týče znaku *vlasy* o dost citlivější, všímavější než maminky. Co se týče doplňků u kreseb ženy, posuzovatelé je brali též hodně v potaz. Pokud měla kresba ženy namalovaný zřejmý femininní doplněk, jako kabelku či korunku a experti si tohoto znaku všimli, vždy ji zhodnotili jako rozpoznatelnou a dali jí své ANO. Maminky byly o malinko všímavější než tatínkové, co se týče doplňků. Tím myslím, že si často všimly věcí, které tatínkové ve svých odpovědích ani jednou neuvedli. Zřejmý příklad je u obrázku č. 4 od Adélky Ch. Adélčina kresba ženy má na hrudi namalovanou květinu, které si ale všimly pouze maminky. Na druhou stranu, obrázek ženy č. 18 (Alenka B.) získal u rodičů plnou rozpoznatelnost. Jedná se opravdu o povedené ztvárnění ženy s chytrým doplňkem – náušnicemi. A když se podíváme na zmiňované doplňky od expertů, zjistíme, že tatínkové si náušnic všimli v sedmi případech a maminky, na rozdíl od tatínků zase pouze čtyřikrát. Nicméně, jak expertky ženského pohlaví, tak experti mužského pohlaví uvedli tento znak vždy v 11 % svých odůvodněních. Dalším častěji uváděným znakem je odkazování se na užití barvy v obrázcích. Kresba paní byla

podle expertů vždy namalovaná barevnějšími, světlejšími či veselejšími barvami. A pak samozřejmě zaznívaly barvy jako červená či růžová, což jsou typicky femininní barvy. Maminky uvedly barvu jako rozpoznávací znak v 10 % a tatínkové v 9 %. Několik ženských kreseb mělo namalované boty na podpatku, díky čemuž byly také často identifikovány. Tohoto znaku si všímaly opět více maminky (11 % jejich odpovědí), ale ani tatínkové nebyli bot nevěšmaví (6 % jejich odpovědí). Zajímavé bylo to, když experti kresby pojmenovávali, nebo jinak řečeno, dali jim podle svého úsudku nějakou „identitu“. Pokud tak učinili, kresba byla podle nich rozpoznatelná. Maminky udílely identitu častěji, ale několik tatínků také nezůstalo pozadu a zapojili svou fantazii pro pojmenování kresby. Procentuálně to vypadá tak, že identita byla ze strany maminek udělena kresbě ženy v 7 % a v případě tatínků ve 3 %. Jako nejméně z uváděných znaků, které ale přece jen patřily mezi častější, se posuzovatelé zaměřovali na celkovou velikost, výšku či rozměry nakreslené ženy. Pokud byl experty uveden tento znak, tak většinou nějakým způsobem propojoval obě nakreslené kresby od dítěte. Jako například „*je menší*“ či „*je drobnější*“ myšleno v porovnání s kresbou mužské postavy od jednoho předškoláka. Že tento znak byl uváděn nejméně z těch nejčastějších, bylo možná proto, že každá z postav byla na jedné straně papíru (tedy většinou), takže se nedaly tak snadno porovnávat a nebylo tak nápadné, pokud byl muž nižší než žena nebo žena mohutnější než muž. Ale nejen skrze porovnání mezi kresbou muže a kresbou ženy experti rozpoznávali na základě postavy. Patří sem i výroky typu „*štíhlý pas*“ nebo „*má prsa*“. Maminky se na tento znak odvolaly ve svých odpovědích ve 4 % a tatínkové ve 3 % ze svých posudků. Poslední kolonkou v Tabulce č. 13 je ta, která zabývá znaky z kategorie *ostatní*. Jak jsem psala již výše, tyto znaky jsem do celku (100 %) nezahrnovala.

4.3.4 Znaky u kresby pána z perspektivy maminek vs. tatínků

Nejčastějším rozpoznávacím znakem pro kresbu pána jsou vlasy. Jakmile měla postava namalované krátké vlasy, většinou ho rodiče označili jako muže. Tento znak rozpoznatelnosti byl častěji uváděn tatínky (zaujal z jejich odpovědí 36 %), nicméně u maminek patřil mezi dva nejčastěji uváděné (zaujal 24 % z odpovědí maminek). Druhým znakem, který maminky uváděly a celkově rodiči druhým nejužívanějším je oblečení, které měla kresba pána nakreslené. Maminky ho jako důvod pro rozpoznatelnost uvedly ve 26 % z odpovědí a tatínkové ve 20 %. Když porovnáme obě tabulky, jak tabulku shrnující nejužívanější znaky pro rozpoznatelnost kresby ženy, tak tabulku shrnující

znaky pro rozpoznatelnost muže, a podíváme se na výsledná čísla právě u oblečení, tak zjistíme, že u kresby ženské postavy se na znaky skrze oblečení odkazovalo o dost více než u kresby muže. Mezi další v pořadí nejužívanějších znaků patří ty, které se týkaly použitých barev. Ať už barvy užití ke ztvárnění celé postavy (jako u obrázku č. 2 od Adama Š.), tak podle barvy oblečení (obrázek č. 10) či vlasů (obrázek č. 15). Na rozdíl od nakreslených žen, kterým byly experty přisuzovány barvy světlé, veselé nebo jasné, kresby pánů byly dle expertů rozpoznatelné na základě barev tmavých, černé, zelené nebo modré. Maminky se na barvy zaměřily v 15 % ze svých odpovědí a tatínkové v 17 %. Dalším experty nejčastěji udávaným znakem bylo zaměření se na postavu nakresleného pána. Postavou myslím to, zda děti namalovaly kresbě muže širší ramena, svaly, větší či vyšší postavu apod. Na rozdíl od kresby ženy se posuzovatelé u nakreslených mužů na jejich postavu zaměřovali mnohem více a to jak maminky (18 % jejich odpovědí), tak tatínkové (9 % jejich odpovědí). Většinou se právě jednalo o odpovědi jako „je větší“, „je mohutnější“ nebo „větší ramena“. Dalším rozpoznávacím znakem se v mém výzkumném vzorku staly pánské doplňky. Velký úspěch zaznamenal znak kravaty u obrázku č. 1. Do své odpovědi ji napsalo devět z deseti maminek a tatínků osm. U nakreslených mužských postav nebylo tolik doplňků, kterých by si mohli mnou vybraní experti všimnout. Jednalo se tedy o již zmíněnou kravatu (obrázek č. 1), či klobouky/čepice (u obrázků č. 5 a č. 6). U maminek se doplňky jako rozpoznávací znak vyskytly ve 12 % jejich posudků a u tatínků ve 13 %. Stejně jako u kreseb ženy, tak i kresby pánů získaly několik označení, koho obrázek znázorňuje, tedy že je experti označili za někoho konkrétního. Nejčastější kresba muže, která byla posuzovateli za někoho označena, byl obrázek č. 6, který byl několikrát rozpoznán jako myslivec. Ostatní označení byla ojedinělá a u expertů se neopakovala (maminky udělily identitu mužské kresbě v 5 % svých heslovitých odpovědích a tatínkové stejně tak). Stejně jako u kresby ženské postavy je poslední kolonkou ve shrnující tabulce ta, do které patří znaky, které byly nezařaditelné, resp. ojedinělé, a proto jsou v kolonce *ostatní*.

4.3.5 Znaký vs. pohlaví předškoláků

Chlapců bylo ve výzkumném vzorku o poznání méně než dívek (přesně jedna třetina), ale i tak jsou některé rozdíly v dívčím a chlapeckém ztvárnění mužských a ženských nakreslených postav patrné.

Následující tabulky jsou tvořené tak, že jsou rozdělené podle toho, zda se jedná o kresbu ženské postavy či mužské postavy a zda byly kresby malovány dívkami či chlapci. První sloupec rozděluje heslovité odpovědi na kategorie – *oblečení, vlasy, doplňky, boty, barvy, identita, postava a ostatní*. U kresby ženské postavy jsou u každé z těchto kategorií nějaké znaky zahrnuté. U kresby mužské postavy jsou už některé rubriky vynechány. Konkrétně u kreseb mužů, které kreslily dívky je vynechána kategorie boty, protože experti si u kreseb mužské postavy toho to znaku všimli pouze v jednom případě, a proto i v předešlých rozdělováních znaků do vytvořených kategorií je jimi zmíněný znak „*tenisky*“ zařazen do kategorie *ostatní*, proto zde zůstal i tady. Což může podněcovat otázku, proč je tedy v následujících tabulkách vytvořena u ženské kresby od chlapců kategorie *doplňky*, když obsahuje také pouze jedno slovo – „*vlečka*“. A to je tak zase proto, že tento znak byl v předcházejícím rozdělování přidáván do kategorie doplňky, takže jsem ho i v tomto členění nechala na svém místě. A u mužských kreseb, které byly vytvořeny chlapci, jsou vynechány kategorie týkající se opět bot a k tomu ještě identity (chlapci dle posuzovatelů nenamalovali nikoho konkrétního). V druhém sloupci jsou uvedeny všechny znaky, které se v odpovědích objevily – jak od maminek, tak od tatínek, ale bez toho, aniž bych vypisovala všechny, takže ty, které mají stejné znění, jsou uvedeny pouze jednou. V posledním sloupci jsou ale uvedeny už čísla, která obsahují všechny odpovědi týkající se konkrétní kategorie – tedy i ty opakující se, ale nevypsané ve sloupci předešlém. Stejně jako u tabulek č. 14 a 15 jsem při počítání procentuální častosti nezahrnovala znaky, které jsou zařazené v kategorii ostatní. Nezahrnuji tuto kategorii proto, že bych si myslela, že je nic neříkající, ale nepoukazuje na žádné konkrétní zaměření expertů, co se týče znaků. Berme proto tuto rubriku jako doplňující. Celek 100 % jsou tedy všechny uvedené kategorie v jednotlivých tabulkách kromě posledního řádku, kde jsou znaky *ostatní*.

Tabulka 16 shrnující všechny uvedené znaky pro ženskou kresbu nakreslenou dívkami:

Ženská kresba od dívek	uvedené znaky:	celkem
oblečení	šaty/ má sukni/sukně/oblečení/dlouhé šaty/žluté šaty/ve žlutých šatech/podle oblečení/ta v modrých šatech/modré šaty/delší sukně/podle šatů/červené šaty/dámské oblečení/ženské oblečení/sukýnka/fialové šaty/šaty – žluté/dlouhé modré šaty/paní v pyžamu – červené s kostkami/holčičí oblečení/	128 (36 %)
vlasý	vlasý/delší vlasý/dlouhé vlasý/podle vlasů/dámský střih vlasů/dívčí účes/podle vlasů – dlouhé/vlasý – hlavní znak/“nevím“ – dlouhé vlasý/má dlouhé vlasý/dlouhé blond vlasý/“nevím“ – jsou si podobné, ale podle těch vlasů/vlasý přes oko/ženské vlasý/světlé vlasý/“ne“ – ježka na hlavě/oba obrázky se liší jen délkou vlasů/hnědé vlasý/	91 (26 %)
doplňky	klobouček/dámský klobouček/květinka/květina/kytka/květina na svetru/korunka/korunka na hlavě/kabelka/má kabelku/nákupní taška/punčochy/náušnice/červená čepička/spíš ta s kloboučkem/pásek/má náušnice	52 (15 %)
boty	boty/boty s podpatky/výrazné boty/podpatky/“nevím“ – černé boty mají podpatky/střevíce/má střevíce/	30 (6 %)
barvy	barva šatů/světlé barvy/rozdíl barev/červené tričko/růžová barva/růžová a červená barva/má fialové oblečení/žlutá barva/červené vlasý/ta v modrém/holčičí barvy/růžové tričko/červená koruna	18 (5 %)
identita	princezna/tanečnice/matka jako silnější osobnost/maminka/královna/vzhled princezny	23 (7 %)
postava	menší postava/štíhlý pas/drobná postava/“ne“ – má silné tělo/štíhlá postava/celkově menší postava/	9 (3 %)
ostatní	řasy/dokonale vyjádřené, jasné/ženské znaky/dívčí rysy/celkově žena/naprosto ženské znaky/“ne“ – oba působí jako muži/výstředně/tvářičky/obě ženy/moderní/když porovnávám/obě působí jako ženy/dívka/nevím/ženský obličej/“ne“ – oba muži/“ne“ – spíš oba muži/“ne“ – vypadá jak muž/“nevím“ – obě ženy/působí jako žena/ženská tvář/	33

Tabulka 17 shrnující všechny uvedené znaky pro ženskou kresbu nakreslenou chlapci:

Ženská kresba od chlapců	uvedené znaky:	celkem
oblečení	šaty/sukně/sukýnka/oblečení/podle oblečení/červené šaty/má šaty/má sukni/asi sukně/dlouhé šaty/	32 (28 %)
vlasý	delší vlasý/vlasý/podle vlasů/typicky ženské vlasý/dlouhé vlasý/dlouhé blond vlasý/dlouhé vlasý, jinak bych nevěděł/světlé vlasý/má dlouhé vlasý/“nevím“ – ta s vlasama	33 (29 %)
doplňky	vlečka	1 (1 %)
boty	boty/podpatky/střevíce/	10 (9 %)
barvy	světlé barvy/rozdíl barev/veselé barvy/červené kalhoty/jasnější barvy/červená barva/ženské barvy/červené vlasý/dívčí barvy/barevné oblečení/holčičí barvy/namalovaná pusa	25 (22 %)
identita	zlatovláska	1 (1 %)
postava	je menší/je drobnější/podle postavy/ňadra/prsa/drobnější postava/“nevím“ – možná menší postava/podle postavy/štíhlá postava/má prsa/“ne“ – ženě nahrává užší postava, jinak nerozpoznatelné/“ne“ – postava muže	12 (11 %)
ostatní	podle obličeje/když porovnávám/“nevím“ – nepoznám/připadá mi tak/jasně/“ne“ – oba muži/dětské vidění/je veselejší/moderní typ ženy/celkově/tuším/“ne“ – nevypadá jako žena/domyslím si/“ne“ – nevím/“ne“ – postavy jsou téměř totožné/nevím/má hysterickou tvář/“ne“ – žádný extra typický rys ženy/“ne“ – neidentifikovatelné pohlaví, žádné znaky/“ne“ – netuším/vypadá žensky	27

V těchto tabulkách je evidentně vidět, že ženské kresby nakreslené dívkami byly posuzovateli oceňovány heslovitými odpověďmi mnohem více než kresby ženské postavy, které kreslili chlapci. Rozdíly v číslech jsou opravdu veliké, hlavně u prvních tří kategorií, tedy u oblečení, vlasů a doplňků. Je to ale způsobené tím, že, jak jsem psala výše, ve výzkumném vzorku bylo třikrát více dívek než chlapců. V této korelaci tedy **záleží na procentuálních rozdílech** a ty jsou patrné u znaků, týkajících se doplňků a barev (když si jako kritérium určíme rozdíl 10 %).

Tabulka 18 shrnující všechny uvedené znaky pro mužskou kresbu nakreslenou dívkami:

Mužská kresba od dívek	uvedené znaky:	celkem
oblečení	kalhoty/klučičí oblečení/modré tričko/oblečení/stylové pánské oblečení/pánské oblečení/mužské oblečení/svetr/pánský oblek – pyžamo/podle svetru/možná ten s kalhoty/podle obleku/kostičkované pyžamo/bez šatů/má trenky/klučičí styl oblečení/má na sobě dres/spíš klučičí oblečení/“ne“ – má dlouhé šaty/dlouhé kalhoty/“ne“ - pološaty	65 (28 %)
vlasý	krátké vlasý/kratší vlasý/pánský účes/podle vlasů/vlasý – ježek/vlasý/méně vlasů než žena/určující jsou vlasý/účes/ježura/na základě délky vlasů/má na hlavě ježka/“nevím“ – krátké vlasý, zbytek nerozlišitelný/“ne“ – zavádějící dlouhé vlasý	67 (29 %)
doplňky	klobouk/kravata/cylindr/pánský klobouk/čepice/podle čepice/pánská čepice/podle kloboučku/hůl/má kravatu/má valašku/má sekyru	35 (15 %)
barvy	tmavé barvy/zelená/modrá barva/“nevím“ – ten v modrém/modré oblečení/klučičí barvy/ten vícebarevný je možná víc muž/tmavé oblečení/“ne“ – vypadá jak žena s červenými vlasý/černé vlasý/“ne“ – namalované tváře	19 (8 %)
identita	sportovec/Honza z pohádky/myslivec/asi myslivec/princ/tatínek/golfista/myslivec – mužské povolání/černokněžník/černokněžník s kloboukem/	14 (6 %)
postava	postava/mužská postava/je větší a mohutnější/velká a mohutná mužská postava/velká ramena/ten barevnější je větší – mužský/pán je větší – ten barevnější/mohutnější tělo/vyšší postava/větší hlava/podle postavy/hranatá postava/větší ramena/velké ruce/je velký/má svaly/svaly, je to jasný muž/je tlustý/	29 (13 %)
ostatní	dokonale vyjádřené – jasně/když vím, že na druhé straně je dívka/zřetelně rozlišitelné/“ne“ – ženské rysy/zajímavý typ/mužské prvky/“ne“ – vypadá jako žena/“ne“ – připadá mi jako žena/jasně rozeznatelné/“ne“ – spíše ženské rysy a prvky/jen při posouzení s druhou stranou/“ne“ – obě ženy/“ne“ – působí spíše jako žena/“nevím“ – vypadá jako muž i žena/když porovnám se ženou/celkově vypadá jako muž/krásný kluk/chlapec/typický kluk/kluk/roztomilý kluk/mužské rysy/“ne“ – nedá se poznat, pouze v porovnání s druhou stranou/tuším/“ne“ – hlavonožec s prsty/“nevím“ – může být vlastně oboje/nevím/“nevím“ – postava spíše ženská, ale ten zelený asi/“ne“ – žádný extra výrazný znak muže, matoucí velká ústa/oba muži/“nevím“ – nevím, který z nich/“ne“ – krátké vlasý v rozporu se šaty/“nevím“ – spíš je to také holka/“nevím“ – může to být i žena/tenisky/“ne“ – neidentifikovatelné pohlaví/“ne“ – nepoznala bych/“ne“ – typická žena/	51

Tabulka 19 shrnující všechny uvedené znaky pro mužskou kresbu nakreslenou chlapci:

Mužská kresba od chlapců	uvedené znaky:	celkem
oblečení	černý oblek/kalhoty/klučičí oblečení	8 (10 %)
vlasy	vlasy – ježek/podle vlasů/vlasy/kratší vlasy/vlasy jako kluk/pánský střih vlasů/krátké vlasy/má krátké vlasy/číro/má číro/klučičí vlasy/holohlavý/	24 (29%)
doplňky	brýle/lepenka přes oko	3 (4 %)
barvy	kontrast – tmavé barvy/tmavé barvy/dle barev/černá barva/klučičí barvy/modré oblečení/celý modrý – klučičí barva/modrá barva/modré vlasy/ten černý/je černý, na rozdíl od žluté ženy/klučičí barva šatů/“nevím“ – světlá barva/více mužských barev/	31 (38 %)
postava	je vyšší/silné tělo/podle postavy/je větší/mohutná postava/větší hlava/silná postava/“nevím“ – možná mohutnější postava/širší hrudník/je tlustý/“ne“ – možná tlustší postava, jiné znaky nejsou	16 (20 %)
ostatní	hádám/tuším/“nevím“ – nepoznám/jasně/oba muži/mužně působí ten s vybarvenýma očima/dětské vidění/vážnější/moderní muž/typický kluk/vousy/celkový dojem/vypadá to, že má nakreslený pohlavní orgán/“ne“ – zcela nerozpoznatelné/nevím/“ne“ – postavy jsou téměř totožné/oba/“nevím“ – spíš oba muži/	43

Stejně jako u kreseb ženské postavy jsou zde velké rozdíly v absolutních číslech, které se týkají kreseb od dívek vs. od chlapců, ale opět zmiňuji, že je to tím, že chlapců je ve skupině o poznání méně. Nicméně jsou zde však větší procentuální rozdíly mezi více kategoriemi než u kresby ženy. Větší rozdíl než 10 % mezi uvedenými znaky mužské kresby postavy od dívek vs. od chlapců jsou u znaků týkajících se oblečení (u tohoto znaku je rozdíl dokonce 20 % - dívky 28 % z celku a chlapci pouhých 8 % z celku), doplňků, barev a identity (která u kreseb mužské postavy od chlapců nebyla posuzovateli zmíněna vůbec).

Celkově si v tabulkách můžeme všimnout, že chlapci do svých kreseb, podle posuzovatelů, nekreslili téměř žádné doplňky, dle kterých by byly jejich kresby pro experty rozpoznatelné. Výjimkou byly pouze kresby muže z obrázku č. 17 od Filipa G., kde experti dvakrát zmínili, že tato kresba pána má *brýle* a z obrázku č. 21 od Pavla K., kde jeden posuzovatel označil znak *lepenka přes oko*. A u kresby ženy byl experty zmíněn doplněk u obrázku č. 2 od Adama Š., kde jeden posuzovatel identifikoval znak *vlečka*. Procentuálně u ženských kreseb nakreslených dívkami zabraly znaky týkající se doplňků 15 % z celku a

chlapci nakreslili dle expertů do svých kreseb pouze jeden doplněk – „vlečka“, čímž získali 1 % z celku. U kresby mužské postavy získaly dívky stejně vysoký procentuální výsledek jako u kresby ženy, tedy 15 % a chlapci 4 %.

Dalším výraznějším rozdílem mezi uváděnými znaky od dívek vs. od chlapců dle posuzovatelů byly použité barvy, opět jak u kresby ženy, tak u kresby muže. Posuzovatelé byli u kreseb od chlapců na barvy citlivější. U kresby ženské postavy se dívky dostaly skrze použité barvy na procentuální výsledek 5 %, na rozdíl od chlapců, kteří svým použitím barev získali 22 % z celku. U kresby mužské postavy je rozdíl ještě větší – celých 30 %. Dívky 8 % vs. chlapci 38 %.

Dalším rozdílem mezi ztvárněním kreseb od dívek a od chlapců, který ale není zaznamenán v tabulkách (můžeme si ho však všimnout v příloze, kde jsou všechny kresby od dětí přiloženy) je, že dívky měly kresby častěji mnohem víc propracované. Například pětkrát dívky ke kresbám přimalovaly i okolí, v případě chlapců tomu tak nebylo ani jednou.

Celkově lze **závěr** shrnout tak, že chlapci malovali své kresby jednodušeji než dívky. I přes to, že dle expertů získali chlapci větší procentuální podíl z odpovědí, co se týče jimi použitých barev. Usuzuji na větší jednoduchost klučících kreseb nejen z toho, že kreslili méně doplňků a ani v jednom z jejich obrázků nebylo namalováno okolí, ale celkově působí kresby chlapců střídměji než kresby od dívek. Žádný další rozdíl jsem skrze nakreslené znaky u kreseb od dívek oproti chlapcům nenašla. Je možné, že pokud by se jednalo o větší výzkumný vzorek předškoláků, rozdíl by se mezi chlapci a dívkami a jimi ztvárněnými znaky u kreseb postav identifikovaly lépe. Také by musel být zřejmě větší důraz na vyváženost pohlaví, tedy aby byl ve výzkumném vzorku podobný počet dívek a chlapců.

4.3.6 Znaky vs. bydliště předškoláků

Z kapitoly o rozpoznatelnosti vs. bydliště dětí, jsme se již dozvěděli, že pražské děti ztvárnily dle expertů své kresby nejrozpoznatelněji. Za nimi pak byly děti z vesnice a města a poslední příčku, co se týká celkové rozpoznatelnosti, zaujímají děti z městysu. Je důvod úspěšnosti pražských dětí v tom, jaké u svých kreseb znázorňovaly znaky? A naopak neúspěch dětí z městysu v opomíjení nějakých znaků? Pokusila jsem se najít

nějaké souvislosti skrze heslovité komentáře od expertů, které by mohly souviset s předchozími výsledky.

Pro lepší přehlednost jsem opět vytvořila tabulky. Každé z bydlišť dětí má svou tabulku, v které jsou uvedeny všechny znaky rozdělené do již známých kategorií – *oblečení, vlasy, doplňky, boty, barvy, identita, postava* a *ostatní*. Vzhledem k tomu, že hledáme rozdíly mezi bydlišťem dětí a ne jejich pohlavím (což jsem provedla v předchozí kapitole) a ani ne podle toho zda se jedná o kresbu ženy či kresbu muže, jsou znaky, jak pro ženskou, tak mužskou postavu a nakreslené jak od dívek, tak od chlapců, uvedeny dohromady v jednom řádku a absolutní čísla a procenta jsou pro ně tedy společná. Opět jako v předchozím dělení jsem při vytváření procentuálních výsledků vycházela ze všech uvedených kategorií v tabulkách kromě kategorie *ostatní*.

Tabulka 20 shrnující znaky od dětí z Prahy

Praha	Znaky:	celkem
Oblečení	šaty/má sukni/má šaty/oblečení/dlouhé šaty/kalhoty/klučičí oblečení/černý oblek/modré tričko/oblečení/stylové pánské oblečení/má trenky/mužské oblečení/pánské oblečení/klučičí styl oblečení/	62 (24 %)
Vlasy	vlasy/dlouhé vlasy/delší vlasy/dlouhé blond vlasy/dlouhé vlasy, jinak bych nevěděl/světlé vlasy/má dlouhé vlasy/podle vlasů/“nevím“ – dlouhé vlasy/dámský střih vlasů/“nevím“ – jsou si podobné, ale podle těch vlasů/vlasy přes oko/ženské vlasy/vlasy – „ježek“/krátké vlasy/má krátké vlasy/kratší vlasy/	64 (25 %)
Doplňky	klobouček/dámský klobouček/červená čepička/vlečka/květinka/květina/kytka/květina na svetru/korunka/korunka na hlavě/kabelka/nákupní taška/má kabelku/klobouk/kravata/cylindr/pánský klobouk/má kravatu/čepice/podle čepice/pánská čepice/podle kloboučku/hůl/má valašku/má sekýru/	61 (23 %)
Boty	boty/boty s podpatky/výrazné boty/podpatky/	4 (1 %)
Barvy	barva šatů/ červená barva/světlé barvy/rozdíl barev/namalovaná pusa/červené tričko/má fialové oblečení/modrá barva/kontrast – tmavé barvy/tmavé barvy/dle barev/černá barva/ten černý/je černý, na rozdíl od žluté ženy/modré oblečení/“nevím“ – ten v modrém/	26 (10 %)
Identita	Zlatovláska/princezna/vzhled princezny/královna/sportovec/Honza z pohádky/golfista/myslivec/asi myslivec/myslivec – mužské povolání	24 (9 %)
Postava	Štíhlá postava/menší postava/štíhlý pas/celkově menší postava/postava/mužská postava/velké ruce/je větší a mohutnější/velká a mohutná mužská postava/velká ramena/větší ramena/je velký/svaly/ramena/svaly, je to jasný muž/má svaly	20 (8 %)
Ostatní	řasy/dokonale vyjádřené, jasné/ženské znaky/podle obličeje/když porovnávám/ženské znaky/dívčí rysy/celkově žena/celkový pojem jasný/obě působí jako ženy/nevim/ženský obličej/naprostě ženské znaky/dokonale vyjádřené – jasné/hádám/tuším/“ne“ – zcela nerozpoznatelné/když vím, že na druhé straně je dívka/zřetelně rozlišitelné/“ne“ – ženské rysy/nevim/“nevím“ – postava spíše ženská, ale ten zelený asi/krásný kluk/“ne“ – žádný extra výrazný znak muže, matoucí velká ústa/zajímavý typ/mužské prvky/	27

Vidíme, že pražské děti své nejčastěji nakreslené znaky celkem rovnoměrně rozložily mezi kategorie **oblečení, vlasy a doplňky**. Ostatní jimi nakreslené znaky nepřesáhly v odpovědích posuzovatelů hranici 10 %.

Tabulka 21 shrnující znaky od dětí z městysu

Městys	Znaky:	celkem
Oblečení	Šaty/má sukni/oblečení/žluté šaty/ve žlutých šatech/šaty – žluté/svetr/pánský oblek – pyžamo/má na sobě dres/	19 (27 %)
Vlasy	„ne“ – ježka na hlavě/vlasy/dlouhé vlasy/pánský účes/podle vlasů/vlasy – ježek/krátké vlasy/“ne“ – krátké vlasy, zbytek nerozlišitelný/má krátké vlasy/	11 (15 %)
Doplňky	Korunka/na hlavě koruna/	10 (14 %)
Boty	Podpatky/černé střípky?/podle bot/boty s podpatky/černé boty na podpatku/“nevím“ – černé boty mají podpatky/“ne“ – ženské podpatky, jinak nerozlišitelné/	9 (13 %)
Barvy	Růžová barva/růžová a červená barva/žlutá barva/ten vícebarevný možná víc muž/tmavé barvy/tmavé oblečení/modré oblečení/	9 (13 %)
Identita	Princezna/královna	5 (7 %)
Postava	Drobná postava/je menší/mohutná postava/ten barevnější je větší – mužský/pán je větší – ten barevnější/je tlustý/ten barevný je větší/je vyšší/	8 (11 %)
Ostatní	„ne“ – působí jako muži/výstředně/“ne“ – oba muži/“ne“ – spíš oba muži/“ne“ – vypadá jako muž/“nevím“ – nepoznám/připadá mi tak/jasně/“ne“ – nevím/“ne“ – postavy jsou téměř totožné/nevím/má hysterickou tvář/zajímavý typ/oba muži/“nevím“ – nevím, který z nich/“nevím“ – oba muži/“ne“ – vypadá jako žena/“ne“ – připadá mi jako žena/jasně rozeznatelné/“ne“ – spíše ženské rysy a prvky/“ne“ – krátké vlasy v rozporu se šaty/“nevím“ – spíš to je taky holka/“nevím“ – může to být i žena/mužně působí ten s vybarvenýma očima/nevím/“ne“ – postavy jsou téměř totožné/oba/“nevím“ – spíš oba muži/	37

Předškoláci z městysu své znaky kresby pána a paní nejvíce zaměřili na jejich **oblečení** – dle posuzovatelů. Ostatní jimi nakreslené znaky na tom následně byly v posuzování expertů dost podobně – mezi 10 % až 15 %. Pouze identita kreseb od dětí z městysu nepřesáhla hranici 10 %.

Tabulka 22 shrnující znaky od dětí z vesnice

Vesnice	Znaky:	celkem
Oblečení	Podle oblečení/šaty/ta v modrých šatech/modré šaty/sukně/má sukni/dlouhé modré šaty/obě postavy dlouhé šaty/delší sukně/má šaty/podle šatů/dlouhé šaty/paní v pyžamu – červené s kostkami/kalhoty/podle svetru/spíš klučičí oblečení/možná ten s kalhoty/podle obleku/kostičkované pyžamo, kalhoty/“ne“ – má dlouhé šaty/“ne“ – zavádějící pološaty/	34 (24 %)
Vlasy	Vlasy/delší vlasy/podle vlasů/dívčí účes/obě postavy dlouhé vlasy/oba obrázky se liší jen délkou vlasů/vlasy – hlavní znak/dlouhé vlasy/hnědé vlasy/vlasy/kratší vlasy/krátké vlasy/pánský účes/podle vlasů/méně vlasů než žena/na základě délky vlasů/má krátké vlasy/určující jsou vlasy/“ne“ – zavádějící dlouhé vlasy/	64 (45 %)
Doplňky	Spíš ta s kloboučkem/	1 (1 %)
Barvy	Veselé barvy/červené kalhoty/jasnější barvy/červená barva/ženské barvy/barevné oblečení/ta v modrém/červené vlasy/červené tváře/červená korunka/klučičí barvy/modré oblečení/celý modrý – klučičí barva/tmavé barvy/modrá barva oblečení/klučičí barva šatů/“ne“ – vypadá jak žena s červenými vlasy/“ne“ – namalované tváře/	27 (19 %)
Identita	princ/černokněžník/černokněžník s kloboukem/	3 (2 %)
Postava	Je drobnější/menší postava/“ne“ – má silné tělo/silné tělo/podle postavy/je větší/silná postava/je tlustý/mohutnější tělo/vyšší postava/větší hlava/	12 (9 %)
Ostatní	Dětské vidění/je veselejší/“ne“ – žádný extra typický rys ženy/tvářičky/obě ženy/moderní/když porovnávám/obě působí jako ženy/oba červení a stejné vlasy/“nevím“ – obě ženy/působí jako žena/dětské vidění/je vážnější/“ne“ – vypadá spíše jako žena/jen při posouzení s druhou stranou/“ne“ – obě ženy/“ne“ – působí spíše jako žena/“ne“ – obě postavy vzhledu ženy/“nevím“ – vypadá jako muž i žena/když porovnám se ženou/	26

Nejvýraznějšími znaky u kreseb postav dětí z vesnice jsou **vlasy**. Tato kategorie dosáhla v hodnocení posuzovatelů téměř poloviny jejich heslovitých odpovědí – 45 %. Na druhém místě je klasicky **oblečení**, poté **barvy** a nad hranici 10 % se nedostaly kategorie *postava*, *identita* a *doplňky*. Děti z vesnice ve svých znacích vůbec nemají od posuzovatelů odpovědi, které by se týkaly bot. Tato kategorie v této tabulce tedy zcela chybí.

Tabulka 23 shrnující znaky od dětí z města

Město	Znaky:	celkem
Oblečení	Dámské oblečení/sukně/dlouhé šaty/podle oblečení/ženské oblečení/sukýnka/asi sukně/červené šaty/holčičí oblečení/fialové šaty/podle sukně/velké fialové šaty/kalhoty/oblečení/klučičí oblečení/pánské oblečení/dlouhé kalhoty/mužské oblečení/bez šatů/	131 (42 %)
Vlasy	Delší vlasy/dlouhé vlasy/vlasy/vlasy – dlouhé/má dlouhé vlasy/typicky ženské vlasy/“nevím“ – ta s vlasama/vlasy/krátké vlasy/účes/vlasy jako kluk/pánský stříh vlasů/krátké vlasy/čiro/má čiro/klučičí vlasy/ježura/holohlavý	71 (23 %)
Doplňky	Punčochy/pásek/náušnice/brýle/lepenka přes oko	19 (6 %)
Boty	Boty/podpatky/boty s podpatkem/střevíce/má střevíce/	28 (9 %)
Barvy	Hodně barev/červené vlasy/dívčí barvy/barevné oblečení/holčičí barvy/červená barva/červená barva/růžová barva/růžové tričko/modrá barva/černá barva/zelená/ten zelený/zelené oblečení/zelená barva oblečení/černé vlasy/	31 (10 %)
Identita	Tanečnice/matka jako silnější osobnost/maminka/otec v pozadí – slaboch?/tatínek/	5 (2 %)
Postava	Podle postavy/ňadra/prsa/štíhlá postava/má prsa/drobnější postava/“nevím“ – možná menší postava/podle postavy/“ne“ – ženě nahrává užší postava, jinak nerozpoznatelné/“ne“ – postava muže/postava/větší ramena/mohutná postava/větší postava/podle postavy/hranatá postava/velká ramena/silná postava/“nevím“ – možná mohutnější postava/širší hrudník/“ne“ – možná tlustší postava, jiné znaky nejsou	26 (8 %)
Ostatní	Dívka/ženská tvář/moderní typ ženy/“ne“ – nevím/dívka/celkově/tuším/“nevím“ – nepoznám/“ne“ – nevypadá jako žena/“ne“ – oba muži/domyslím si/“ne“ – neidentifikovatelné pohlaví, žádné znaky/“ne“ – netuším/vypadá žensky/typický kluk/roztomilý kluk/chlapec/moderní muž/typický kluk/nevím/kluk/tenisky/celkově vypadá jako muž/vousy/celkový dojem/mužské rysy/“ne“ – nedá se poznat, pouze v porovnání s druhou stranou/tuším/“ne“ – hlavonožec s prsty/“nevím“ – může být oboje/“ne“ – neidentifikovatelné pohlaví/“ne“ – nepoznala bych/“ne“ – typická žena/vypadá to, že má nakreslený pohlavní orgán/“nevím“ – nepoznám/tuším/“ne“ – nevypadá jako žena/“ne“ – nevím/oba muži/“ne“ – opět nerozpoznatelné	63

U dětí z města vedlo jednoznačně **oblečení** se 42 %. Znak **vlasy** získal 24 % z odpovědí posuzovatelů a zbytek kategorií nepřesáhl hranici 10 %.

Celkově jsem při porovnání bydlišť předškolních dětí žádnou ustálenost či pravidlo, které by znamenalo, že nějaký znak zaručí rozpoznatelnost a ten znak použila třeba většina dětí z některé skupiny, nenašla. Hodnoty pro jednotlivé znaky byly v každém místě bydliště různé, souhrnně však lze tvrdit, že převládaly kategorie znaků týkajících se oblečení a vlasů. Ve výsledku ale nezáleželo na tom, kolik předškolák do svých kreseb vkreslil znaků a detailů. Vzorovým příkladem jsou obrázky č. 12 od Jůlinky H. Rozpoznatelnost jejích kreseb experti ohodnotili na 100 %, a k tomu Jůlince stačilo namalovat jedné ze svých postav delší vlasy než druhé. Tím experti automaticky označili kresbu s delšími vlasy za ženskou.

Závěrem tedy lze říci, že bydliště předškoláků nemá v mém výzkumu vliv na to, jaké znaky u kreseb postav děti nakreslily. V žádné ze skupin neprevládal znak, který by pro ni byl charakteristický, ani žádný styl kresby nebyl nijak specifický pro určitou skupinu. Nemyslím si, že větší vzorek dětí by přinesl jiné výsledky, nicméně, možné to je.

4.3.7 Proč je dle expertů lépe rozpoznatelná kresba ženské postavy a její ztvárnění dívkami je zdařilejší než ztvárnění od chlapců

Prvním z důvodů pro vyšší rozpoznatelnost ženské kresby je **oblečení**. Pokud měla kresba ženy namalovanou sukni nebo šaty, což většinou měla, vždy byla posuzovateli ohodnocena jako žena. V tabulkách, kde jsou znaky vypsané souhrnně (tabulka č. 14 a 15) můžeme rozdíl ve vnímání ženského a mužského oblečení i vidět. 32 % z odpovědí maminek a 33 % z odpovědí tatínek poukazovalo na rozpoznatelnost ženské kresby podle šatů či sukni, resp. ženského oblečení. Co se týče kreseb muže a mužského oblečení, procenta jsou o poznání nižší než v případě ženské kresby. Maminky si mužského oblečení všimly ve 20 % ze svých odpovědí a tatínkové pouze v 15 %.

Dalším důležitým znakem, který rozhodoval o rozpoznatelnosti ženských kreseb, byly **vlas**y. Jakmile měla jedna z postav delší vlasy, experti z toho usuzovali, že se jedná o ženu a postava s kratšími vlasy byla tím pádem automaticky muž.

Doplňky u kreseb žen také v heslovitých komentářích od expertů často figurovali. Pokud si posuzovatel všiml, že má kresba namalovanou kabelku, korunku či punčochy, často další znaky ani neuváděl. Tyto tři druhy znaků byly pro identifikaci kresby ženské postavy experty nejčastěji uváděné. Takže mé prvotní spekulace o ženských znacích, které jsou

lépe čitelné a zobrazitelné, více rozšířené a ustálené, se potvrdily. Pokud ani jeden z těchto tří znaků nebyl u kresby přítomen, pak rozhodovali experti také často na základě **barev**, které děti ve svých kresbách použily.

Výše je uvedeno, že chlapci byli, co se týče doplňků u svých kreseb mnohem zdrženlivější než dívky. Na rozdíl od chlapců kreslily dívky ke svým kresbám různé doplňky často. A u kreseb žen ještě častěji než u kreseb mužů, což je opět dalším zdůvodněním k tomu, že kresba ženy byla pro posuzovatele rozpoznatelnější. Ale myslím, že právě tento důvod je důležitý proto, aby nám pomohl objasnit, proč byly dívky ve ztvárňování kreseb žen u posuzovatelů úspěšnější. Dívky u kreseb ženy dávaly větší důraz než chlapci na to, aby žena měla vždy nějaký femininní znak, ať už se jednalo o doplňky – náušnice, kloboučky, koruny, či třeba boty na podpatku. Kresbu muže nejčastěji děti ztvárňovaly v krátkých vlasech, kalhotách a nějakém tričku. Bez dalších, doplňujících, znaků, jako tomu bylo u ženy.

Obě zjištění, jak to, že kresba ženy je dle expertů rozeznatelnější než kresba muže, tak to, že kresby žen ztvárněné dívkami měly mnohem větší úspěšnost v rozpoznávání u expertů než kresby žen namalované od chlapců, se dají shrnout jedním společným **závěrem**. To, že kresba ženy je pro posuzovatele v tomto výzkumu rozpoznatelnější než kresba muže, je ovlivněné tím, že ve výzkumném vzorku předškoláků je o poznání více dívek, které dokážou kresbu ženy ztvárnit lépe než kresbu muže, kdežto u kresby muže tomu tak ze strany chlapců není. Je tedy pak pochopitelné a očekávatelné, že kresby žen jsou ve více případech kvalitněji ztvárněny a pro posuzovatele je snazší je poznat.

5 DISKUZE

Kresba provází lidstvo od nepaměti. V lidské kultuře má své stálé a pevné místo a její využití je nesporné. Ať se týká uměleckého vyžití či jako prostředek k měření inteligentních či vývojových testů. Mnoho autorů se kresbou zabývá a bylo o ní napsáno už spousty knih. Ovšem méně již o pohledu na ní z genderového hlediska. Já se v této části práce zaměřím hlavně na dvě znělá jména, která se pojí s tématem kresby.

Jedním z nich je Ellen Winner a její článek v jedné z encyklopedií *A handbook of child psychology*. Tyto knihy vycházejí už od 30. let dvacátého století, takže články, které v nich najdeme, mají opravdu kvalitní úroveň. Ve vybraném textu se E. Winner zaměřuje na vývoj kresby a hudby, přičemž se tedy zaměřím pouze na kresbu.

Vývoj kresby u dětí je postupný. Ale pokud jsou děti v podobném věku, tak i jejich kresby bývají podobné. Tudíž je kresba stadiálního charakteru. Winnerová ve svém článku uvádí tři fáze, navržené francouzským historikem Luquetem, ve vývoji vnímání reality. Náš vybraný věk dětí spadá do období mezi 5. – 8. rokem života, kde se dítě nachází ve fázi intelektuálního realismu, v níž jsou objekty zobrazovány spíše stereotypně, nežli z konkrétního úhlu pohledu. Luquet tvrdil, že v této fázi děti kreslí spíše to, co znají, než to, co skutečně vidí, takže obrázky vychází z jejich vnitřních předloh. Jak jsem tvrdila již v úvodu, právě toto je jedním z důvodů, proč jsem si vybrala předškolní věk dětí. Kreslí totiž to, co si opravdu myslí - tak, jak si věci opravdu představují. Jinak řečeno kreslí to, co ví, nikoli to, co vidí. Několik dětí je však schopno malovat na vyšší úrovni (nebo naopak nižší), aniž by dosahovaly věku, který je s ní spojen. Čehož je náš výzkum evidentním příkladem. Kresby jsou vybrány od dětí ve věkovém rozmezí 5. – 6. let a rozdíly mezi jejich kresbami jsou velmi výrazné. Mezi vybranými kresbami najdeme jak hlavonožce, tak úplný obrázek člověka se všemi možnými detaily, pozadím nebo i se psem na vodítku. Jak jsem psala už v úvodu, že děti předškolního věku jsou výrazně antropocentrické a svoji pozornost, včetně kresby, zaměřují hlavně na člověka – lidi, tak stejně tak E. Winner se věnuje v článku tomu, že jedněmi z prvních obrázků, které děti zkoušejí kreslit, je ztvárnění lidské postavy. Prvotní pokusy o nakreslení lidské postavy jsou nazývány „pulci“ – kolečko s rukama a nohama (mužská postava z obrázků č. 19). Děti tyto pulce začínají kreslit přibližně ve třech letech věku. Dalším

stadiem jsou kresby tzv. přechodových postav, jejichž ruce jsou připojeny k nohám, takže tělo je už odlišené od hlavy (obrázky č. 12). To se pohybujeme ve věku mezi 3 až 4 a půl lety. Pak tedy již přichází období intelektuálního realismu, do nějž spadá „náš“ předškolní věk. Důkazem tohoto intelektuálního realismu jsou rentgenové obrázky – že na obrázcích jsou vidět věci, které člověk normálně nevidí, např. jablko se semínky uvnitř jablka viditelnými. V našem výzkumu jsou příkladem intelektuálního realismu obrázky od Davídka K. (obrázky č. 10). Davídek nakreslil oběma kresbám na hrudi srdce. Od intelektuálního realismu se děti posouvají k dalšímu jeho pojetí, a to k realismu vizuálnímu – tedy, že kreslí to, co vidí. Luquet (1927) je názoru, že děti se k vizuálnímu realismu posouvají v důsledku reflexe svých vlastních chyb, obrázků se jim zdá nakreslen nesprávně, neodráží realitu, a tak jsou motivovány své kreslení zlepšit. Piaget s Inhelderem (1956) přišli s přesvědčivějším vysvětlením – posun k vizuálnímu realismu je způsoben lepším vnímáním dětí, které si svůj pohled začnou více uvědomovat. Ač je celý článek od Ellen Winnerové přínosný a zajímavý, je zarážející, že se v něm vůbec nezmiňuje o genderových rozdílech. A to jak co se týče pohlaví tvořitelů, kteří obrázky malují, tak pohlaví samotných kreseb. Podrobně popisuje vývojová stádia v kresbě, ale nezmiňuje, že například dívky jsou v kresbě rychlejší, často i zručnější a podobně. Přitom jde o docela zásadní informace, které by asi neměly v takto odborném článku chybět. O to více, když přihlídneme k tomu, že tento pohled zmínila už Goodenoughová ve 30. letech 20. století a následně především Harris. Přejdeme tedy právě k němu, protože on je v podstatě ten, který zavedl do výzkumů kreseb rozdíly mezi mužem a ženou.

V roce 1963 vyšla kniha *Children's drawings as measures of intellectual maturity*, kde Harris mimo jiné poukazuje na rozdíly v kresbě mezi dívkami a chlapci. Ale k tomu se dostaneme později. Nejprve se zaměříme na to, čemu se především kniha věnuje, což je test kresby postavy.

Dale B. Harris byl žákem Florence Goodenoughové, která v roce 1926 vytvořila test kresby postavy, který patří dodnes mezi ty nejznámější. Harris právě tento test v roce 1968 revidoval a rozšířil. Původně byl totiž zaměřen pouze na kresbu postavy pána a Harris ho rozšířil o kresbu postavy ženy, po čemž se test přejmenoval na Goodenough-Harris Drawing Test. Výsledná škála pro kresbu postavy ženy obsahuje 71 bodů a je přibližně paralelní s mužskou škálou – která má však bodů 73. V následujícím textu se zaměřím na některé rozdíly mezi těmito dvěma škálami. Je v nich několik odlišností, které jsou

Harrisem nevysvětlené, i když jejich zavedení není zcela jasné. Tyto odlišnosti rozdělím do tří pomyslných kategorií.

Za prvé se jedná o položky, které by se daly bodovat jak u kresby postavy ženy, tak u kresby postavy muže, ale není tomu tak a konkrétní položky jsou uvedeny pouze u jednoho z pohlaví, kdežto u druhého ne. U kresby ženy se jedná například o ty, které se týkají tváří, nosních otvorů nebo rukávů. Ani k jedné z těchto položek se Harris v knize nevyjadřuje, resp. nevysvětluje jejich zařazení do bodování kresby postavy ženy. Tváře u žen jsou něčím, na co se pozornost obecně vztahuje. Když si žena zkrášluje obličej, často si vytváří takzvaná „zdravíčka“, kterými zdůrazňuje své tváře. Líce ženy by měly být čisté, jemné, pro dokonalost ženské krásy bez chyb. Kdežto u mužů se na tváře taková pozornost nevztahuje. Častěji je více vyzdvižována tvář muže, která je jemně porostlá vousy než hladce oholená. Je to určitý projev mužnosti. Co se týče nosních otvorů, nenapadají mě důvody, proč Harris tuto položku k ženské kresbě přiřadil, když u mužské není. A stejně tak u rukávů. Je to část oblečení, která by se dala stejně dobře bodovat jak u ženské, tak mužské postavy. Troufám si tvrdit, že pro bodování ženské postavy je tato položka jistou výhodou oproti postavě muže.

U kresby postavy muže jde o položky týkající se pohledu očí, tvaru brady, ztvárnění uší, zobrazení zápěstí či kotníku, zobrazení kolenního kloubu, nohou a v neposlední řadě položky, které se týkají technik kreslení a ztvárnění pohybu. Zde se Harris k některým položkám již vyjádřil, proč nejsou zahrnuty i do ženské škály. Uvádí, že určení pohledu očí v kresbě ženy ukazuje růst s věkem, ale není zde významný rozdíl mezi vysokým a nízkým skóre nebo mezi více a méně inteligentními žáky, proto škála pro bodování kresby ženy tuto položku neobsahuje. Naproti tomu v kresbě pána bylo dost spojitostí mezi oběma kritérii, tudíž zde je oprávněné zahrnutí do stupnice. Tvar brady sice Harris nezdůvodňuje, ale myslím, že je to srovnatelné kritérium jako u ženy položka, která je zaměřena na tváře. Brada je u muže něco, co je určitým maskulinním rysem. Čím více má muž ostřeji tvarovanou bradu, tím více působí mužněji. Co se týká další položky – uší, Harris píše, že uši není možné užít jako skórovací bod u ženské postavy, protože příliš často má dlouhé vlasy, které uši zakrývají. Náhradou za bodování uší jsou u kresby ženské postavy náušnice. Absenci zápěstí, kotníků a kolenních kloubů u kresby ženy Harris nevysvětluje. Můžeme se ale domnívat, že to je další projev mužnosti, který by se u kreseb postav ženy objevoval asi jen velmi zřídka. Nohy jsou z ženské škály vyřazeny z jednoduchého

důvodu, že spoustu dětí maluje ženám dlouhé sukně, takže nohy nejsou vidět. A proč škála pro muže obsahuje techniky kreslení a ztvárnění pohybu a škála pro hodnocení ženy nikoli, to je mi záhadou, kterou mi Harris opět nepomohl odtajit.

Dalším druhem položek, které vyčlením, jsou takové, které se pochopitelně u druhého pohlaví bodovat nedají, ale je pak otázkou, zda je správné je započítávat. Protože jak jsem psala už výše ve svém výzkumu, myslím si, že na ženské kresbě je více detailů, které jsou pro její ztvárnění a rozpoznatelnost mnohem snazší a je jich více než u postavy muže. Ze škály pro ženu do těchto položek řadím zvýrazněná ústa (kosmetická, namalovaná), náhrdelníky a náušnice, ženskou obuv, výstřih, pas, ženský oděv či ňadra. Všechny tyto položky jsou pochopitelné pro zařazení do ženské škály. Každá z nich je téměř čistě femininní, tedy zdůrazňující ženství. Asi největší důraz z těchto položek je kladen na pas neboli boky. Ve škále jsou mu věnovány dvě položky. Vysvětlení je zřejmé. Boky jsou něco, co je vyloženě femininní znak a na co je zaměřena pozornost už od dob Věstonické Venuše. U mužské kresby jsem žádnou položku, která by byla naopak výhradně maskulinní, nenašla. Když už, tak se jednalo spíše o takovou, která byla zmíněna i u škály pro postavu ženy, jen s menším důrazem na její propracovanost, například ramena.

Následují třetí položky, které jsou bodovány u obou kreseb, ale každá má jiná kritéria pro udělení bodů, kam tedy zařazují i výše uvedená ramena. Jde kupříkladu o položky týkající se ztvárnění nosu – u ženské škály jsou hranice pro udělení bodů mnohem širší, vlasů – zde je odlišné bodování pochopitelné (vlasý jsou jedním z nejvíce rozlišujících znaků u dětských kreseb postav), postavy – například zmíněná ramena (u mužů více striktní dodržení pravidel pro jejich ztvárnění a tvar) a trup (bodování v podstatě stejné, ale počítá se s tím, že žena má namalovanou sukni nebo šaty a muž kalhoty) a jako poslední oblečení – u něj je také pochopitelné, že hodnocení musí být odlišné.

Rozdílů mezi škálami je jistě ještě dost a jejich porovnání by se dalo rozvést do větších detailů a zamýšlení se nad nimi. Co se ovšem týče mé práce, myslím, že tyto tři souhrnné položky postačí k tomu, abychom si dokázali představit, že ve ztvárnění ženy a muže jsou nemalé rozdíly a jejich testování není tak jednoduché, jak by se mohlo zdát. Je pochybné, zda jsou škály v Goodenough-Harris Drawing Test, co se týče bodování spravedlivé. Nechám ovšem tento návrh jako podklad pro další zkoumání.

Nyní se již zaměříme na to, jak se Harris v knize zmiňuje o rozdílech v kresebném vyjádření mezi dívkami a chlapci. Uvádí, že ve věku třinácti let dosahují obě pohlaví „stropu“, tedy že chlapci v tomto věku dívky dohání. Odkazuje na Goodenoughovou, která si tendence větší zručnosti dívek také všimla a říká, že v kresbě postavy pána jsou drobné, ale stále pohlavní rozdíly v průměrném skóre, v kterých jsou upřednostňované dívky. Dívka je favorizována, co se týče kresby pána. V každém věku o jeden a půl roku napřed. V kresbě ženy je tento rozdíl přibližně stejný. Harris v knize píše, že výhoda dívek nad chlapci se ještě více zvyšuje, pokud dívky kreslí své vlastní pohlaví, tedy kresbu ženy (to stejné tvrdí např. Dixon a Mood (1946), McCarty (1924) či Zazzo (1948)). Toto sdělení můžeme považovat za stěžejní, vzhledem k mému výzkumu, protože se v něm prokázalo totéž. Tedy, že dívky jsou zdatnější, při kresbě ženské postavy než chlapci, kdežto u kresby mužské postavy žádný takový zřetelný rozdíl mezi dětmi nebyl. Proč tomu tak je? Na to jsem v knize nenašla jednoznačnou odpověď. Možná je to ovlivněné kulturou a odlišným přístupem k dětem podle pohlaví. Ve většině kultur se k dívkám přistupuje jako k těm citlivějším, všímavějším a empatictějším. To by vysvětlovalo to, že dívky si od malička více všímají lidí a jsou obecně více sociálně zaměřené než chlapci, což je pak jednoduše odhaleno i skrze jejich kresby lidských postav. Výzkum, který jsem Vám představila na předešlých stránkách, se tedy shoduje s tím, na co už před více než padesáti lety poukázal u amerických dětí Harris. O čem to vypovídá? Možná o tom, že i když jde společnost a myšlení co se týče genderových rozdílů dopředu a snahy o rovnoprávnost žen byly v mnohém naplněny, děti stále vyrůstají při nejmenším v podobných genderových stereotypech, které ovlivňují jejich náhled na rozdíly mezi ženami a muži. Nebo to možná poukazuje na případný fakt, že ženský gender charakterizovat jde, ale u mužského je to mnohem složitější, či to vždy jednoznačně ani nelze.

ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem chtěla zjistit, jak vnímají děti předškolního věku rozdíly mezi ženami a muži skrze jejich kresby. Každý předškolák, s kterým jsem dělala rozhovor a pozorovala ho v jeho školce, mi nakreslil kresbu postavy pána a kresbu postavy paní. Tyto kresby byly následně posouzeny, rozděleny a ohodnoceny experty – v našem případě maminkami a tatínky. Posuzovatelé se zaměřili na to, zda jsou všechny kresby rozpoznatelné, co se týče pohlaví a heslovitě mi do dotazníků uvedli, proč se právě tak rozhodli u jednotlivých kreseb.

Tvorba bakalářské práce pro mě byla velmi zajímavá. Díky ní jsem získala několik nových a zajímavých poznatků a informací, a které jsem všechny, doufám, do práce zahrnula. Asi nejzajímavější částí výzkumu byla ta část, kdy jsem docházela za dětmi do jejich školek, které navštěvovaly, a zadávala jim úkol nakreslit kresby postav. Avšak neméně zajímavé bylo vyhodnocování vyplněných dotazníků od rodičů a třídění jejich odpovědí dle určených kritérií. Bylo pozoruhodné sledovat některé souvislosti, které se v průběhu práce objevovaly.

Bakalářská práce je psána jako příběh, kterým jsem „prošla“ při svém výzkumu a díky kterému jsem chtěla čtenáři umožnit lepší vhled do celého průběhu mé práce a jejího zpracování.

První závěr, ke kterému jsem dospěla, se týkal toho, zda děti dokázaly ztvárnit kresby postav žen a mužů tak, aby je posuzovatelé zhodnotili jako rozpoznatelné. Odpovědí bylo, že všechny děti dokázaly ztvárnit rozpoznatelný pojem genderu – dle posuzovatelů, avšak s výraznými rozdíly mezi sebou samými. Na tento závěr se napojuje další, který nám sděluje, že více jak polovina z dětí nakreslila kresbu postavy pána hůře rozpoznatelnou, než kresbu postavy ženy, avšak opět v různé míře u jednotlivých dětí. Na základě těchto výsledků jsem se rozhodla zjistit, jak se na výsledku rozpoznatelnosti podílelo to, zda byly kresby posuzovány maminkami nebo tatínky, zda byly namalovány dívkami či chlapci anebo zda hrálo roli, že je dítě z Prahy, města, vesnice či městysu. Výsledky jsou následující. Maminky byly sice zdatnější, co se týkalo rozpoznatelnosti obou kreseb (od každého dítěte kresba pána a paní) na 100 %, ale ve výsledku, když jsme posunuli hranici níže, jsou na tom experti obojího pohlaví stejně a u obou z nich bylo úspěšných 71 % z

kreseb. Druhá korelace, která se týkala toho, zda záleží na pohlaví tvůrců kreseb, dopadla tak, že dívky byly dle posuzovatelů zdatnější. Zajímavou a důležitou informací bylo, že dívky byly mnohem šikovnější ve ztvárňování kresby postavy ženy, než ve ztvárnění kresby postavy muže. A posledním závěrem, který se týkal celkové rozpoznatelnosti, je, že děti z Prahy byly v porovnání s ostatními ve svých kresbách dle posuzovatelů, ohodnoceny jako nejzdatnější. Po nich se seřadili sestupně děti z vesnice, města a na poslední příčce v našem výzkumu skončily děti z městysu.

Další kapitola se zaměřuje na konkrétní genderové znaky u kreseb z různých hledisek. K těmto výsledkům jsem došla přes heslovité odpovědi od posuzovatelů v dotaznících. U kresby ženské postavy byly dle posuzovatelů nejčastějšími znaky: oblečení, vlasy a doplňky. U kresby mužské postavy: vlasy, oblečení a barvy. Závěr pro korelaci, co se týče znaků, mezi chlapci a dívkami zní, že chlapci užívali celkově méně konkrétních znaků nežli dívky. Posuzovatelé zhodnotili kresby tak, že u kreseb od dívek je více vyzdvihovaných znaků, dle kterých usuzovali na rozpoznatelnost kreseb. Mezi nejčastěji zmiňované znaky, na které experti poukazovali, patří celkově opět oblečení, vlasy a následně doplňky a užití barvy.

Co se týče poslední korelace – dle bydliště dětí, náš výzkum neprokázal žádnou souvislost mezi tím, odkud děti pochází, resp. kam dochází do mateřské školky, a tím, jak nakreslilo své kresby.

Výše jsem tedy uvedla veškeré závěry, které má práce ukázala, a každý z nich se vázal na hlavní záměr celé práce: Co jsem se o dětmi používaném pojmu gender v jejich kresbách dozvěděla díky rodičům? Mezi stěžejní závěry, které práce přinesla, bych zařadila zejména dva. Jedním z nich je, že ve zkoumané skupině předškolních dětí se dívky odlišovaly od chlapců tím, že mezi nimi byl výrazný podíl dívek, které ztvárnily kresbu ženy mnohem lépe než chlapci, zatímco u kresby postavy muže tomu tak nebylo. Co se týče kresby muže, byla zdatnost v porovnání mezi dívkami a chlapci podobná. A druhým stěžejním zjištěním je to, co bylo v příběhu výzkumu poznamenáno několikrát, a tedy, že pro děti předškolního věku jsou, co se týče jejich představy skrze kresbu, muž a žena rozdílní v sociokulturních vlastnostech, tedy skrze jejich vlasy, oblečení a doplňky a nikoli podle biologických znaků, jako jsou viditelné pohlavní charakteristiky, či odlišná stavba těla. O čem toto zjištění vypovídá? Že to, jak děti vnímají rozdílnost mezi pohlavími, je dáno kulturou? Že když v

jiné kultuře budou muži nosit převážně sukně a ženy kalhoty, budou pro děti zase tyto znaky jako odlišující? Zmíněné úvahy ovšem v mé práci zůstanou pouze v tomto nastínu jako návrh na další prozkoumání tohoto jevu.

Celá práce je omezena jak časovými možnostmi ke zpracování, tak rozsahem pro její text. Myslím, že kdyby výzkum nebyl těmito hranicemi omezen, bylo by možné dojít ještě k dalším závěrům a zajímavým informacím. Například by se dále dalo více prozkoumat, jak často se konkrétní jednotlivé znaky uváděly, kdybych do několika tabulek nemusela, pro přehlednost prezentace souboru, psát znaky tak, aby se neopakovaly a čtenář se v nich neztrácel. Následně na to by se dalo prozkoumat, které konkrétní znaky upřednostňují maminky a které tatínkové. Také, jak už jsem psala v jednom ze závěrů v kapitole čtvrté, kdyby byl výzkumný vzorek dětí větší, a co se týče pohlaví vyrovnanější, výsledky a závěry výzkumu by dost možná mohly být jiné. Avšak v diskuzi s odbornou literaturou jsme došli k potvrzení výsledků i s naším výzkumným vzorkem.

Další věcí, která by se dala popřípadě dále prozkoumat je, zda by se daly děti rozdělit do skupin podle toho, jestli zvládnou namalovat ženu i muže, jenom muže, jenom ženu či ani ženu ani muže. Na takovém základě by se dalo prozkoumat například to, podle čeho konkrétně pohlaví rozlišují anebo to, zda není opravdu faktem, že ženský gender je pro děti mnohem snáz charakteristický a jde jim dobře ztvárnit, na rozdíl od mužského, u kterého je to složitější či to možná ani jednoznačně nelze.

Myslím, že téma genderu v dětské kresbě je velmi zajímavé a že má ještě hodně co nabídnout. Z hlediska dalšího zkoumání je mnoho oblastí, které jsou neprobádané, a na některé z nich jsem upozornila. Doufám, že jsem svým výzkumem alespoň nastínila problematiku genderu v kresbě a v lepším případě inspirovala pro další zájem o prohloubení poznatků o této problematice.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. **Damon, W. & Lerner, R. M.** (Editors-in-Chief): *Handbook of Child Psychology*. (6th edition) New York: Wiley, 2006., ISBN 978-0155073005
2. **Harris, D. B.:** *Children's Drawings as Measures of Intellectual Maturity. A Revision and Extension of the Goodenough Draw-a-Man Test*. New York: Harcourt, Brace and World, 1963., ISBN 978-0471272892
3. **Klivar, M., Polcar, M.:** *Kresba v životě člověka: funkce a netradiční techniky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.
4. **Miovský, Michal:** *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010., ISBN 80-247-1362-4
5. **Uždil, J., Šašínková, E.:** *Výtvarná výchova v předškolním věku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Vzorový dotazník.....	17
Tabulka 2 Rozpoznatelnost genderu z perspektivy maminek	38
Tabulka 3 Rozpoznatelnost genderu z perspektivy tatínků	39
Tabulka 4 Rozpoznatelnost genderu z perspektivy rodičů	40
Tabulka 5 Korelace rozpoznatelnosti genderu s perspektivou maminek vs. tatínků	43
Tabulka 6 Rozpoznatelnost kreseb od dívek	46
Tabulka 7 Rozpoznatelnost kreseb od chlapců	46
Tabulka 8 Korelace rozpoznatelnosti genderu z perspektivy pohlaví předškoláků (dívky vs. chlapci)	47
Tabulka 9 Pražská školka	48
Tabulka 10 Školka v městyse	49
Tabulka 11 Vesnická školka	49
Tabulka 12 Městská školka.....	49
Tabulka 13 Korelace rozpoznatelnosti genderu z perspektivy bydliště dětí	50
Tabulka 14 shrnující znaky pro rozpoznatelnost kresby ženy:.....	69
Tabulka 15 shrnující znaky pro rozpoznatelnost kresby muže:.....	70
Tabulka 16 shrnující všechny uvedené znaky pro ženskou kresbu nakreslenou dívkami: .	76
Tabulka 17 shrnující všechny uvedené znaky pro ženskou kresbu nakreslenou chlapci: ...	77
Tabulka 18 shrnující všechny uvedené znaky pro mužskou kresbu nakreslenou dívkami: 78	
Tabulka 19 shrnující všechny uvedené znaky pro mužskou kresbu nakreslenou chlapci:..	79
Tabulka 20 shrnující znaky od dětí z Prahy.....	82
Tabulka 21 shrnující znaky od dětí z městyse	83
Tabulka 22 shrnující znaky od dětí z vesnice	84
Tabulka 23 shrnující znaky od dětí z města.....	85

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 Korelace rozpoznatelnosti genderu z perspektivy pohlaví předškoláků (dívky vs. chlapci)	47
Graf 2 Korelace rozpoznatelnosti genderu z perspektivy bydliště dětí.....	51

PŘÍLOHA 1 – OBRÁZKY

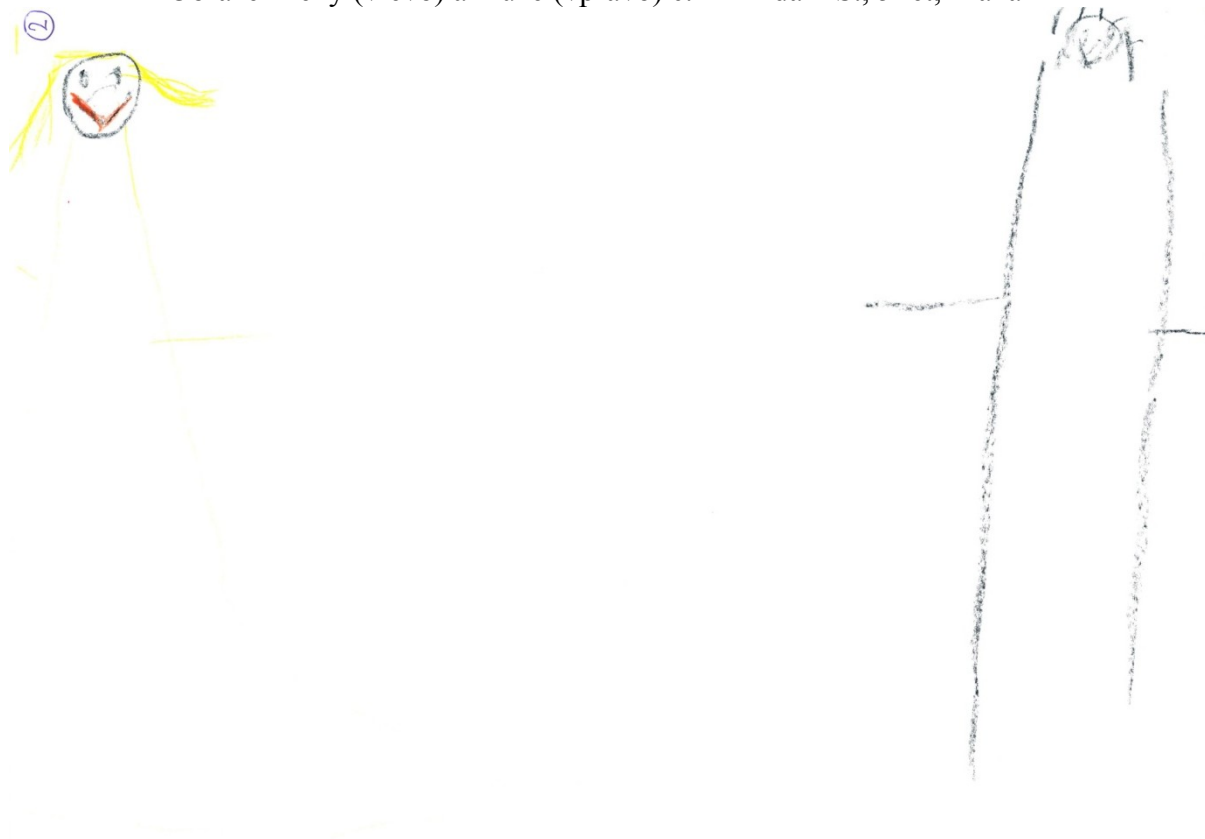
Obrázek muže č. 1 – Eliška P., 6 let, Praha

Obrázek ženy č. 1 – Eliška P., 6 let, Praha

Obrázek ženy (vlevo) a muže (vpravo) č. 2 – Adam Š., 5 let, Praha

Obrázek muže č. 3 – Dominika N., 5 let, Praha

Obrázek ženy č. 3 – Dominika N., 5 let, Praha

Obrázek muže č. 4 – Adéla Ch., 6 let, Praha

Obrázek ženy č. 4 – Adéla Ch., 6 let, Praha

Obrázek muže č. 5 – Sofie H., 5 let, Praha

Obrázek ženy č. 5 – Sofie H., 5 let, Praha

Obrázek muže č. 6 – Viky I., 5 let, Praha

Obrázek ženy č. 6 – Viky I., 5 let, Praha

Obrázek muže č. 7 – Nela D., 6 let, městys

Obrázek ženy č. 7 – Nela D., 6 let, městys

Obrázek muže č. 8 – Daniela R., 5 let, městys

Obrázek ženy č. 8 – Daniela R., 5 let, městys

Obrázek muže č. 9 – Daneček M., 5 let, městys

Obrázek ženy č. 9 – Daneček M., 5 let, městys

Obrázek muže č. 10 – David K., 5 let, vesnice

DAVID

Obrázek ženy č. 10 – David K., 5 let, vesnice

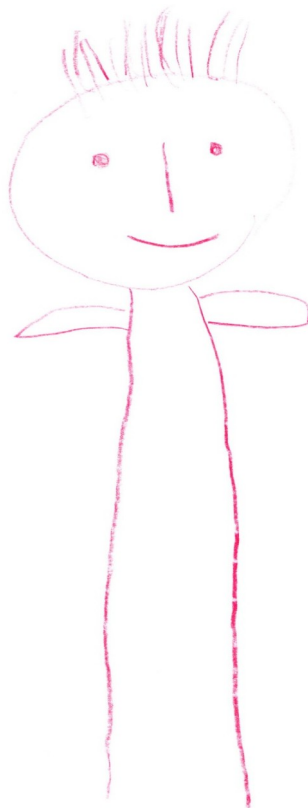
Obrázek muže č. 11 – Barborka V., 5 let, vesnice

Obrázek ženy č. 11 – Barborka V., 5 let, vesnice

Obrázek muže č. 12 – Jůlinka H., 5 let, vesnice

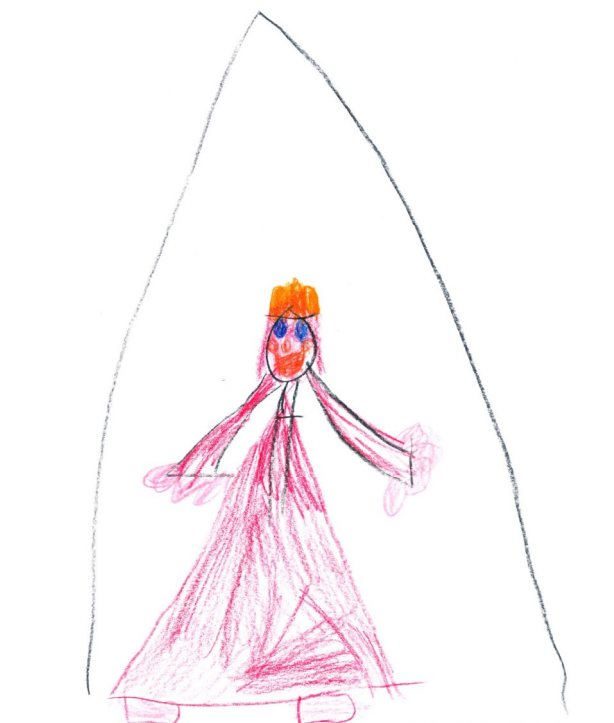
Obrázek ženy č. 12 – Jůlinka H., 5 let, vesnice

Obrázek muže č. 13 – Ema J., 6 let, vesnice

Obrázek ženy č. 13 – Ema J., 6 let, vesnice

Obrázek muže č. 14 – Kačenka M., 6 let, město

KAČENKA

Obrázek ženy č. 14 – Kačenka M., 6 let, město

Obrázek muže č. 15 – Milánek S., 5 let, město

Obrázek ženy č. 15 – Milánek S., 5 let, město

Obrázek ženy (vlevo) a muže (vpravo) č. 16 – Karolínka K., 6 let, město

Obrázek muže č. 17 – Filip G., 7 let, město

Obrázek ženy č. 17 – Filip G., 7 let, město

Obrázek muže č. 18 – Alena B., 6 let, město

Obrázek ženy č. 18 – Alena B., 6 let, město

Obrázek muže č. 19 – Natálka J., 6 let, město

Obrázek ženy č. 19 – Natálka J., 6 let, město

Obrázek muže č. 20 – Adrian Š., 6 let, město

Obrázek ženy č. 20 – Adrian Š., 6 let, město

Obrázek muže č. 21 – Pavel K., 5 let, město

Obrázek ženy č. 21 – Pavel K., 5 let, Praha

